

УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМСТВО

IX, 1.

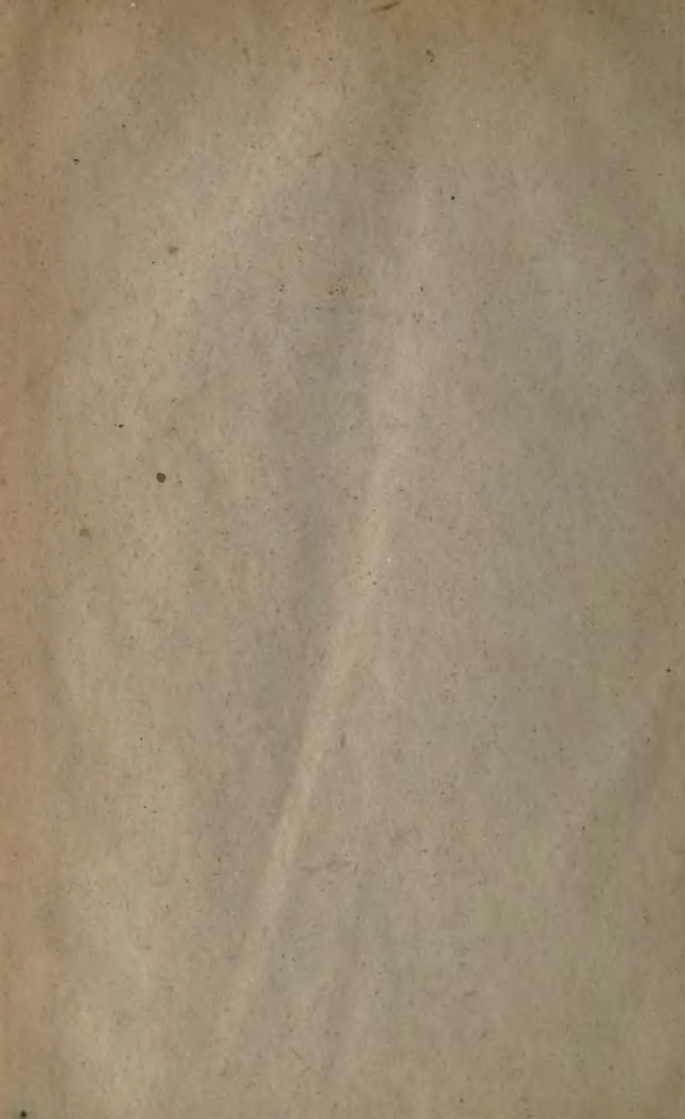

ТВОРИ
СТЕПАНА
РУДАНЬСЬКОГО
ТОМ ДРУГИЙ

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
Mrs. Hlynka

РУСКА ПИСЬМЕННІСТЬ.

ІХ, 2.

ТВОРИ

СТЕПАНА РУДАНЬСЬКОГО.

ТОМ ДРУГИЙ.

Накладом товариства „Просьвіта“.

У ЛЬВОВІ, 1913.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

948
78
12
.2.

Друковано 5000 примірників.

Ціна оправного примірника 1 К 60 с,
в красній оправі 2 К.

- III. Г. Оповідання з рускої історії.
- IV. ПРИКАЗКИ І БАЇКИ.
- V. ЧУМАК.
- VI. ПЕРЕКЛАДИ.
-

Могила Руданьского.

III. ЛЕГЕНДИ І ГІСТОРІЯ.]

Г. ОПОВІДАННЯ З РУСКОЇ ГІСТОРІЇ.

І. Віщий Олег.

I.

Не у гості, а на кості
Ходили Козари,
Та не пиво ж і їм буде,
А кров та пожари!
Вже зібрав ся Олег віщий
На вражу недолю,
Їде конем білогривим
По чистому полю.
Блищить броня царградська,
Шелом аж палас,
І кінь його білогривий
Соколом ступає.
Олег їде чистим полем,
Грає білогривий, —
Але хто-ж то коло гаю
Як молоко сивий?
Лиш палиця коло нього
Та гуслі без струнів...
То великий старець божий,
То віщун Перунів.
І Олег до того старця
Коня повертас,
Через сідло поклонив ся,

Віщуна питає:

»Скажи мені, старче божий,

Перунів пророче,

Чи живо я, чи не живо

Сплющу своєї очі?

І не бій ся і не тай ся,

Я дармо не схочу,

Я за слово правдивее

Тебе озолочу...«

— »Та мені то, — віщун каже, —

Нічого боятись,

А золотом твоїм, княже,

Не озолочатись.

Срібла, злата не ношу я,

Князів не бою ся,

А що буде із тобою,

Я не питаю ся.

Ти щасливий, пане княже,

Недолі не знаєш,

Та як будеш умирати,

Мене спогадаєш.

Твоя слава тепер ходить

Псмежи землями,

В Царєграді прибиваєш

Ти щити на брамі;

Тебе, княже, не спиняють

Ні яри, ні гори,

Затихає під тобою

І синєє море.

Твої броні золотої

Мечі не рубають,

І острії вражі стріли

Помимо літають.

Під тобою й білогривий

Чинить твоєю водою:

То літає як крилатий
По вражому полю,
То спинить ся як камінний,
Як вудила здвинеш, —
А все таки ти від нього,
Ти від коня згинеш!»

І подумав Олег віщий
Тай не довіряє,
Через гриву похилив ся,
Із коня злізає,
І крутую шию гладить
І став промовляти :
»Ой коню мій, вірний коню,
Ой брате мій, брате!
Не ти-ж мене, вірний коню,
З Новгороду того
Привіз мене до Київа,
До Дніпра старого?
Не з тобою-ж я, мій коню,
Літав через гори,
Не з тобою я, мій коню,
Ходив і за море?
І не в твоїх же стременах
Я стояв ногами,
Коли щита в Цареграді
Прибивав до брами?
Тепер годі, вірний коню,
Годі, милий брате,
В золоті твої стремена
Мені не ступати!...
У стремена не ступати,
В сідлі не сидіти
І з тобою в чистім полі
Вітром не летіти..»

Гуляй собі, вірний коню!
А ви, мої діти,
У зелену паполому
Коня одягніте,
І давайте йому пити
Із мої криниці.
І давайте йому їсти
Ярої пшениці!...«
І вірнії його слуги
Білогрива взяли,
А другого — вороного
Князеви подали.

II.

Ба, надходить і проходить
Не час, не година,
Аж гуляє Олег віщий,
Гуляє дружина;
І срібнії й золотії
Чари вихиляють,
І давнії і новії
Бійки споминають...
»А щó-ж кінць мій білогривий?«
Олег запитав ся.
— »Не питай ся, милий княже!«
Слуга обізвав ся:
»Давно уже білогривий
Гуляє на волі,
Коло Дніпру широкого
На чистому полі;
І вовки його годують,
І птахи доглядають,
Буйні вітри його чешуть,
Дощі вимивають,

І на ньому уже, княже,
Зільлям зеленить ся
Не зелена паполома —
Зелена травиця.»

І тримає Олег чару
Тай не вихиляс,
Похилив ся головою
Тай собі гадає:
»Не чекав же мої смерти,
Згинув білогривий,
А де-ж слова твої віщі,
Віщуне ти сивий?«
І поїхав Олег віщій,
Поїхали гості,
Коло Дніпру на березі
Оглядають кості.
Там дощі їх вимивають,
Порох присипас,
І над ними буйний вітер
Траву хилитає...
І Олег на білий череп
Наступив ногою
І говорить: »Спи, мій коню,
В мирі та спокою!
Спи, мій коню, у спокою,
Піском засипай ся,
Жовтим піском засипай ся,
В траву завивай ся;
Та не жалуй на Олега,
Що він тебе кинув,
Що без нього ти без слави
Серед поля згинув...
Не на князя, коню, жалуй,
Не на пана свого,

На віщуна, коню, жалуй,
Віщуна старого!...»

Але знати, пане-брате,
Того не бувало,
Щоби слово віщунове
Дармо пропадало.
І ще кости білогрива
Вода не обмила,
Як гадюка у черепі
Гніздо собі звила;
І тільки лиш Олег віщий
Череп наступає,
А гадюка із черепа
Вже дюрю шукає.
Олег череп наступає,
Похитнути хоче,
А гадюка із черепа
Пнеть-ся через очи.
Олег мову починає,
З віщуна сьмієть-ся,
А гадюка із черепа
І пинить і вєть-ся...
Олег мови не кінчає,
Скочив як на муках,
Йому в ногу засмокталась
Чорная гадюка.
І промовив Олег віщий:
»Твоя правда, сивий!
Згубив мене мій кінь вірний,
Мій кінь білогривий!«

Зеленіє на могилі
Сьвіжая дернина;

Над Олегом не-гуляє
Сивая дружина.
І срібнії й золотії
Чари вихиляє
І давнії і новії
Бійки споминає.

25. I. 1860.

2. Ігор Сіверський.

ПРЕСЛВІЯ.

Співу за Сіверського князя Ігоря я переклав з їдної стародавньої співи, котра дійшла аж до нашого часу і називається по старому: »Слово о плъку Игоревѣ«.

Зложена сая стародавня співа межі 17-ю роками панування князя Рурика Ростиславича, иначе — межі 1194. і 1211. роком. На сей час показує і сам співак у сему місці своєї співи:

О, стонати руской земли,
Помянувши пръвую годину,
И пръвыхъ князей!
Того стараго Владимира
Не лъзѣ бѣ пригвоздити
Къ горамъ Кыевскимъ:
Сего бо нынѣ стаиша
Стязи Рюриковы,
А друзии Давыдовы.

Але хто зложив — сего не знати; знати тільки, що він був не північний Русин, а полудневий, — то доводить як самая мова, так і той людський звичай, котрий відбив ся в його співі. На легкий погляд так тобі і зарябіють в очах старославянської слова, та і сам співак на перших стрічках уже заявляє, що він починає свою співу »старыми словесы трудныхъ повѣстий«. Але

помимо і »старыхъ словесъ«, не можна не завважити, що співак усе таки не міг визволитись від впливу своєї живої мови і мимоволї ужив багато таких власток, котрі і виказують, що він був полудневий, а не північний Русин. Так опівнічний Русин ніколи не допускає змякчіння в наконешникови третьої особи мовнів, дуже неохоче пристає на змякчіння *и і с*, за то *г, к і х* завжди складає з *и і і*, а ніколи з *ы*: а Русин полудневий як на теє наконешник третьої особи мовнів змякчає завжди, буквів *и і с* рідко не змякчає, а буквів *г, к і х* ніколи не змякчає буквою *и*. Так воно і тут:

Комони ржуть за Сулою;
Звенить слава въ Києвъ;
Трубы трубятъ въ Новѣградъ;
Стоять стязи въ Путивлѣ.

Наведе своя храбрія плѣкы
На землю половецькую
За землю руськую. —
Биша ся день,
Биша ся другый.

Ни хытру, ни горазду,
Ни птичю горазду
Суда божия не минути.

А щó тичеть-ся до того, що в декотрих місцях є і по опівнічному, то сєє зівсїм не доводить того, щоби складач співи був Русин опівнічний, а доводить тїлько, що опівнічний Русин був переписник. У сєму переконас буква *ѣ*. Буква сѣя у полудневого Русина завжди читалась за північне *и* або *і* і в письмі часто ставилась на місце остатних [вѣщѣй Софѣя]; у опівнічного Русина такого змісу не буває: він скоріще змішає *е* з *ѣ*. Так воно і в »Слові«,

Чи ли вѣсѣти было,
Вѣщей Бояне,
Велесовъ вуче! —
Тому въ Полотѣстѣ
Позвониша заутреннюю рано
У святаго Софѣи въ колоколы.

Значить ся і тут довід на нашу сторону. То-ж саме доводять і слова, як: година, туга, жалоци, зори, пороси, съ зарання, на болони, верженый, полоненый, бѣсови дѣти, бѣсови вороны, почнемъ, брешуть, загородити, вильяти і др. »Но ще більше, — скажу словами Біліньского, — за полудневий початок »Слова« говорять тіі людські звичаї, котрі відбивають ся в сему »Слові«. Єсть, говорить він, щось теплого, поважного і чоловічого в спільних стосунках дієвих осіб сеї співі: Ігор жде милого брата Всеволода, і мова Всеволода до Ігоря дихає смирною і щирою любовю без змисности і облесности: »Іден ти, мій брате! іден свѣте, свѣтлий Ігорю! Та-ж обидва ми Свѣтославичі.« В попреках старого Свѣтослава чути не голос ображеної власти, а скарги ображеної любови, і винуючи князів за їх молодецтво, він разом ніби і гордить ся їх молодцем: »О діти мої, Ігорю і Всеволоде! Рано ж ви почали добувати землю половецьку, а собі славу шукати. Та не чесна-ж ваша замога, та не чесно-ж ви пролили вражую кров. Ваші серця у кріпкому горні сковані, а в буеті закаляні. Чи-ж сего я ждав від вас моїй срібній сивині?« Но що з-особна видочне в співі, то поважні стосунки половин. Жінка виказуєть-ся тут не жінкою і не господинею тільки, але й любовницею разом. Плач Ярославни дихає глибокою чулостію і виказуєть-ся в видах скільки простодушних, стільки і хороших, поважних і утворних.

Се не жінка, котра по загинї мужа зістаєть-ся гіркою сиротою без угла і без куска і котра журить ся, що її нікому уже годувати та бити; ні — се щира любовниця, котрої любучая душа жалібно пориваєть-ся до свого милого, до своєї «лади», щоб обмочити в Каялі ріці бобровий рукав і утерти ним кровавії рани на тілі злюбляного, котра обертаєть-ся до всего світу за свого милого; попрікає вітер, що несе хвиновськії стріли на дружину милого і розвіяв по ковиль-траві її весілья; упрощас Діipro помилувати до неї її милого, щоби вона не слала за него сліз на море рано; умоляє сонце, котре всім і тепле і красне, а томить спекотою військо її мужа. І за-то чоловік уміє цїнити такую жінку; тільки згага бійки та слави заставила буй-тура Всеволода забути на годинку своєї милої «хоти», красної Глібовни звичаї і обичаї. Все отсе, кажемо іще, так і відкликаєть-ся полудневою Русю, де і тепер іще так багато чоловічого і поважного в семейовім життї, де стосунки половин снують ся на любови і жінка орудує правами своєї половини. Все отсе перечить опівнічній Русі, де семейові стосунки — брідкі, жінка маєть-ся за доманню скотину, а любов зівсім стороннее діло при шлюбах: зрівняйте звичаї мужиків полудневих з звичаями мужиків опівнічних, міщан, купців із частки другого люду, і переконаєтесь о правді нашого виводу за полудневий початок сеї співи. Но окрім сего всего не тільки в красках утвори і способі викладу, але і в духови лицарського молодецтва не можна не завважати чогось спільного між «Словом за полк Ігорів» і козацькими полудневоруськими піснями. Там і тут їднакове місце мають: ворони, орли, кречети, сороки. Там і тут

бійка рівняється то весільлю, то кровавому перепюю.»

Що тичеться до складу тої стародавньої співи, то не можна уневняти, щоби він був зі-всім співомовний, але не можна не завважити, що він і не простомовний, і більша половина учених і писарів тримають ся тої мисли, що вона по складу запевне співомовна. Так Востоков, хоч і каже з-разу, що склад її простомовний, але потому признається, що вона у співака розбилась на доволі мірні і рівні мисли, чи то мовки подібні до біблійних. Дубенський видить в ній уже не мовки, а співки, і розміряє їх шестиміром. Полевий каже, що розмір у ній так видний, що треба тільки не лічити ступнів, щоби зараз пізнати всю його різновидну співучу музикальність. По думці Максимовича вільний рух мови в співі виходить відлучними різновидними хвилями чи співками не такого, правда, певного складу, як руські опівнічні, а такого-ж різновидного і вільного, як співи руські полудневі з-особна в думках. Тулів кладе, що »Слово« могло бути або співомовним виплодом писань на взір давних байкових співів, а з тим так, як пишуть ся співи теперішні тільки для читу, — або на остаток, що над усе домисльніще — співою, котру справді співали колись для чести Ігоря, а потому положили на папір; в сему, каже, доводить і сам складач »Слова«, котрий не описує а оспівує свого лицаря. На остаток Куліш думає, що тут навіть і доладки були, та тільки, каже, який небудь переписник, добиваючись від співи рочникового пожитку, міг собі попрацювати над »Словом« по своєму, щоб роздягнути його із доладок, котрі тільки злучаєм десь-недесь уціліли.

Тканя співи — то самодаток Ігоря за долю рідного краю, при поспільній самокористи і холодї князїв до своєї батьківщини. Було на той час багато сильних та хоробрих князїв, але жаден із них не іде на Половцїв відбити рідний Тьмуторокан, — а їден Ігор. Ігор попадаєть-ся в полон, і жаден із сих князїв і не думає його зволити. Надаремне Сьвятослав і зве їх і упрощас: вони не ідуть навіть виганяти Половцїв, котрі уже бурили і чернигівські і сїверські краї. На остаток княгиня бідная Ярославна з тяжкої розпачи починає упрощати сьвітовї сили (вітер, воду, огонь), — і сьвітовї сили змякли від її плачу: вітер збурило море, море бризнуло туманом, туман закрит небо з його сьвітлом, а разом з тим закрит і Ігоря від Половцїв і дав йому можливість утікти із полону.

Така проста і мила тканя, така змістїсть і виднїсть окресу ураз з її сївомовним складом і поважним полуднево-руським духом дають сїй стародавній сїві не малеє місце між найпершими сївами в сьвітї; але сїя на диво красная сїва, сїя *пахуча польова квітка*, як називас її їден із наших північних писарїв, не дійшла до нас такою, якою вона виїшла з-під руки самого сївака. Написаная коло 600 лїт тому назад, вона дійшла до нас в їден-їднім тїлькo спискови, та і той згорїв незабаром і тепер тїлькo с їден відпечаток, знятий з него в 1800. р. зі всїми його стародавними словами і зі всїми омилками його немудрих переписників, і таким способом сїя стародавняя сїва, помимо своєї всеї нутрової переваги і заваби, може вабити та забавляти хиба тїлькo завзятих учених та писарїв.

Так воно з початку і було; та тїлькo тїї

учені та писарі не дармо сиділи над тою співою, і послідком їх піввікової праці і була з'ява не малого ліку розборів і вісімнадцяти перекладів, із котрих сімнадцять опівнічно-руських, а іден простомовний полуднево-руський. Правда, послідки недокладні, а все таки для нас вони дуже значні. Недокладність усіх опівнічних перекладів, із-за полудневого початку »Слова«, і недокладність простомовного полудневого, із-за його співомовного складу, дає іще надію, що може удались переклад співомовний полуднево-руський. А ученії розбори хоч мало розібрали, за-то своїми омилками остерегають других від таких-же омилок і хоч криво, та наводять на рівну дорогу.

Мавши під руками скілька таких перекладів і розборів, і я розібрав деякі тії темні місця по свому і для проби зробив співомовний переклад на полуднево-руській мові.

Темні місця я ділю на три купи: на проріхи, омилки і віжнодумки; дві перших купи показують ся в буквах і словах, а остатня — в словах і в мислях.

а) Из буквів уваги варта проріха *ѣ* в при-словку *сѣ*. Ся проріха ось де має місце:

1. Нпчить трава жалошамп,
А древо *стугою*
Къ земли преклонилось.
2. Утръ же воззни *стрикусы*
Отвори врата Ново-граду.
3. Коли Игорьь соколомъ полетѣ,
Тогда Влуръ влъкомъ потече.
Труся *собою* студеную росу;
Претръгоста бо своя бръзья комоня.

Що в пернім місці треба читати не »*стугою*«, а »*сѣ тугою*« — про тее нічого й говорити. В другім те-ж саме далеко прикладніще читати

не »стрикусы«, а »сѣ трикусы«, або »трикуспы« від латинського *tricuspis* — з трома вістрями або рогами, тогді і »воззни сѣ трикусы« буде мати ясну ознаку візницї [чи то стїнобїйні] з трома вістрями або рогами; а в третїм місці третя стрїчка очивидячки належить не до їдного Овлура, а до Влура і Ігоря разом і значить ся тут повинно бути не »собою«, а »сѣ обою«.

б) Прорїхи в словах також незначні і видні от в яких місцях:

1. Сѣ тояже Каялы Святоплѣкъ
Повелѣ я отца своего
Между угорьскыми иноходьцы
Къ святѣй Софїи къ Києву.

Тут після слів »повелѣ я« згубляно склад »ти« [яти = взяти], а слова »отца своего« за певне показують на Ізяслава, убитого на Нежатинї 1078. р., значить ся тут перед словами: »Сѣ тояже Каялы« разом з імям Ізяслава згубляно іще кілька слів за його смерть.

2. Изъяславъ, сынъ Васильковъ,

Притрепанъ литовскими мечи.

И схоти ю на кровать,

И рекъ:

„Дружину твою, княже:

Птиць крылы прподѣ.“

Тут перед словами »схоти ю«, котрі треба читати иначе, я думаю — прорїха слова литовський князь з яким небудь мовнем на пр. *взяв* або *підняв*.

3. Комонь въ полуночи
Овлуръ свисну за рікою.

Тут рівняючи першу стрїчку з другою не можна не завважити, що в нїй недостає слова подібного до *свисну*, иначе *заржа*.

в) Омилки в буквах хоч самі по собі і незначні, але не можна не сказати і за них, бо декотрі із них ізмінюють товк самого слова. Вони здибають ся ось-де :

1. Были *вѣчи* Трояни.

Тут в слові »вѣчи« буква *ч* заміняє *ц* з подоби їх славянського окрису (*ч* — *ц*). Сеє підтримують і другі місця »Слова«, де на приклад здибасть-ся »*русци*« и »*русичи*«.

2. Была бы *чага* по ногатѣ,
Коцѣй по рѣзанѣ.

Тут тож саме з подоби окрису буква *ч* заміняє *і*, і значить ся тут треба читати не *чага* [чага], а *яга* [јаг.], бо і в самих казках до діда Коцїя рівняєть-ся баба яга а не чага.

3. И *схоти ю* на кровать
И рекъ:

„Дружину твою, княже,
Птичь крылы приодѣ.“

Тут в перших словах *ю* замінило *го* (його) і *х* замінило *к*, також з подоби свого окрису [*ю* — *го* і *х* — *к*]. Що *ю* замінило *го*, се видно із того, що дальше до того *ю* говорить ся : »Дружину твою княже!« А слово »схоти«, прийнявши навіть перед ним і проріху, не має тут ні стоеунку ні товку, а »схоти« дуже ясно і прикладно. Тут тільки діло стоїть за ідним : *хто* ? котре, я думаю, і єсть випущане : *литовський князь*.

4. Подобію вльци
Грозу вѣсержать по яругамъ.

Тут в пернім слові я думаю, що *ю* заміняє *но* по давній причині [*ю* — *но*] і читаю не »подобію« а »подобно«, і даю йому такий товк, який воно має не тільки в полуднево-руській, але і польській мові — товк здасть-ся, видно, видяй.

5. Вьстала обѣда
Въ силахъ Дажь-божа вѣука.

Тут я думаю, що в слові «*силахъ*» л поставлено замість н, і читаю в «*сынахъ*», а не в «*силахъ*».

6. Половци идуть
Отъ Дона, и отъ моря
И отъ всѣхъ странъ
Рускыя плѣкы отступѣша.

Тут слово «*отступѣша*» зівсѣм не до ладу; далеко доладнѣше думати, що тут т заміняло б — «*обступѣша*».

7. Меча времени чрезъ облакы,
Суды ряды до Дуная.

В слові «*времени*», я думаю, буква в заміняє ж з подоби окрисеу [к—к] і читаю не «*времени*», а «*кремени*».

г) Слова показують видную омилку тільки у сему їдному місці, де їдно імя замінило друге:

Тѣй бо Олегъ
Ступаетъ въ златъ стремянь
Въ градъ Тьмутороканъ
Тоже звонъ слыша
Давный великый Ярославъ.

Але «*давный великый Ярославъ*» не міг чути того дзвону, бо його вже тогді і на сьвітї не було. Олег буйствовав не при нїм, а при синї його Ізяславі, значить тут повинно стояти не «*Ярослав*» а «*Ізяслав*». Слова ж «*давный*» і «*великый*» тож само не перечать моїй мисли. Назву великого носив кожний київський князь, — значить і Ізяслав, а слово «*давный*» показує тільки на Ізяслава I, бо був іще Ізяслав II. (Метиславич 1146—1154) і Ізяслав III. (Давидович 1157—1161). А що тичеть-ся до того, що декотрі ду-

мають, що тут переписник зробив Ярослава за Всеволода, то я скажу тільки, далеко легше було змити ся з Ізяслава на Ярослава, ніж зі Всеволода на Ярослава; у мене принаймній основа на співучій, а у них нема і того.

д) Різnodумки в словах доволі значні. От важніщі із них:

1. То растѣкашеть ся мыслию по древу.

Скача славию по мыслѣну древу.

Учені і перекладачі різно думали над сими словами: їдні думали, що тут омилка, і заміняли слово «мысль», то «пташкою» [п. Левитскій] то «соловієм» [п. Де ля Рю]. Другі думали, що тут проріха, і на пр. Вельтман переклав се місце так: «Мысли текли въ вышину какъ соки по дереву.» П. Гербель, рівняючи сі два місця, виводить, що *дерево* у співака значить *виобразню*, по гілякам котрої скаче Боян — *соловій старого часу*. А мені здається, що «мысленное древо» значить не *соловія* і не *виобразню*, а просто *скусне дерево*, бо на полуднево-руській мові «змыслѣний» значить «хитрий», «скуский», а *скусне* дерево значить не що друге, як *струмент*; на се наводять і самі слова:

«Скача славию по мысленному древу» можна думати, що співак взяв для струмента такую назву або через то, що людськую назву мав за негідну для свого слова, начатого «старыми словесы», або через то, що в самій людській мові такої назви не найшло ся.

2. Старому Ярославу,
Храброму Мстиславу.

Красному Романови
Святъславичю.

Хоч декотрі і думають, що *»старий Ярослав«* — то Ярослав Святославич, брат Романа красною і Олега Тьмутороканського, але уважаючи на те, що він поминається ураз із Мстиславом та ще й перше него, далеко прикладніше думати, що се брат Мстиславів — Ярослав I.

3. Дивъ кличеть врѣху древа.

Перші видачі *»Слова«* думають, що *»дивъ«* значить ся *пугало, сліпovorон*. П. Минаєв думає, що се *лісний чорт*; п. Гербель перекладає його совою через то, що по словах ученого Гая із Загреба [Аграма] мало що не [в] усіх західних Славян *дивом* називається *вудвуд*, котрого крик, як у нас крик сови, приймається дунайськими Славянами за недобрий знак. А мені здається, що слово *»дивъ«* або *»диво«* краще поставити так, як воно є, бо сеє слово іще досі не замерло в піснях Полудневої Русн. Так в одній великодній пісні співається:

Перейду я поле, стану на межі,
Аж моє *диво* п'яне лежить.
Ой, стану я гадати,
Як би те *диво* назвати?

Правда, трудно по сій їдним-їдній може пісні сказати, що́ то за диво, але тим не менше завважна дум[к]а М. Максимовича, що див — то *злий, недобрий дух*, бо і в перській вірі дивами називають ся *пекельні духи*.

4. Тьми тресну земля,
И многы страны *хинова*.

Я думаю, що слово *хинова* значить *финова*, опираючись на то, що полуднево-руська мова завжди переменяє *ф* в *х* або *хв* (на пр. Futter хутір, Федор Хведько), а що *хини* значить *фини*,

то показує і сам співак, котрий зараз і вилічує
сїї народи, куди разом відносить і Половців:

Тѣмъ тресну земля,
И многы страны хинова:
Литва, Ятвязи, Деремела и Половци.
Сулицы своя повръгоша
А главы своя поклониша
Подъ тыи мечи харалужныи.

5. Изъ Кыѣва дорискаше
До *куръ* Тьмутороканя.

Думали декотрі, що *»куръ«* значить місто
Курськ, але слово *»до куръ«* звичайне і ужитне
на Полудневій Русі і значить *нічний час до*
крику півнів.

6. Сего бо нынѣ сташа
Стязи Рюриковы,
А друзии Давидовы;
Къ рози нося
Имъ хоботы пашуть
Копия поють на Дунаи.

Як уже не перекладали сего місця!

I *»Знамена Владимирови достались Рюрику и Давиду, которые нося ихъ на рогахъ землю вспахиваютъ.»* [А. Шишковъ.]

I *»Нынѣ стали знамена Рюрикови, а другіи Давыдови, но сїи сдѣлавшись могущими въ сапогахъ землю пашуть.»* [Пожарскій.]

I *»Нынѣ знамена его стали Рюрикови, а другія Давыдови, но враги ихъ впряженныя въ плугъ вмѣсто воловъ пашуть на нихъ.»* [Грамматинъ.]

I *»Знамена его уже стали Рюрикови, а другія Давыдови, но рога нося имъ пашуть хвосты.»* [Максимовичъ.]

I *»Знамена его достались одни Рюрику, а другія Давиду, но когда и они носять трубы [военныя], то знамена развѣваются.»* [Дубенскій.]

І »Теперь его стяги вмѣстѣ съ наслѣдствомъ, доставшимся Рюрику съ братомъ Давидомъ, словно волю запряженные въ плугъ подъ ярмомъ ненавистнымъ никнуть, межъ тѣмъ какъ тяжелыя копы свистятъ на Дунаѣ.« [Г. Гербель.]

А мені здаеться, що сеє місце можна толкувати далеко простіше. Я думаю, що *»рози нося«* то не *воли*, а *волинські* князі Роман Мстиславич Володимирський і Мстислав Ярославич Луцький — внуки великого князя Ізяслава II. Перший із сих Волинців в 1199. році по просьбі Галичан став правити Галичом і тим підійняв на себе свого тестя Рурика київського. Почали ся бійки, і Роман два рази зганяв Рурика з великокняжого стола і навіть постриг його в монахи, — отсе-ж то і є: *»хоботы паиутъ«*. А як хто мені скаже, що слово *Волинь* і *Волинський* не виходять з слова *віл*, бо тая сторона називала ся колись *Wełun*, то я знов скажу, що слово *wełun* так стосуєть ся до слова *Волинь*, як слово *wełna* до слова *»волна«*, як слово *»Велес«* до слова *»Волос«* і що значить ся всі вони мають іден корінь *»волъ«*, і через то нема противи і тут моїй думці.

7. Сорокы не трескоташа
Полозю ползоша только
Дятлове тектомъ
Путь къ рѣцѣ кажутъ.

Слово *»полозю«* звичайне читають *»по лозю«*, а із ліз роблять *шляки* і заставляють повзати по шляках то сорок, то дятлів, а я думаю, що слово *»по лозю«* стоить замість *»полозис«* і значить *полози* [такіі здоровенніі вужі або які б не було гади. *рѣзю*].

8. Рекъ Боянъ и ходы
На Святъславля пѣстворца

Стараго времени Ярославля
Ольгова Коганя хоти.

Сего місяця зівсім не можуть розібрати. От на приклад як його перекладає самий новіщий перекладач Слова п. Гербель :

Вѣдь сказать же Боянъ,
Какъ п вѣщій Коганъ —
Пѣснотворецъ времянь Ярослава —
Говорилъ въ старину,
Прославляя войну
И походъ старика Святослава.

Я думаю, що Коган через то називаєть-ся Олеговим і Святославовим, що він жив у Олега і у Святослава Олегового батька, а піснотворцем старого времени Ярослава через то, що він їм співав за Ярослава Великого, Святославового баяька. На його то жінку [хоти], котра може зісталась бідною вдовою, Боян і сказав ходючес слово [ходи]. Так сї слова я й перекладаю :

А пішло ж ходюче слово
Старого Бояна
І на жінку молодую
Співака Когана,
Що жив колись у Олега
І у Святослава
І співав їм старе время
Діда Ярослава.

е) Різномудки в мислях виробили і несправедливий поділ мислів і несправедливий поділ цілого »Слова«. Несправедливий поділ мислів видно от в яких місцях :

1. Скочи отъ нѣхъ лютымъ звѣремъ
Въ пльночи изъ Бѣлаграда,
Обѣсн ся спнѣ мгль...

Сїї слова я розділяю так :

Скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ
Въ полуночи;
Изъ Бѣлаграда обѣси ся
Синѣ мглѣ...

2. Рѣка Стугна худу струю имѣя...
Уношу князю Ростиславу
Затвори Днѣпръ темнѣ березѣ.
Плачеть ся мати Ростиславля
По уноши князи Ростиславѣ.

Тут слова «темнѣ березѣ» зівсім не відносять ся до першої мисли, а до другої і показують місце, на котрім плакала мати Ростислава, значить ся їх треба відділити від першої мисли.

3. Страны ради,
Гради весели,
Пѣвше пѣснь старымъ княземъ,
А по томъ молодымъ.
Пѣти: слава Игорю Святъславличю,
Буй-Туру Всеволоду,
Владмиру Игоревичю!

Тут «*страны ради*» і «*гради весели*» зівсім не від того, що вони могли співати пісні і старим князям і молодим, а від того раді, що вечір повернув ся, і закінчують не тільки мисль, але і цілую співу, а що дальше — то уже приспівка; значить ся сії слова треба розкласти так:

Страны ради,
Гради весели.

Пѣвше пѣснь старымъ княземъ
А по томъ молодымъ пѣти:
Слава Игорю Святъславличю!
Буй-Туру Всеволоду!
Владмиру Игоревичю!

То-ж саме можна сказати і за поділ цілого «Слова». Звичайне його ділять на 12 часток чи пісень; але хочай і справді є декотрі місця, де сей поділ припадає по мислях, за то є і такі

місця, де спояні мисли зівсім розлучні і розлучані зівсім спійні. Так —

1) Пісня VI. закінчуєть-ся словами :

Униша бо градомъ забрали,
А веселіє пониче. —

а VII. зачинаєть-ся :

А Святъславъ мутенъ сонъ видѣ —

тогді як спійка між семи словами сама щільна і нерозлучна; тут або кінець пісні VI. треба приложити до початку VII., або VII. приложити до VI.

2) Пісня VIII. відділяна від VII. і відділяна дуже насильним способом. Уже і через то не годило ся б її відділяти, що вона продовг мови Святослава (бо співакови зівсім не було потреби викликати до князів, котрих уже за його часу не було, або були, та уже на других місцях, і просити їх на поміч Ігореві); а тут ще й поділ зробляно Бог зна по якому.

Слова :

Се у Римъ кричать
Подъ саблями половецькими,
А Володимиръ подъ ранами. —
Туга и тоска сыну Глѣбову!

і слова :

Великый княже Всеволоде!
Не мыслню ти прилетѣти подалю
Отня злата стола поблюсти? —

очебачне мають самий близький стосунок, бо і між Володимиром і Всеволодом був стосунок самий близький. Володимир разом з своїми братами обрав Всеволода своїм головою і великим князем, значить Всеволод і повинен був ратувати Володимира при лихій годині.

3) То-ж саме треба сказати і за пісню IX. Перша її половина — то продовг тої-ж самої мови Сьвятослава, значить ся вона і повинна бути приложена до пісні VIII.

Несправедлива спійка видна:

- 1) В пісні VII. Тут слова Сьвятослава треба б відділити від його сна і толкованья його боярами: тим більше, що тут Сьвятослав говорить уже не з боярами, а викликає то до Ігоря і Всеволода, то до князїв.
- 2) В пісні IX. кінець мови Сьвятослава звязано з пригадкою співака за Всеслава, значить ся остатнє повинно бути відділяно від першого.
- 3) В пісні IX. погоню за Ігорем Ізака і Кончака то-ж само можна легко відділити.
- 4) На остаток в пісні XII. слова: «Пѣвше пѣснь старымъ княземъ» — до самого кінця то-ж само повинні бути відділяні, бо вони уже не пісня, а приспівка.

Таким способом ціле «Слово» я ділю на тринадцять часток, збиваючи усе окрім заспівки і приспівки в три поділи.

1. Заспівка.

I. Війна.

2. Винрава Ігоря і Всеволода.
3. Перша щаслива бійка.
4. Друга нещасна бійка, котра закінчилась полоном Ігоря.

II. Туга.

5. Нахїд Половцїв на Русь.
6. Сон Сьвятослава і товк його.
7. Плач Ярослава і виклик до князїв.

8. Пригадка співакова за Всеслава і рівнівка давнього стану Руси зі станом співчасним співакови.

III. Поворіт.

9. Ярославна благає помочи у сьвітових сил.
10. Сьвітовії сили помагають і Ігор біжить.
11. Ізак і Кончак ідуть за ним у погоню.
12. Радість Руси з Ігорового повороту.
13. Приспівка.

27.—29. II. 1860.

З А С П І В К А.

Чи не гоже-ж то нам буде
Словом давним, брате,
Словом трудних оповідок
Пісню надпочати,
Пісню тому Ігореви,
Сьвятослава сину,
Що водив колись на бійку
Храбрую дружину?
Та й почати ся тій пісні,
Як билина бає,
А не з думки, не з замислу,
Як Боян співає.

Бо Боян той, як кому лиш
За пісню береть-ся,
То мислю по дереві
Так і розтечеть-ся.
І ганяє сірим вовком
Через гори, яри,
І літає орлом сизим
Під самії хмари.

Лиш бувало усобиці
Давні спогадає,
Десять соколів на стадо
Лебедів пускає.
І которую лебідку
Сокіл дотикає,
Та лебідка попереду
Пісню і співає:
То старому Ярославу,
То тому Мстиславу,
Що касожського Редедю
Зарізав на славу.
Або коли спогадає
Недавню годину,
То й красному Романови,
Сьвятослава сину.
Не соколів на лебідок
Той Боян пускає:
То він пальці свої віщі
На струни спускає.
І на живі тії струни
Лиш пальці наскочуть,
То вони вже самі славу
Князям і бренькочуть.

Так пічнемо ж собі, брате,
Пісню ту співати
Від Владимира старого
До Ігоря того,
Що закріпив собі розум
На буйній волі,
Що наострив своє серце
Відвагою в полі;
А з відваги і дружину
Повів молодецьку

За рідною землею руську
В землю половецьку.

І. Війна.

1.

Глянув Ігор против сонця,
Сонце померкало
І від него ціле військо
Тьмою прикривало.
А він каже до дружини:
»Братя і дружино!
Лучче ж нам потятим бути
Ніж в полоні гинуть!
А сядемо, милі братя,
На бистрії коні,
Подивим ся, погуляєм
По синьому Доні!«

Спала князеві охота
Дону скоштувати;
І в запалі забув знамя
І став промовляти:
»Хочу з вами, Русинами,
Військом молодецьким,
Копе своє приломити
В полі половецькім.
Хочу в полі половецькім
Голову зложити,
Або Дону великого
Шеломом попити!«

О Бояне, мій Бояне!
Старий соловію!
Пощебечи полки сії,
Бо я не умію.

Ти по дереві мисленім
Соловійком граєш,
Ти до хмари і до неба
Думкою літаєш.
Ти споїв би враз і славу
І тогдішнє горе,
Ти слідив би за Трояном
Через яри-гори...
Скажи ж мені, як почати,
Подай мені руку!
Може було так співати
Олегову внуку:
Не соко́ли через поле
Від вітру несуть ся,
Галичі стада до Дону
Великого бють ся.
Або може, мій Бояне,
Велесовий внуче,
Може було так почати,
Може було б лучче:

Іржать коні за Сулою;
В Київі весілля;,
Трублять труби в Новім-граді,
Стяги край Путівля.
Ігор тільки Всеволода
Милого чекає...
Аж Всеволод прибуває,
Брату промовляє:
»Іден ти мій, брате-світе!
Їдна моя слава!
Та-ж обидва ми, Ігору,
Сини Сьвятослава!
Сідлай, брате, свої коні,
А мої готові,

Там у Курська осідлані
Стоять на готові.
А мої Куряне жваві
І свідомі діти :
Вони в мене під трубами
З-маленьку вповиті,
Кінцем копя годовані,
Зросли у шеломі,
Путь-дорога їм відома,
Яри їм знакомі.
У них луки натягнуті
А тули відкриті,
У них шаблі ізострені
І кривлею змиті.
Самі скачуть серед поля
Як вовки кроваві,
Шукаючи собі чести
А князеви слави !«

І вступив могучий Ігор
В стремено ногою
І поїхав з своїм військом
По чистому полю.
Сонце йому путь-дорогу
Тьмою заступає,
І ніч стогне і грізьбою
Птахів розбуджає.
І звірина серед степу
Свище, завиває,
І на дереві високім
Диво викликає.
І шле чутку на Поморе,
Сулу і Суроже,
Волгу, Корсунь і до тебе,
Тьмуторканський боже.

І Половці неготові
Дороги обрали
І до Дону великого
Степом пробігали.
І скришили їх теліжки
В опівнічну пору,
Як лебеді розпущені
По синьому мору...

Веде Ігор своє військо.
К Дону поспішає,
А біда його без часу
Птахів опасає,
Та й вовки в ярах подобно
Лиха виглядають,
І орли на кости клетом
Звірину скликають.
На червоні щити брешуть.
Степові лисиці...
О руськая земле, земле,
Ти вже на границі!

Довго-довго ніч смеркає,
Зоря-світ зачала,
Мгла по полі розкотилась.
Поля покривала.
Заснув щебет соловійний.
Галки починають,
А Русини серед поля
Міцно спочивають.
І все поле згородили
Своїми щитами,
Шукаючи собі чести,
А князеви слави.

2.

Рано в п'ятницю Русини
Половців нагнали
І полки їх погані
Прахом потоптали.
І розсипались стрілами
По вражому полю.
Красних дівок половецьких
Гнали у неволю.
Брали злото й паволоки,
Брали оксаміти,
А лишкою мости собі
Почали мостити.
І мостили по болотах
Та по грузовинах
Опанчами, кожухами
Зрочам Половчина.
А червоний стяг і гілку,
Білу хоругку
І срібнеє стружа — дали
Олегову внуку.

І Олега гніздо храбре
Подрімати сіло;
О, далеко-ж воно бідне
В поле залетіло..
Ніби воно й не родилосьь
Само для обижі
Ні соколу, ні кречету,
Ні зьвірині хижій.
Ні соколу, ні кречету,
Ні орлову сину,
Ані тобі, чорний ворон,
Вражий Половчину!

А Гзак уже сірим вовком
Вибігає з дому,
Кончак йому сліди править
К великому Дону.

На другий день дуже рано
Руські поглядають,
Аж кроваві в небі зорі
Сьвіт оповідають.
Чорна туча іде з моря
І закрити хоче
Штири сонця; а по нїї
Блискавка мнґкоче.
Бути, бути сего ранку
Великому грому,
І дощеві йти стрілами
З великого Дону!

Тут то копям приломатись,
Копям молодецьким,
Тут то шаблям потріцати
В шеломи польвецькі
На сій річці, на Каялі,
В великого Дону!...
О руськая земле, земле,
Вертай ся до дому!...

Ото й вітер, внук Стрибога,
Замахав крилами
І на руське військо з моря
Повіяв стрілами.
І движить земля і стогне,
Ріки текуть мутно,
Порох поле покриває,
Стяги мають смутно.
Ідуть з Дона, ідуть з моря
Половецькі сили,

Зі всіх сторін Всеволода
Полки обступили.
І бісові діти криком
Поле згородили,
А червоними щитами
Руські згородили.

Закричали Половчане,
Заиржали коні...
А ти, Туре Всеволоде,
Стоїш на бороні!
Ти на військо половецьке
Прискаєш стрілами,
Ти гремиш об їх шеломи
Стальними мечами.
Куди скочиш, де поєвітиш
Шеломом блискучим,
Там голови половецькі
Валять ся на кучи.
І шеломи оварській
Щербаті валились,
Бо у тебе, Всеволоде,
Стріли закалились...

Та які-ж йому, братя,
Дорогії рани!
Він забув життя і шани,
Чернигів коханий.
Забув звичай і обичай
І столицю ясну
І княгиню свою милу,
Глібовну прекрасну.

3.

Були віки Троянові,
Літа Ярослава,

Були бійки і Олега,
Сина Сьвятослава,
Що мечем бувало тільки
Громи висікає
Та по цілій землі руській
Стріли розсіває :
Що бувало в Тьмуторкані
В стремено стукає,
А Ізяслав у Кіїві
Брязки зачуває, —
А Владимир Всеволодів,
Хоч сам не без духа,
У Чернигові що ранку
Затикає уха.
Тоді й самого Бориса,
Сина Вячеслава,
Привела на суд до себе
Олегова слава,
І поклала на зелену
Кінську паполону
За обижу Олегови,
Князю молодому.
Там і князя Ізяслава
Вони доконали,
І Сьвятополк свого батька
Із тої Каяли
Повелів між коні ввзяти,
Між угорські змії,
І відвезти до Кіїва
До церкви Софії...

О. Олега Гориславця
Війни памяталась :
Тоді землі в усобицях
Росли й засівались,

І життя Дай-Бога внука
В грімалах губилось,
А з-за князів і їх людям
Віку вкоротилось.
Тогді рідко в землі руській
Орачі співали,
А частіще коло трупів
Ворони кричали,
Та ще галич лепетала
Та збирала діти,
Коли з ними на поживу
Хтіла полетіти.

Так то, люде! Були бійки,
Були в нас і смути,
Та такої, як се була —
Такої й не чути!
З раня сьвіта до вечера,
З вечера до сьвіта,
Летять стріли каленії
Як град серед літа.
Гремлять шаблі об шеломи,
Копя молодецькі
Тріщать в полі чужоземнім,
В землі половецькій.
Чорна земля під копитом
Як та ріля зрита,
Вся костями посіяна
А кривлею злита.
Полягли там Всеволода
Полки головою
І по цілій землі руській
Ізійшли тугою.

Що-ж то мені зашуміло
Рано за горами?

Що-ж то мені задзвеніло
Ще перед зорями ?
То князь Ігор своє військо
В поле завертає,
Бо жаль йому Всеволода,
Що там погибає.
І били ся день і другий,
І третій день бились.
Та в полудень — і Ігоря
Стяги повалились.

Тут то братя розлучились
З берега Каяли,
Тут для себе кровавого
Вина не дістали.
Тут лиш військо докінчило,
Сватів попоїло,
А само за руську землю
Положило тіло.
Никне трава жалощами,
Листя ізсушилось,
І дерево небологом
До землі склонилось.

II. Туга.

1.

Не весела-ж бо то, братя,
Година настала :
Вже пустиня та повітря
Силу повкривала.
То в синах Дай-Бога внука
Злибіда ожила
І на землю Троянову
Дівою ступила ;

І лебіжими крилами
Розплескала море,
І у Дону плескаючи
Розбудила горе.
Розбудила время тяжке,
Підійнялись Хвини,
А у князів на поганих
Усобиця гине,
Бо брат брату став казати :
»Се моє, мій брате !«
— І се моє, і то моє !
Другий став казати,
І за мале як велике
Стали вимовляти,
І самі на себе стали
Гримало кувати.
А погані зі всіх сторін
Зволікали сили
І на рідню землю руську
Бідою ходили..

О, далеко-ж зайшов сокіл
К морю птиці бити,
Та храброго вже Ігоря
Полку не воскресити.
Жля і Карна в руську землю
З криком поскакали
І там в полумні червонім
Змагу вимивали.
І сплакались руські жони,
Стали голосити :
»Ой уже-ж нам мужів милих
Мислю не змислити.
Ні мислю ізмислити,
Думою здумати,

Ні очима оглядати,
Ні гостинці брати.
Ані золота ні срібла
Не пересипати!»

Застогнав бо вже і Київ
Жальом та тугою,
Зажурился і Чернігів
Чапастю лихою.
Туга тяжка розільлялася,
Наробила жалю,
І печаль тече, жирус
По руському краю.
А князі усе на себе
Гримало кували,
А погані руську землю
Всюди обігали,
І збирали дань по білці
Від кожного двору,
І сипали добром руським
По синьому мору.
Бо ті два Сьвятославці,
Дві храбрії сили,
Всеволод і храбрый Ігор
Кривду розбудили,
Котру батько їх київський
Приспав було тихо...

О, великий Сьвятослав той
Був Половцям лихо!
Він розпудив їх полками,
Стальними мечами;
Він на землю половецьку
Наступив ногами,
Притоптав горби високі
І яри глибокі,

Змутив ріки і озера,
Висушив потоки ;
І Кобяка з лукоморя
Вихром молодецьким
Він вихватив із желізних
Полків половецьких.
І понав Кобяк поганий
В Київ у столицю
В Сьвятославові покої,
В князеву грядницю.

То-ж то Німці і Венедці,
Греки та Морава
Князя Ігоря не хвалять,
Хвалять Сьвятослава.
Того гудять, бо він стратив
Полки молодецькі
І руськеє злото всипав
В ріки половецькі.
Ще й для себе молодого
Добув сідло нове,
Сїв із свого золотого
В сідло конційове.

2.

Зажурили ся забрала,
І весільля плаче,
І Сьвятослав зажурив ся,
Смутний сон побачив.
»Снялось менї, став казати,
І видїли очи,
Що в Київї між горами
Спав я сеї ночі,
І що ви коло постелї
Тисової стали

І чорною папломою
Мене одягали ;
Що хтось мені вино черпав,
Вино сине було,
І з тяжкою трутиною
Ізмішане було ;
Що з порожніх черепашок
Женьчуг висипали
Мні на груди якісь люде
І мя милували ;
Що в теремі злотоверхім
Стелю похитнуло,
І дошки самі стояли,
Сволока не було ;
Що ворони ті бісові
Всю ніч-вечір грали
Та у Пліньська на болоні
Ліси оббивали...
А я шлю їх і не зішлю
На синєє море!...»

— »Княже! — мовили бояре —
Ум забрало горе!
Се-ж бо в тебе два соколи
Полетіло з хати,
З отня стола золотого
Щастя пошукати :
Пошукати Тьмуторканя.
Вернути до дому
Або шеломом поійти
Великого Дону.
То вже крильця тих соколів
То вже припішали,
Тії крильця вже погані
Шаблями обтяли.

А самих їх опутали
В желізній пута,
Бо в день третій — памятаеш,
Темно було тута.
Два червоних стовпи згасло,
Дві сонці стемніло,
І молодих два місяці
З ними потемніло.
То Олега й Сьвятослава
Тьма обволочила,
То й на річці, на Каялі,
Тьма сьвіт перекрила...

Горе, горе землі руській
Великеє дуже :
Розсипались Половчане,
Як гніздо пардуже.
Розсипались, розільялись,
В морі затопили,
І їх буйство великеє
Дає Хвину сили.
І знесла ся уже ганьба
І стала хвалою,
Уже й нужда підійнялась,
Тріснула на волю,
Уже й диво покотилось
По чистому полю.
І готській діви грають
По синьому морю
І по березі співають,
Руським злотом дзвонять ;
Вихваляють время Буса,
Земсту Шараконя ;
І милують тую земсту
Як дитину мати, —

А нам уже, нам дружині,
Весільля не мати!»

3.

Тоді Сьвятослав великий
Сплакав за князями
І золоте слово мовив
Змішане сльозами :

»Ой, Ігорю, Всеволоде !
Сини мої милі !
Рано-ж бо ви половецьку
Землю заквилили.
Рано землю ту мечами
Стали заквиляти,
Рано, рано собі слави
Почали шукати.
Та не чесно-ж бо ви, діти,
Ворога побили,
Та не чесно-ж кров погану
По землі пролили !...
Знати серце ваше храбре
У горні стопилосьь,
Ще й до того у буети
Само закалилосьь.
Закалилосьь, закувалосьь,
Діти мої милі !
Чи-ж сивині моїй срібній
Се ви учинили ?
Не виджу-ж бо я ні власти,
Ані війська много,
Богатого та сильного,
Ярослава мого,
Мого брата Ярослава,
Що ходив війною

І з чернигівською биялю,
З биялю і чужою:
Із Могутів і Татранів
І із Шелебірів,
Із Топчаків і Ревугів,
І із Голебирів,
Що без щита з захолявком
Полки криком били
І в праїдню собі славу
Не в дзвони дзвонили.
Та сказали-ж ви : самі ми
Слави захотїли,
Передню самі візьмем,
Задню передїлим...
Ой, Ігорю, Всеволоде!
Жаль менї вас, діти,
А чи-ж диво мнї старому
Та помолодїти ?
Таже в літах саме й сокіл
Птиць високо гонить
І не дасть гнїзда в обижу
З свої оборони.
Але княже зло настало,
Пособи не, буде,
Тепер в нївеч обернулись
Години і люде !

Під шаблями Половчанів
Кричать коло Ромен,
Володимир під ранами —
Всюди плач та гомін.
Туга князю Владириу,
Глібовому сину !...
А ти, княже Всеволоде,
Прихильного кинув ?

Чи-ж не міг би ти здалека
Мислю пролетіти
Огня стола золотого
Спаси, поглядіти ?
Таже веслами ти можеш
Волгу розкрити,
Таже шеломом ти можеш
Весь Дон перелити!
Як-би ти був, — одставили б
Половці погані:
Була б яга по ногаті,
Копцій по-різані.
Та-ж ти можеш і по суху
Стрілити до Дону
Шереширами живими
Глібового дому!

А ти, Руриче й Давиде!
Правнуки орлові!
Чи-ж не ваші-ж то шеломи
Пливали по крові ?
Чи-ж не ваша-ж то дружина
Літає на волі,
Як ті тури пораняні
На чужому полі ?
Вступіть, пани господарі,
В золотее стремя
За обижу половецьку,
За лихее время,
І за рідню землю руську,
За Ігоря рани,
За буйного Сьвятославця
Грімніть на поганих !

Ти Галицький Осьмомисле,
Княже Ярославе!

На золотім столі своїм
Ти сидиш у славі.
Підпер гори угорській
Жлізними полками,
Заступив путь королеви,
Звів Дунайські брами,
Кидаючи через хмари
Кремінь до Дунаю,
Наряджаючи по ріках
Судна до Дунаю.
Твоя грізьба пролетіла
Помежи землями,
Ти Київу відмикаєш
Золотії брами.
З отня стола золотого
Острими стрілами
Ти стріляєш і салтанів
Десь там за морями.
Стрілай, княже Ярославє,
Кончака лихого,
Половчина поганого,
Коція старого,
За ріднюю землю руську.
За Ігоря рани,
За буйного Сьвятославця,
Стрілай його, пане!

А ти, княже буй Романє,
І ти, Местиславе!
У вас розум храбра думка
Заносить до слави,
І по славу, по кроваву,
Ви ходите сьміло,
І високо ви плинете
В буєсти на діло,

Як той сокіл, що в повітрі
Крила розширяє,
Коли птицю в своїм буйстві
Замогти бажає.
Бо папорги в вас желізні,
Шеломи латинські,
Ними трісла земля ціла
І сторони хвинські:
І Ятвяги й Деремела,
Литва й Половчане
Склали луки і голови
Під тими мечами...
Князі! князі! вже Ігорю
Сонце сьвіт закрило,
І дерево небологом
Листя обронило,
І по Рєї і Сулі стали
Городи ділити,
А храброго вже Ігоря
Полку не воскресити...
Вас Дон, князі, зве до себе.
Кличе, щоб летіли
І храбрії Ольговичі
На бійку поспіли!

О Ингварю, Всеволоде,
Ви руськая слава!
І всі три ви шестокрильїї
Гнізда Местислава!
Не побійним ви жеребом
Власть забрали в руки,
На що-ж вам шеломи злоті,
Щити ляцькі й луки?
Загородіть, князі, поле
Кріпкими щитами.

Зачиніть ворота полю
Острими стрілами,
І за рідню землю руську,
За Ігоря рани,
За буйного Сьвятославця
Вийдіть на поганих!

Ідіть, князі! бо вже й Сула
Від Половців стала
І не тече срібним струйом
До Переяслава.
Ба й Литва вже підняла ся
На тих Половчанів,
І Двина тече болотом
Під криком поганих.
Там їден лиш сні Васильків,
Ізяслав Полоцький,
Бризнув острими мечами
В шеломи литовські.
Він претріпав було славу
Дідови Всеславу,
Але і сам покотив ся
На траву кроваву,
Перекритий червоними
Вражими щитами,
Претріпаний литовськими
Острими мечами.
І поганий князь литовський
Підняв його з крови,
Скотив його на постелю
І до него мовив:

»Вже дружину твою, княже,
Птиці повкривали
І червону кров полоцьку
Зьвірі полизали!«

Не було тут його брата,
Брата Брячислава,
Ні другого Всеволода
Коло Ізяслава.
Їден душу жемчужною
Виронив із тіла
Через рану кровавую,
Злоте ожерілья,
І голоси ниють жальом —
Зникнуло весілья,
Трублять труби Городенські!
Княже Ярославе,
І усі ви князі внуки,
Племя ви Всеславе!
Вкладіть мечі верезані,
Знизьте свої стяги,
Уже-ж бо ви вискочили
Із дідньої слави;
Бо своїми крамолами
Ви погані стаї
Стали зводити на землю,
На руській краї,
На руськую свою землю,
На життя Всеслава,
Котрій і так від Половців
Насил та неслава!

4.

Всеслав собі на сьдьмому
Трояновім віку
Кинув жереб тай поїхав
По любую дівку.
І круками, не ногами
Підпер ся об коні,
І прискочив до Київа

В желізній броні,
І там собі тільки стружам
Від копія свого
Дотикав ся до княжого
Стола золотого.
Від них скочив лютим звіром
В північній годині
З Білгорода, обісив ся
Ще в тумані синім.
І візницями тяжкими
Та трирогачами
Відчинив іще до рая
Новгородські брами ;
Розбив славу Ярославу,
Полив сухі ниви,
І з Дудуток сірим вовком
Скочив до Немиги.
А в Немизі снопи стелють
Та все головами,
А молотять по головах
Стальними ціпами.
І на тоці життя кладуть,
Решетами сіють
І живу душу з тіла
Лопатами віють.
І береги на Немизі
Низькі та кроваві
Не болотом посіяні, —
Руськими костями...

Всеслав було людей судить,
Князям раду радить,
А сам в ночі сірим вовком
І падить і вадить.
З Київа до Тьмуторканя

Ще до кур доскочить,
Путь Хорсови великому
Вовком перескочить.
Тому в Полотеськім дзвонили,
Утреню в Софії,
А він чував аж у Київ
Дзвони голоснії.
Але дарма! В другім тілі,
Хоч і душа віща,
Та зазнає біди часто,
Як та і невіща.
І на його може долю,
Долю нещасливу,
Боян віщій і ізмислив
Приспівку правдиву:
»Не тра, каже, ні хитрому
Ні горазду бути,
Бо і птиці горазді
Суда не минути!«

О, стогнати руській землі,
Не час, не годину,
Спомянувши князів перших,
Першую годину.
Не сил було пригвіздити
Владимира того
До київських гір високих
Стола золотого.
І ото-ж то тепер стали
Стяги та коруги:
Їдні стяги Рурикові,
Давидові другі.
Но й Волянці носять роги,
Ім хоботи крають.

І їх копя на Дунаї
Славу їм співають.

III. Поворіт.

1.

Ярославни тихий голос
Незнакомий чує,
Зозулею рано-рано
Бідная воркує :

»Зозулею полечу я,
Каже, по Дунаї,
Обмочу рукав бобровий
На річці Каялі.
Вийму з князя молодого
Половецькі стріли
І утру кроваві рани
На змученім тілі!«

Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами :

»Ой вітре мій, каже, вітре!
Буйнее вітрило!
Чого ж ти, мій господине,
Вієш через силу?
Чого мечеш, чого гониш
Тії стріли хвиїнські
На легеньких своїх крилах
На милого військо?
А чи-ж мало тобі хмари
Віяти на гори
Та кораблі колисати
На синьому морі?
Чого-ж ти, мій господарю,

Ти моє весілля
По ковилю степовому
Як порох розвіяв?»

Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами:

»Дніпре славний! пробив же ти
Камінні гори
Через землю половецьку
На синєє море!
Милував же ти на собі
Живі та здорові
Сьвятославові посади
В степи Кобякові;
Помилуй же мого мужа,
Дніпре-господине,
Щоб не слала сліз до него
Я на море синє!»

Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путивлі на забралі
Воркує словами:

»Сонце моє золотее.
Сонце моє ясне!
Всім ти, сонце, єси тепле,
Всім ти єси красне.
Чого-ж лучі ті гарячі,
Ті пекучі дуже,
Ти пустило не на хмари,
А на військо муже?
І згагою серед поля
Луки їм спрагнуло,

І тугою на безводді
Тули їм заткнуло!»

2.

Аж бризнуло сине море
Саме в опівночі,
Ідуть змроки туманами,
Закривають очи.
Ігореви Бог путь каже
З неволі до дому,
На руськую землю к отню
Столу золотому.
Позгасали ще з вечера
Вечірній зорі:
Ігор спить, не спить і чує,
Мислю мірять поле,
Мірить з Дону великого
До малого Донця.
Аж кінь заржав в опівночі,
Ще до схода сонця.
І Овлур там за рікою
Свиснув на степови,
Дає князю розуміти,
Що все на готові.
Але князю знать не бути,
Земля загуділа,
Застукала, загрімала,
Трава зашуміла.
То вже вежі половецькі
З поля підіймались,
За Ігорем, за Овлуром
У погоню гнались.

А князь Ігор горностаюм
К трістю підбігає,

Скочив гоголем на воду,
На коня впадає;
З коня скочив босим вовком.
Побіг лугом Донця
І соколом під туманом
Летить до схід сонця,
І збиває сірі гуси,
Лебеді й тетеру
На голоднее сніданья,
Обід та вечеру.
Коли ж Ігор через степи
Соколом літає,
То Влур за ним сірим вовком
З заду підбігає.
І обидва студеную
Росу отрясали.
Бо обидва свої коні
Бистрі підірвали.

»Ой Ігорю! — Донець каже,—
Не мал тобі слави,
Землі руської весілья,
Кончаку неслави!«
— »О, Донче мій! — Ігор каже, —
Не мал тобі слава.
Що милував ти на хвилях
Сина Сьвятослава;
Що стелив траву зелену
По-над берігами,
Одягав туманом теплим
По-під деревами.
Стеріг його ти гоголем
На воді при вітрі,
Чайками на бистрих струях,
Чернядю в повітрі.
Чи-ж не правда, каже, Стugna

Струю чудну має,
Бо чужі потоки зжерла,
Сама голодає.
І мутнії свої струї
Об корчі розтерла,
Молодому Ростиславу
Дніпра не відперла?
Там на темнім тім березі
Мати Ростислава
Оплакала молодого
Сина Ростислава.
Там і квіти зажурились,
Жалобою вкрились,
І дерева із тугою
До землі склонились!

3.

Не сороки ж то на полі
Вились, скреготали:
То їздили Ізак з Кончаком
І сліду шукали.
І ворони не каркали,
І галки замовкли,
Сороки не скреготали,
Полозї лиш повзли.
А дятелї путь до річки
Тукотом справляють,
Соловії живим співом
Сьвіт оповідають.

І мовить Ізак Кончакови:
»Ми жалю не маєм:
Коли сокіл в гніздо летить,
Соколича маєм,

Золоченими стрілами
Його розстріляєм!»

А до Ізака Кончак каже :
»Ми жалю не маєм :
Коли сокіл в гніздо летить,
То ми дівку маєм,
Опутаєм соколича
Та й жалю не маєм!»

І мовив Ізак Кончакови :
»Ой, брате, мій брате!
Коли його опутаєм,
Жалю будем мати.
Коли його опутаєм,
Осьміють нас люде,
Бо не буде соколича
І дочки не буде!
Тогді стануть на Каялі
Нас і птиці бити
І у полі половецькім
Більше нам не жити!»

4.

А пішло-ж ходюче слово
Старого Бояна
І на жінку удовицю
Співака Когана,
Що жив колись у Олега
І у Сьвятослава
І хвалив їм старе время
Діда Ярослава :
»Тяжко тобі, і голово,
Без плечий стояти,
Але гірко й тобі, тіло,

Голови не мати!
І як справді тілу важко
Без голови бути,
То так важко й землі руській
Без Ігора бути.

Сонце сьвітить ся на небі,
Небо осьвітилось,
А князь Ігор в землі руській,
І все звеселилось.
І дівчата на Дунаї
Співають і вють ся,
І голоси через море
До Київа льють ся.
Ігор іде Боричевом
У Київ на прощу
До святої Матер-божі
В церкву Пирогошу.
Поклонив ся, помолив ся
І сїв на посаді,
І городи всі веселі,
І сторони раді!

ПРИСПІВКА.

Колись то ми князям старим
Співали, мій брате!
А потому і молодим
Прийшлось заспівати.
Слава ж Ігорю, Всеволоду,
Синам Сьвятослава!
Владимиру Ігоричу
І дружині слава!

Здорові ж ви, князі, будьте,
Здорова дружино,
Що боретесь за християнів,

Що погани гинуть!
Нехай гинуть поганії,
Як у воду камінь!
За то буде князям слава,
А дружині амінь.

7.—9. II. 1860.

3. Мазепа,

гетьман український.

I.

Не орел то сивокрилий
Квилить серед степа:
В Білій Церкві свою гадку
Гадає Мазепа.
Він гадає, поглядає:
Тиха Україна,
А далеко на півночі
Встала хуртовина.
Встала страшна хуртовина,
Сьвіта не видати:
Хоче Москва із Ляхами
Шведа воювати.
І на шведськую границю
Почали ся здвиги:
Їдні здвиги аж до Нарви.
А другі до Ряги.
Стала Москва коло Нарви.
Ляхва коло Риги.
І журають ся рижі Хвини,
І журають ся Ливи;
І трясуть ся від гарматів
Камінній гори,
І пинить ся від байдаків
Янтарнеє море.

Аж озвав ся у Штокгольмі

Карло недоліток:

»А ходімо, пани Шведи,

Ратувати діток!

Бо не дармо трісли гори.

Море забіліло:

То на наших діток Ливів

Два соколи сіло.

Іден сокіл сивокрилий —

Цар Петро московський,

Другий сокіл сивокрилий —

Король Август польський.

Атамани мої милі!

Львиголово, Любко,

Ви збирайте своє військо

Атаманське хутко!

Ви збирайте своє військо

На хвинській гори,

А я з своїм королівським

Піду через море!»

І в годині затрясли ся

Опівнічні гори,

Під Шведами забіліло

Янтарнеє море.

І Карло як лев могучий

На беріг ступає,

Вісім тисяч коло Нарви

Трупом покладає.

Забирає двісті стягів

І двісті гарматів,

І пускаєть-ся до Риги

Ляха відбивати.

Перескочив Двину-ріку

Мимо Каминиги,

В опівночі ляцьке військо
Відігнав від Риги ;
До Варшави і Клісова
Прибув ще до раня,
Із Клісова до Пултуска
Прибув на сніданя ;
А в обіді перед Карлом
Пишная Варшава
Відцуралась від Августа,
Взяла Станіслава.
А з Варшави аж до Сасів
Прибув на вечеру,
Вибив із рук у Августа
Дріздень, не тетеру,
Тай і каже : »Віддай, брате,
Польську корону,
То я тобі й твою саську
Віддам по закону !«

І від польської корони
Август відцурав ся.
Тоді Карло зібрав раду,
На радї озвав ся :
»Ой ви Шведи, мої Шведи,
Храбрая дружино !
Побили ж ми вражих Сасів,
Вражу Ляхівщину !
Побили ж ми вражих Сасів,
Вражу Ляхівщину,
Та побиймо ж іще тую
Вражу Москівщину !
Ти, мій Любко, іди хутко
На хвинській гори
Та стережи з Неві-ріки
Янтарне море.

А ти, пане атамане,
Голово ти львова,
Ти поведи своє військо
Із Риги до Пскова.
А король ваш із Ружою
Та із Горостоком
На самую Москву піде
Ляцьким Білостоком!«
І злякав ся цар московський
Тай не хоче битись:
»Ой брате мій, каже, Карле,
Лучше помиритись!«
— »Добре, добре! — Карло каже:
Я не забарю ся,
Чекай мене під Москвою.
Я там помирю ся!«
І живенько на границю
Збирає дружину,
Через річку Березину
Іде в Москівщину.

А Мазепа на Україні
Тільки поглядає,
Поглядає наоколо
Тай думу гадає;
Він гадає, промовляє:
»Чого-ж іще ждати?
Та лучшего тепер часу
Нічого чекати.
І нічого похилятись,
Бити головою
Перед вражою Ляхвою
Та перед Москвою...
Вража Польща замовчала,
Москви не видати,

Тепер би нам з ворогами
Бійку розпочати;
Тепер би нам відплатити
За нашу недолю,
Тепер би нам підійнятись
З неволі на волю,
І від Донця і Орелі
По самі Карпати
Могучее та сильнеє
Царство збудовати.»

І гадає гетьман думу
Тай не догадає,
Аж до него з Березини
Карло промовляє:
»Ой гетьмане український,
Мазепо, мій брате!
Чи не хочеш ти зо мною
Москви воювати?
Розібемо Москву вражу —
Будемо панами...
Не розібем, — не хрестити
Дітий з Москалями.
В мене буде своє царство,
А ти, милий брате,
Будеш тогді в Білій Русі
Царйом царювати!«

А Мазепа йому й каже:
Спасибі за слово!
Я то, пане, й сам гадаю
Та не все готово.
В мене коні розсідлані
На чистому полі,
В мене люде ізмучені
В тяжкій неволі;

Тай за мною, милий пане,
Московські очи
Поглядають середо-дни
І посеред ночі.
Трудно, трудно з Москалями
Що небудь почати,
Але й трудно добре слово
Назад повертати.
Пожди ж, пане, коло Дніпру,
Годину, другу.
А я з-тиха на Україні
Дещо поготую.
Поготую, тогді й піду
Битись з Москалями.
А тим часом нехай буде
Тихо межі нами!»

І поглянув знов Мазепа
На Україну згодом,
Аж там листи Карловії
Ходять меж народом:
І від листів його славних
Україна ціла
На докола Мазепи
Ройом загуділа.
»Пора, пора!« викликають,
А той як не чує, —
То водить ся з Москалями,
То сам бенкетує.
»Що-ж він, — кажуть молодії, —
Він за нас не дбає:
Так чого-ж він в руках своїх
Булаву тримає?
Гей коли-б то вона була
Та у Дорошенка,

У Палія, у Самуся,
Або Гордієнка,
То давно би уже була
Воля на Україні
І козаки б не гинули
В снігах на чужині!...»

Так козаки молодії
Рвали ся на волю,
Нарікали на гетьмана
Та на свою долю.
Але гетьман бенкетує,
Ніби і не чує,
А тож само наоколо
Повстання готує.
І усюди його листи
Полумя готують:
То з Булавином на Доні
Козаків бунтують;
То за річкою Уралом
Орду підмовляють,
То бунтують Запороже
І царом лякають;
То неволять серед Криму
Несьмілого хана,
То за морем підмовляють
Сильного султана.
Ба і Карло з Березини
К Дніпру прибуває,
В славнім місті Головчині
Москву побиває.
Ще би трохи на полудень:
Вставай Україна! —
Але раптом дізнала ся
За все Москівщина.

II.

То не місяць серед неба
Сьвітить із зорйою,
То Кочубей у Подтаві
Хвалить ся дочкою.
Тай хвалить ся не даремне,
Бо та Кочубівна
Була пишна і хороша,
Як та королівна.
Поглядас як голубка.
Ходить як лебідка.
А бігає, то літає,
Як та перепілка.
Як та піна, з-під намиста
Груди виглядають,
Як ті тучі, чорні коси
Чоло вповивають.
Як та ружа садовая.
Ваблять її лиця,
І чорнії її очи
Горять, як зірниця.
Не їден по нїї сохнув
І сьвітом журился,
На остаток і сам гетьман
В Мотрю залюбив ся.

Не по літах йому пара,
Але щó чинити ?
Наше серце не питає,
Коли полюбити.
Не суджена й Мотрі пара :
Мати не забула,
Що та Мотря у Мазени
Хрестницею була.
Але дармо стара нецька

Сватам відмовляла,
Дармо дочку заплакану
Словом розважала.
Два дні Мотря поплакала,
Не пила, ні їла.
А на третій і сьвітлиця
Її опустїла.
Тогдї тільки стара мати
Усе пригадала,
Чого дочка молода
Другим відмовляла;
Чого було на гетьмана
Усе поглядала,
Чого було його пісні
Ріднії співала:
І як гостив у них гетьман,
І то пригадала,
І задумку його тяжку
За земету обрала.

І за дочку до старого
Вчепилась марою,
Пригадує і ніч і день,
Не дає спокою;
Стогне, плаче, покрекає,
Виганяє з хати,
Жене його в Москівщину
Правду розказати.
І Кочубей пише листи,
Находить підмогу,
І в півночі козак Искра
Їде у дорогу.

Та не громи-ж то тяжкії
Упали на степи:
Тяжкі листи Кочубея

Спали до Мазепи.
Дармо його цар московський
Листом потішає,
Дармо пише, що він листам
Тим не довіряє.
І дає йому на кару
Пекру й Кочубія;
Та Мазепа не то видить —
Даремна надія.
Хоч суджених і карає,
А все розважає,
Чого в него цар московський
Військо відіймає;
Чого в него ще весною
Три тисячі взяли
Та панови Синявському
На підмогу дали;
А жнивками із Ніжина
Та Переяслава
Москва собі три тисячі
Не спитавши взяла.
Чого знову полк Гадяцький
З молодим Трошинським
Посилають аж до Бугу
Бити ся з Ліщинським.
І ізнову кілька тисяч
В Москву забирають,
А Україну Москалями
З-гиха набивають.

Догадав ся старий гетьман.
Кудн пак стріляє,
І сам приліг на постелі,
Ніби умирає.
І листами Петра-царя

Просить милость мати,
А короля у Батурин
Просить поспішати.
І з години на годину
Короля чекає,
А король там на границі
Лихо виробляє.
Перебрав ся аж за Дніпер
Ще перед жнивками,
Переготив Чорну-Нану
Трупом-Москалями.
Стягнув Москву до Смоленська
В лихую годину,
А сам раптом через Сожу
Скочив в Україну.

Москва злить ся і лютує,
Сили зволікає,
Край Лісного Львиголову
З хлібом розбиває.
А Карлови то й байдуже,
Не велика згуба,
Він літає орлом сивим
Коло Стародуба.
Він літає орлом сивим,
Весело кигиче,
І гетьмана к Стародубу
З Батурина кличе.
І підняв ся старий гетьман
Тай до него каже:
»Не покину Батурина —
Все добро поляже!
І двірок мій мурований,
І млини крилаті,
І запаси великі,

І сильні гармати.
Не покину Батурина,
Поки ти, королю,
Не прибудеш та не будеш
Разом із мною!»

Але гетьман український
Мови не кінчає,
Як до него цар московський
Лясти посилає,
І листами вже не просить,
А із серцем каже:
»Йди, каже, під Чернигів,
Не хитри ся, враже!»
І силою під Батурин
Москва підступає,
Та слабого господаря
З хати випирає.
І упер ся старий гетьман:
»Лучше, каже, згину,
Ніж Москалям-людоїдам
Я Батурин кину!»
І для виду Апостола
З полком посилає,
А сам собі за життя ще
Похорон справляє.

Знати дуже у гетьмана
Серце заболіло...
Аж до него три соколи
Рідних прилетіло:
Їден сокіл Пилип Орлик,
Другий Войнаровський,
Третій сокіл — сьмілий Чечель,
Триворог московський.
І всі трое прилетіли,

Стали воркувати,
Стали гетьману старому
Раду розважати :
Стали раду розважати,
Стали потішати :
Пилип його через Десну
Взяв ся провожати,
Войнаровський взяв ся правди
В Москалів добитись,
Сьмілий Чечель за Батурип
Присягнув ся битись.
І гетьмана із постелі
З-тиха підійняли,
І всі троє за неділю
Свого доконали.
Пилип Орлик з козаками
За Десну забрав ся,
Войнаровський собі правди
В Москви допитав ся,
А пан Чечель із гармати
Ревнув над валами.
І розпочав не дешеvu
Бійку з Москалями.

Тогді гетьман край Семеновц
Військо запиняє,
Поклонив ся на всі боки.
Мову починає :
»Братя мої ! товариші !
Діти мої, діти !
Перед нами дві безодні :
В котору летіти.
І де стати, безталанним,
При лихій годині ?
Чи на право, чи на ліво,

Чи по середині?
І там сила і там сила —
На смерть будуть битись,
І комусь прийдесть-ся встати,
Комусь повалитись.
І що-ж тогді буде з нами
В лихую годину?
Подумаймо ми за себе,
Та за Україну!
Як зможе король шведський,
То запевне, люде,
Що знов наша Україна
Під Польцю буде,
І заціпить нашу волю
Гидкая Варшава...
Як зможе цар московський,
Чи-ж буде нам слава?
Чи-ж буде він нашу волю
Давню шанувати,
Коли посьмів на гетьмана
Руку підійняти?
Братя мої, товариші,
Вибрайте долю,
А я уже обгородив
Козацькую волю:
Король шведський обіцяв ся
Все для нас зробити.
І хоч війна ще покаже,
Кому із них жити,
Але й ми тепер повинні
За волю устати,
Ми повинні, милі братя,
До Шведів пристати.
І коли ми позабудем
Свої жалі, муки,

Нас до віку не забудуть
Наші діти, внуки;
А коли ми не захочем
За дітий подбати,
То будемо як остатні
До віку прокляті!»

І гримнуло десять тисяч
Як грім серед літа:
»Веди, веди, куди хочеш,
Веди на край світа!
Всі з тобою й за тобою,
А хто тебе кине,
Нехай жие як відміна.
Як огида гине!»
І все військо гомоніло,
І все говорило,
Не промовив лиш полковник
Апостол Данило.
І все військо поспішало
Ураз за гетьманом,
Зоставав ся лиш Апостол
З Гнатом Галаганом.
Недалеко Стародуба
Стали відпочити,
Полковника Скоропаду
Хтіли прилучити.
Але дармо лили воду
В решето дюраве,
Не упало добре слово
На серце лукаве.
І Мазепа йому плюнув,
В Гірки прибуває,
І з бунчуком-булавою
Короля витає.

III.

А щó-ж буде, пане брате,
Як Петро почує?

Почув Петро, підійняв ся,
Горить і лютує:

»Взяти, взяти, — викрикає, —
Батурин зубами!»

І кинулась Москва вража
Битесь з козаками:

І біла ся день і другий,

І третій день білась,

На четвертий перед нею

Стіна повалилась;

Москва раптом до пролому,

Козаки до купи,

Як солома покотились

Московські трупи...

Як солома покотились.

Пролом запирають,

Але дармо Батуряне

Сили добувають...

Стіна раптом за плечима

І друга валить ся,

І в годині стала прахом

Пишная столиця...

Щó ходило, не стояло —

Під ножем пропало:

Щó стояло, не ходило —

В огні запалало.

І промовив цар московський:

»Мазепу прокляти!

А козакам ізібратись

Гетьмана обрати!»

І по царському указу,

Попи прибувають,
Серед Глухова Мазену
Живцем проклинають...
І залякане козацтво
Указ зачуває,
І чотири полковники
В Глухів прибуває:
З Чернигова Полуботок —
Орел сивокрилий,
З Стародуба Скоропада,
Пеньок перегнилий;
З Переяслава Тамара —
Наймитчук московський,
А з Ніжина недорідок
Лукян Жұраковський.
Зібрало ся і козацтво
Гетьмана збирати:
»Полуботка! Полуботка!«
Стало викрикнути.
Але Петро не вважає
На козацьку раду,
І сам для них обирає
Дурня Скоропаду.
І пішли полки козацькі,
Слова не сказали,
Тільки коні козацькі
Сумно заіржали.
І пішли полки козацькі
На чистеє поле,
Похилились по сідельцях:
»Доле наша, доле!«
І пішли полки козацькі
Критими ярами.
Обільлялись по Україні
Тихими сльозами.

Не дримає цар московський,
Ба й ті не дримають.
Перебрались через Десну,
Ромни відбивають.
А з Ромнами незабаром
Загорнули в руки
Гадяч, Лубни і Рахівку,
Лохвицю й Прилуки.
І розкинулись, зимують,
Нічого не дбають,
Тільки з Польщі — Станіслава
З військом виглядають.
І розкинулись, зимують,
Трудно отопитись,
Але Москва аж конас —
На морозі битись.
І на снігу, на морозі
Москва захитрила,
Кинула ся до Гадячу,
А Ромни відбила.
Тогді Карло обізвав ся
До Москви з Гадячу :
»Почекай же, Москва вража,
Я ж тобі віддячу !«
І на снігу, на морозі
Військо підіймає,
Місто Веприк із Москвою
До тла розбиває :
Край Красного Кута знову
З Москалями беть-ся,
На остаток край Опошні
Станом зостаєть-ся.

І поглянув цар московський :
»Нічого робити,

Треба, каже, Станіслава
Від Карла відбити.«
І по Дніпру на сторожі
Москву розставляє,
До короля ані пари
З Польщі не пускає.

І поглянув король шведський :

»Нічого робити,
Треба, каже, Запороже
Від царя відбити!«
І на славне Запороже
Листи посилає,
Атамана Гордієнка
В гості запрошає.
І підняв ся Гордієнко,
Козаків скликає,
Коло міста Цариченька
Москву побиває.
Коло міста Цариченька
Москву побиває,
До короля та до Шведів
З військом прибуває.

Прибуває, промовляє :

»Королю, королю!
Ща дливий ти, наш королю,
Що беш ся за волю;
Не забудуть тебе люде
Поки сонця, сьвіта,
Тобі буде слава вічна
На вічній літа!«

— »І ти, брате український,

Гетьмане Іване!
Та нехай же й твоя слава
По вік не завяне;

Та-ж ти кинув все для волі,
Все для України,
Та нехай же й твоя слава
По вік не загине!»

І обняли вони Костю,
Стали говорити :
»Порадь ти нас, милий брате,
Що будем чинити :
Чи кидати Україну,
Чи йти до Варшави,
Чи Вкраїни не кидати,
А йти до Полтави?»
І подумав Гордієнко
Тай став промовляти :
»Королю мій, милий батьку,
Гетьмане, мій брате!
Та на-що вам, мої милі,
Йти до Варшави?
А чи-ж мало у вас війська,
А чи-ж мало слави ?
А чи-ж у вас не то військо,
Що у Нарви грало,
Що в Варшаві та Дрездені
Бальом бальовало ?
А чи-ж у вас не то військо,
Що снігом ходило,
Що в дорозі на морозі
Москву полонило ?
А зберіть-но своє військо,
Милії панове,
А у мене Запорожці
Усі на степови.
А у мене Запорожці
Усі молодецькі,

У них коні буджаківські,
А сідла турецькі;
Шапки у них все кримські,
А жупани польські,
У них шаблі дамаськії,
Мушкети заморські.
Бились вони з Татарами,
Бились із Ляхами,
Тепер просять за Україну
Битись з Москалями.
Так чого-ж нам з України
Іти у Варшаву?
Лучше битись з Москалями, —
Ходім під Полтаву!»

І весною, за водою,
В неділю раненько
Пішли Шведи під Полтаву,
Пішов Гордієнко.
Пішли Шведи під Полтаву,
Тай стали гадати:
Чи тепер Полтаву брати.
Чи Москви пождати?
Гордієнко — тепер радить,
Та Карло не дбає,
Він цілої Москівщини
До бійки чекає.
І щó буде, то вже буде,
Нічого чинити,
Карло хоче одним разом
Усе покінчити.

І стоять одну неділю,
Ба стоять і другу,
Стоять третюю неділю,
Москви ані гу-гу!

На четвертій тільки сотня
Москви показалаь,
Та і тая у Полтаві
В стіни заховалась.
На пятій загреміла
Московська сила,
І шд саму уже Ворсклу
З царом підступила.
А на шестій, бодай її
Нігде не лічили!
Під Полтавою Карлови
Ногу перебили.
На семій через Ворсклу
Москва переплила,
А на восьмій нещасная
Бійка наступила.
Наступила ще досьвіта,
Гримнули гармати,
Летять Шведи на окопи,
За ними чубаті.
Беруть раптом два окопи,
Третій перед боком.
І на третій кидають ся
Ружа з Горостоком;
Кидають ся, мотають ся,
Москва обступає,
Стріляють ся, рубають ся —
Москва не вважає;
Не вважає, обступає,
Тисне, притискає.
І два сильних атаманів
В полон забирає.
У полудень стало сонце
Вогнем припикати,

І все військо на годинку
Сіло спочивати.
Тихо всюди, край Полтави
Тільки вітер віє,
Тільки трава зелена
Шовком зеленіє.
А година, ще година...
Боже, Твоя воля!
Закривавить ся кривлею
Зеленеє поле!

Чуть з полудня війна знову
Вогнем розпалилась:
То голова з головою
На смерть уже билась:
Як вогонь червоні кулі
Зміями літали.
І валили цілі стіни,
В кривлі погасали,
І конниця саранчою
По полі літала,
На могили цілі трунів
Сьвіжі насинала.
Швед, Козак, Москаль рубає,
Кого не побило,
І все поле з його гуком
Пеклом виглядало.

Бились славно наші Шведи,
Бились і чубаті.
Але де вже їм бездольним
Долі виглядати...
Там Петро як лев могучий
На коні літає,
Додає живим охоти,
Вмерлих підіймає.

А Карла там кілька Шведів
Ледви що тримають,
І де треба йому бути,
Туди не пускають.
І махнув Карло рукою,
Мигнув до Мазени,
І все військо зворушилось,
Полетіло в стени.

Серед ночі край Полтави
І пють і гуляють,
А бездомні коло Дніпру
Чутко засипають.
І зріділа ніч над ними,
Вогні запалали,
Козаки варили кашу,
Коний наповали.
Устав Карло: »Гей, Іване!
Вставай, вже свитає!«
А Мазена давно не спить,
З жалю умліває.
І захопив землі жменю,
На коня підняв ся,
І як кинув Україну,
Сльозами зальяв ся.

Та не сокіл же в неволі
Квилить-проквиляс.
То в Варниці край Бендерів
Гетьман помирає.
І край його Войнаровський
Із Орликом стали,
І як діти від гетьмана
Свої долі ждали.
І питає старий гетьман:
»А хто хоче слави?«

— »Я,« говорить Пилип Орлик.

— »Бери, коли жвавий!«

І питає ще раз гетьман :

»А хто хоче злота?«

— »Я,« говорить Войнаровський.

— »Бери, як охота!«

І родича старий гетьман

Наділив казною.

А Орлику дав у руки

Бунчук з булавою.

На остаток всі папери

Гетьман забирає,

Останній раз оглядає,

В полум'я кидає...

І кидає у полум'я

Тай говорить з-тиха :

»Нехай іде безталанний

Я зазнаю лиха ;

Нехай іде я загину,

А ті най панують,

І вороги нехай за них

І чутки не чують!»

*

Помер гетьман, та могили

В степу не видати ;

Шапок своїх не скинули

На него чубаті.

Шапок своїх не скинули.

Землі не носили,

Не сипали над гетьманом

Цишної могили.

І хто ховав і де ховав.

Ніхто не спізнає,

Трава рівно край Бендерів

Степи укриває.
Ні травиця не промовить,
Ні вітер не скаже,
Ані ворон чорнокрилий
Місця не покаже.
Ніхто його не покаже,
Ніхто не згадає...
Їден чумак як в Бендерах
Солп набирає,
Та ночує із волами
Серед того степу,
Мимоволі спогадає
Гетьмана Мазепу...

7.—18. III. 1860. _____

4. Іван Скоропада.

Сидить сова на камені,
Лупає очима;
Сидить гетьман Скоропада
Тай ниже плечима.
Не згадає, не зміркує,
Що йому робити...
Аж до него Полуботок
Почав говорити:

Годі тобі, Скоропадо,
Плечима низати,
Пора тобі на Україні
Що небудь почати!
Де права ті, де вольности.
Що за них колися
Царі Фтодір і Олекса
Вічне покляли ся?
Подиви ся хоч на себе:
Чи тебе вважають,

Що укази всі без тебе
В полки розсилають?
Чи й гетьмана наказного
Москва поважає,
Що козаків, куди хоче,
В него відіймає?
І займає як погонців
То дрова возити,
То їх коні випасати,
То в грубах топити?
Тай на дворах на козацьких
Чи-ж не та-ж содома:
Сяка-така Москалина,
І той як у дома!
А в поході — не дай Боже
Вола чи підводу,
До бідного селянина
Москва як у воду:
А московські воєводи,
Пявки України,
Чи зсисають мало крові
Кождої години?
Там обдеруть Українця,
Там на суд прискочуть,
І усюди свої пальці
Кривавії вмочать.
А драгунів кілька тисяч!
Москівщина міська!
Ти подумай, кілька в тебе
Московського війська!
Все то треба годувати
В лихую годину....
А ти поглянь кругом себе,
Поглянь на Вкраїну!
Міста наші без гарматів.

Всі люде без солі,
Чернигівці без притулку,
Сердюки без долі.
Нам гарматів не вергають,
На Січ не пускають,
Чернигівці будували б,
Та не дозволяють.
Тай сердюки й компанійці
Дождали ся вдяки,
Погибають із голоду,
Як тії собаки.
Ти боїш ся царя, знати, —
Але й царі — люде:
Проси його, моли його.
Може що і буде.»

Але гетьман собі, знати,
Та не довіряє,
А Міняйла та Шафіру
В поміч обирає,
І завчасу задобряє,
Але не казною,
Задобряє козацькою
Землею, водою.
І пропало місто Почеп,
І Ямпіль пропало:
Місто Ямпіль із Почепом
Загорнув Міняйло,
А містечко Напорниці,
Вербн й Козолупки
Помастили в Чернигові
Шафірови губки.
І як в гетьмана дурного
Кілька сіл не стало,
Тоді йому аж на серці

Нїби легше стало.
І в Решетилівку сьміло
Прибув з козаками,
І царйови подав просьбу
Своїми руками.
Подав просьбу тай чекас, —
Але чого ждати!
Не такий то цар московський,
Щоби пільгу дати.
Він права то і вольности
Нїби і зоставив,
Та до гетьмана до спілки
Москаля приставив.
Обіцяв ся присмирити
Своїх воєводів,
А все таки з України
Москви не виводив.
Заказав нїби і брати
Козацькі підводи,
І дворам казав козацьким,
Що не буде шкоди.
Але каже, що козаки
Служать не за волю,
Але служать як царйови,
По смерть головою.
Що Вкраїна ізморилась.
І сам нїби знає,
І від служби всіх козаків
На рік визволяє;
Але за то в Москівщину
Забрав всі гармати,
Чернигівцям не позволив
Домів будувати;
Не позволив будувати
Ні за які річи,

Не позволив і за сільлю
Їздити до Січи.
А за бідне тее військо,
Що з голоду мліло,
Сказав тільки, що пічнеть-ся
Незабаром діло.

А що, дожив до гетьманства,
Пане Скоропадо?
Бери ж тепер Ізмайлова
Собі до поради.
Він як батько тебе буде
Всюди оглядати,
Щоб ні Шведам, ані Туркам,
Нікому не дати...
Він за тебе по-тихеньку
Усе розпізнає:
Скільки казна колись мала,
Скільки тепер має;
Хто з вас більше царя любить,
А хто Україну?
Бери ж його, Скоропадо,
В лихую годину.

Але гетьман Скоропада
Того не вважає,
Що його там цар московський
Право понижає.
І стольника Ізмайлова
Веде за собою,
І сів із ним у Глухові,
Тай сидить совою.
А Вкраїна гола, гола,
Саранча літає,
І повітре ядь смертельну
На людий зливає.

І в Київі, Чернигові.
По містах усюди,
Як солома по Україні
Повалились люди.
Але чого-ж пан Ізмайло
До царя женеть-ся,
А в гетьмана до поради
Протас зістаєть-ся?
Чого раптом пан Ізмайло
Іде з України?
Чи не жде ще України
Лихо з Москівщини?
Може й ждало яке лихо,
Але годі, брате,
Треба іти за границю
З Турком воювати...

Кілька років проминуло,
Турок замирив ся. —
Тогді Петро до гетьмана
Близше приступив ся:
»А щó, каже, Скоропада,
Будемо робити?
Межи Вільгою і Доном
Тра канаву рити.
Але мені Москви жалко,
Москва — моя мати,
Так пішли ти кілька тисяч
Козаків чубатих.«
А той йому анї писне,
Зараз і збирає.
І з хорунжим Сулимою
За Дін посилає.
І пішли за Дін козаки,
Живцем помирають,

Та гетьмана Скоропаду
Тяжко проклинають :
Богдай же ти, Скоропадо,
Ще маленьким згинув,
Що ти своїх Українців
Серед поля кинув !
Богдай же ти, Скоропадо,
Не діждав ся смерти,
Коли пустив кілька тисяч
Із голоду мерти !»

Але гетьман Скоропада
На те не вважає,
Він на дочку поглядає,
Тай царя питає :
» Скажи мені, ясний царю,
За кого віддати ? «
— » А за кого ? — Петро каже : —
За Москаля, брате ! «
— » З охотою, ясний царю ! «

Говорить огида,
І гетьманську свою дочку
За Товстого видав.
Але Москаль не до жінки, —
Помер Жураковський,
І поїхав в полковники,
Виродок московський.

Туман, туман по Глухові,
Туман по Вкраїні,
А все таки недогода
Вражій Москівщині.
Москва каже, що Вкраїні
Без Москви не жити,
І драгунів кілька тисяч
Хоче напилити.

Та і чому-ж не гилити ?

Гетьман анї писне.

А пять тисяч іще лучше

Україну стисне.

»Посилайте ж — Петро каже, —

Ба нї, погодїте!

Перше мене з царевичем

Моїм розсудїте!»

І зібралась Москівщина

На царську раду,

Прибув туди й Полуботок,

Привів Скоропаду.

»Гляди ж, — каже, — Скоропадо.

Не підписуй кари!

Докажи їм, що ми люде,

Люде не Татари!»

І от батько пише кару,

Пише уся рада,

Та не пише їден тільки

Гетьман Скоропада.

»Чому-ж, каже, ти не судиш?»

— »Бо не маю права!

Розсудити батька з сином —

Не легкая справа!»

І покарав Петро сина,

Тай жаль йому стало:

Тогдї слово Скоропади

І на серце спало.

І кличе він Скоропаду

Тай почав казати:

»Хтїв я, — каже, — кілька тисяч

Драґунів послати,

Але на-що кілька тисяч?

Ви добрії люде!

Для вас, добрих Українців,
І тисячі буде.»

Тогді гетьман Полуботка
К серцю пригортає:
»Полуботку, Полуботку, —
З дивом промовляє. —
Який же ти, Полуботку,
Дивний розум маєш,
Що ти мисли чоловічі
Як Чернигів знаєш!
Там, поглянеш, від паперу
Тільки відвернув ся,
А тут, дивись, кілька тисяч
Драгунів позбув ся.
А у мене самі беруть
Гори і долини,
А все таки не виведуть
Ані Москалини.»

— »Мовчи, — каже Полуботок, —
Не пригадуй того,
Що ти пустив аж на груди
Ворога тяжкого!
Ти не знаєш ще Міняйли!
Ззнаєш, ззнаєш!
Тогді, тогді, Скоропадо,
Мене спогадаєш!»

Скоропада не слухає,
Уха затикає...
Але тільки до Глухова
З Москви прибуває, —
Йому й кажуть: »Заступи ся!
Прийшла на нас згуба:
Взяв Міняйло Мглин і Боблан
І часть Стародуба!»

Скоропада до Міняйли :

»Віддай, пане-брате !«

А той його по московській

Давай пробирати :

І сякнй ти, і такий ти !

Чого вже не каже...

Тогді гетьман живо з хати :

»Почекай же, враже !«

І до царя пише листи,

Просить милость мати,

І Міняйлї на поталу

Гетьмана не дати.

Але дармо, що Міняйло

Закушав дубини :

Ізі злости він ще лучше

Взяв ся до України.

»Козаки лїнивї,« каже,

І давай їх мняти,

На пекельній роботи

Всюди розсплати.

»І селяне на укази, —

Каже, — не вважають,

І у себе засуджених

Москалів тримають.»

І давай найкрасчі села

Всюди вибирати,

І від полків та від сотнїв

В казну відбирати.

І козаків кілька тисяч

В болотах пропало,

А селянїв кілька тисяч

Під Москву підпало.

А тимчасом цар московський

І забув за сина,

Йому знову в очах стала
Бідна Україна.
І дивить ся цар московський,
Тай став говорити:
»Чим би мені тих козаків —
Каже — заморити?«
А Міняйло йому й каже:
»А чим заморити?
Давай вали висипати
Та канави рити!«

І пішло дванадцять тисяч
Канаву копати,
А пять тисяч до Київа
Вали висипати.
І пішло дванадцять тисяч
Під самії Хвини
До озера, до Ладоги,
На край Москівщини.
І пішло дванадцять тисяч
І вже не верталось,
І пам'яті в Москівщині
По них не зісталось.
А пять тисяч у Київі
Вали збудували
І до віку на Вкраїні
Пам'яті дістали.
І їх внуки нераз тепер
Вали оглядають,
І на рови подивлять ся,
Стануть тай гадають:
»То десь змії якісь були,
То не люде були.
Коли вони таку скибу
Землі відгорнули.«

І думає цар московський:
»Нічого боятись,
Тепер можна мені сьміло
За гетьмана взятись!
І подумав, і Протаса
В Москву викликає,
І в гетьмана права його
Раптом відіймає.
І в гетьмана права його
Раптом відіймає,
Тільки бунчук та булаву
Йому залишає.

І даремне Скоропада
Аж до Москви їде,
Надаремне усіх просить,
Справляє обіди!
Надаремне й царя просить
Божу милость мати,
Давню волю козацькую,
Права захвати.
Петро цмокнув його тільки:
»Що, — каже, — робити!
Та ми, — каже — і без того
Будем якось жити!«

І поїхав ся на Україну
Гетьман Скоропада,
Аж там уже гетьманує
Московська рада.
І шість сотників московських
Податі збирають,
І драгунів по Україні
Всюди розставляють.
А Велямин, їх полковник,
Тільки поглядає,

Та до царя московського
Листи посплає.

Але гетьман Скоропада
Ще не проспав ся,
Як до него цар московський
З Москви обізвав ся :
»Годі, годі, Скоропадо,
Годі тобі спати,
Посилай-но двадцять тисяч
Козаків чубатих :
Десять тисяч на Ладогоу
Канаву копати,
Десять тисяч за Хвалинське
Перзів воювати!«

І до царя двадцять тисяч
Гетьман посилає,
А сам раптом повалив ся,
Нагле помирає.
Помирає, промовляє :
»Мати моя мила!
Чом ти мене ще маленьким
В воді не втопила?
Не видала б Україна
Ні жалю ні болі,
Не програла б Московщині
Ні прав ані волі.
Тепер годі, все пропало,
Усе через мене!
Прости мене, Україно,
Прости, моя нене!«

5. Павло Полуботок.

Полуботку, Полуботку,
Наказний гетьмане!

А хто-ж тобі гетьманську
Булаву дістане?

Полуботку, Полуботку,
Голубе, соколю!

А як же-ж ти підіймеш ся
За козацьку волю?

Полуботку, Полуботку,
Рідная дитино!

А як же-ж ти ізійдеш ся
З вражим Веляміном?

Не питайте, хто Павлови
Булаву добуде:

Є у него Україна,
Є у него люде.

І пішли вже Семен Рубець
І Василь Биковський.

Лиш чекайте, щó то скаже
Цар Петро московський.

Нема царя в Москівщині,
Десь у Тегерані:

Але послі й туди за ним, —
І вже в Астрахані.

І за море, за Хвалинське,
Листи посилають

Та у царя серед бійки
Гетьмана благають.

А тимчасом і Велямін
Листи посилає,

Та до царя московського
З-тиха промовляє:

»Щó робити, — каже. — царю,

З тими козаками?
Либонь вони хотять знову
Битись з Москалями!
Шумить, гуде Україна,
Козаки гукають,
А найбільше Милорадич
З Маркевичом грають.»

І подумав цар московський,
Тай із Тегераня
Серед зими свої листи
Шле до Астраханя,
Тай і каже Українцям:
»Почекайте, люде,
Поверну ся в Москівщину —
Тогді все вам буде!
Але за то й мене тепер
Послухайте, діти,
І п'ятнадцять мені тисяч
Козаків пошліте!
З Милорадичом пошліте
В Ладогу пять тисяч,
А з Маркевичом до Хреста
Пішліть десять тисяч!«
І пішли сумні козаки —
Нічого діяти...
»За то, — кажуть, — ми гетьмана
Будем живо мати!«

Та не ворон же то чорний
Із соколом беть-ся:
То Велямін з Полуботком
За права дереть-ся,
І обидва Петра-царя
Просять розсудити.
І говорить цар московський;

»Нічого робити!
Треба, — каже, — Полуботка
В Петропіль зазвати
І тут йому по-московській
Правду розказати!«
І з Савичом і Чарнишом
Павла викликає.
Але Павло послів собі
Вперед посилає.

І прибули у Петропіль
Посли молодецькі:
Полковник Данилович,
І Петро Корецький,
Бунчуковий Володьковський
І судець Грабенко,
І військовий з ними писар,
Завзятий Ханенко.
І прибули у Петропіль
Тай говорять: »Цару!
Візьми собі Велямина,
Візьми нашу кару.
Судці твої московській
Нас добра не учать,
Богатого обдирають,
А бідного мучать;
Козаків за хлопів мають
І гризуть гетьмана...
А чи-ж так то, ясний царю,
Було за Богдана?...
Ти говориш, що Хмільницький
Сам царям прирадив,
Щоб московський воевода
На Україні радив.

Але Павло Полуботок
Не ховає слова ;
Він говорить : що там, — каже, —
Батькова умова...
Спершу, царю, піднови ти
Нашу давню волю,
Щоб ми самі судили ся
Помежи собою ;
Щоб ні стольник, ні боярин,
Ані воевода
Не питали, не судили .
Нашого народа ;
Щоб козаки самі собі
Розираву чинили,
І де три їх, щоб два собі
Третього судили.
І всі царі московськії
Тее право знали
І за него своє слово
Царськеє давали.
Тай ти давав, ясний царю,
Як ізбирав раду,
Як давав нам у гетьманя
Пана Скоропаду !
Чого-ж тепер на Україні
Воеводи стали,
Чого права козацькії
Й вольности пропали ? ! «

Незбаром за послами
Й Павло прибуває,
І з Чарнишом і Савичом
К царю підступає.
Підступає, дає листи,
Просить за Україну, —

Але знати й Павло прибув
В лихую годину :
Ані Петро, ні бояри
За него не дбали,
Його листи за Україну
Під сукном лежали.
І чекає Павло місяць,
Ба й другий чекає,
Ба й чекає місяць третій —
Цар не закликає.
»Почекай-же, — Павло каже, —
Їдна мені доля,
Але стане тобі хроном
Козацькая воля.«
І останнє своє слово
Царйови готувить ;
І приходить з старшиною
І до него мовить :

»Знаю й бачу тепер, царю,
Що ти без причини
Підійняв ся на погибель
Мої України.
І всі царські укази
Хочеш попалити,
І всі вольности козацькі
Хочеш потопити.
І козаків як худобу
На роботу гониш
І над ними »Вічну память«
По болотах дзвониш...
І гетьмана обирати
Нам не дозволяєш,
І судити судців своїх
З Москви посилаєш !

І нас судять без закону,
Без всякого права;
Чи вже-ж тобі за то, царю,
Буде яка слава?
Але нехай мені буде
Вільно і сказати,
Що нічого тобі, царю,
З України ждати.
Україна — не дитина,
Вона волю має,
А вільного не неволя, —
Правда пригортає.
Тепер кажи мені, царю,
Хоч желізо терти,
Хоч у тюрмі холоднії
Із голоду мерти;
Усе їдно мені, царю,
Тільки б не видати,
Як та бідна Україна
Буде пропадати!...«

І стиснув Петро зубами:
»Шкуру, — каже, — здерти!«
Але трохи одумав ся:
»В тюрму аж до смерти!«
І у тюрмі Петра й Павла
Разом з старшинами
Обільляв ся Полуботок
Дрібними сльозами...
Обільляв ся не за себе,
А за Україну,
Та на своїх товаришів,
Що без долі гинуть.

Та не довго-ж Павло плакав;
Заслаб, помирає...

Цар доктора посилає —
Павло виганяє :

»На-що, — каже, — житьтя мос

Назад повертати,
Коли я не можу долі
Батьківщині дати!»

Петро сам іде до него.

Щоб перепросити,
І дає йому лікарство,
Просить його пити.

Але Павло Подубогок

Йому промовляє :

»Дармо, царю: ти не вернеш,

Що вже погасає...

Живо, живо Павла й Петра

На світі не буде,

Тогді обох нас розсудять

Правдиві люде...«

8. VI. 1860.

6. Велямін.

То не туман, то не сїрий

Веть-ся по долині:

То Велямін без гетьмана

Радить на Україні.

Радить-вадить, учить-мучить

Що дня і що ночі,

А старшина українська

Тільки жмуристь очи.

Жмуристь очи з пересяку

Левенець поганий.

Жмуристь очи й Мануйлович,

Жмуристь і Гречаний.

Страшно дуже чогось стало

По всій Україні,
Як нещасний Полуботок
Погиб на чужині.
І камінням скам'їла
Ціла Україна, —
Але чого-ж іще хоче
Вража Москівщина?
Її сумно, що за правду
Чоловіка вбила,
Її страшно, щоб за него
Сила не помстила.
Її тяжко, що Вкраїна
Сорок тисяч має...
І задумалась погана
Тай думу гадає.

Аж Велямін з України
Почав говорити:
»Мати моя, Москівцино,
Нічого тужити!
Коли хочеш, то я силу
Живо обезсилю,
Ще й голови чубатії
По-московській змилю!«
І в годині по Вкраїні
Листи посилає,
І до себе всіх козаків
Разом закликає.
І дванадцять тисяч війська
Шле до Коломану,
Десять тисяч з Маркевичом
Шле аж до Сулану,
А остатних двадцять тисяч
З служби розпускає,
І Москалів тридцять тисяч
З Москви викликає.

І другії пішли листи :
Батька не питають,
І в козацькі полковники
Москву обирають :
У Полтаву — Чичерина,
В Київ — Партенова,
В Переяслів — Якового,
В Стародуб — Пашкова,
У Чернигів — Богданова,
В Ніжин — Толбухіна ;
Тільки штири затримала
Своїх Україна.
Тільки штири затримала
Собі на пораду :
У Гадячі полковника
Серба Милорада,
В Миргороді полковника
Апостола пана,
В Лубнах пана Маркевича,
В Прилуках Галгана.
Тай то Серба й Апостола
У Петропіль взяли,
І на волю з Петрополю
Назад не вертали.

І третії пішли листи :
Стали викликати,
Стали в-трое з поселянів
Податі збирати.
І пятьдесят тисяч корців
Муки назбирали,
І сто сорок тисяч срібних
Рублів наздирали.

І говорить цар московський :
« Слава тобі, брате,

Що умів ти козацькую
Волю відібрати;
Що умів ти козацькую
Волю відібрати,
Що умів ти стільки хліба
Та грошей зібрати.«
— »Слава тобі, царю Петре, --
Велямін говорить, —
Що ти права козацькїї
Затопив у море;
Що дурного Скоропаду
Вмів ти одурити,
Що живого Полуботка
Вмів ти заморити.
Тепер уже на Вкраїні
Не ті стали люде,
І податї, коли хочеш,
В-двоє стільки буде.»

Але Петро не дїждав ся
Того щастя й долї:
Незабаром поховали
Й його в Петрополї.
А цариця Веляміна
Хоч надгороджала,
А все таки великої
Волї не давала.
»Не дери ти, — каже, — більше
З селської голоти,
Тай козаків не виганяй
На тяжкі роботи.
А позволь їм від роботи
Усім відкупитись, —
Я думаю, по три рублї
Не будуть скупитись.»

І спасибі нехай буде
Тії Катерині :
Полегло на два роки
По всій Україні.
Тільки в добрах батуринських
Та в полку Гадяцькім
Пан Міняйло нищить села
І двори козацькі.

А тим часом Катерина
Лучше розважає
І в темницю Петра й Павла
Указ посилає,
Щоби Чарниш, Семен Савич,
Василь Жураковський
І Лизогуб і Карника
І пан Володьковський
Позабули свої жалі,
Вийшли із темниці,
Та обрали собі місце
І жили в столиці.
І Лизогуб, Савич вийшов,
Чарниш, Жураковський,
Помер тільки пан Карника
І пан Володьковський.
Тай Апостол з Милорадом,
Спасибі цариці.
Вирвали ся на Україну
З мокрої столиці.

Але сонце показалось
Тай і не видати,
Полегло на Україні,
Та не довго, брате!
Помирає і цариця,
Не жалує діток, —

Стає царйом царювати
Петро недоліток.
Стає царйом царювати,
Але не царює,
Сам Міняйло і карас
І життям дарує.
Тогдї знову наступила
Тяжкая година,
Застогнала, заридала
Цїла Україна.
Заридали, застогнали
Бідні селяне,
Що Велямін видирає,
Де що нї загляне.
Заридали, застогнали
Бідні козаки,
Що Міняйло видирає
Корон та шістаки.
Аж тут раптом пропадають
І жалї і муки:
На Міняйла підійнялись
Князі Довгоруки.
І Велямін і Міняйло
Раптом пропадають.
І гетьмана Українці
Знову обирають.

9. VI. 1860.

7. Павло Апостол.

Україно, Україно,
Що Ти за то дала,
Що старого Апостола
Гетьманом обрала?
Україно, Україно,
Що Ти заплатила,

Що до себе та Петрика
Ти так прихилила?
Україно, Україно,
Що то з Москалями,
Що посланці повертають
До Тебе з дарами?
І за ними Лизогуб наш,
Чарниш, Жураковський?
І чим же так прихилив ся
До них цар московський?

Не питайте, добрі люде,
Каже Україна:
Колись була в Москівщині
Тяжкая година.
Колись була в Москівщині
Тяжкая година:
Петро судив царевича,
Судив свого сина.
І просив ся син Петровий —
А Петриків тато,
І було там сенаторів
Багато, багато:
Але жаден не подумав
За него обстати,
Не сьмів жаден против кари
Голосу подати.
Їдна тільки Україна
За него обстала,
Їдна тільки Україна
Голос свій подала.
І був гетьман в Петрополі,
Як Петрик вінчав ся,
І до гетьмана старого
Петрик обізвав ся:

»Спасибі вам, добрі люде,
Що ви серце мали,
Що ви в кровлі мого батька
Рук не покаляли.
За то тепер і гетьмана
Я вам позволяю,
За то тепер і права вам
Давні повертаю!
І чого лиш буде треба,
Просіть, добрі люде,
Усе для вас я учиню.
Усе для вас буде!«

І подякував Апостол,
Назад повертає,
Тай до царя, до Петрика,
Послів посилає.
Посилає до Петрика,
Просить милость мати:
Позволити поспільную
Старшину обрати.

Не перечить добрий Петрик,
Зараз позволяє;
Не чекає і Апостол,
Зараз обирає.
І Лизогуб став обозним,
І зараз до діла;
У судці пішов Кандиба
І сотник Забіла;
В писарі пішов Турновський,
Панич чи попович,
В осаули пан Лисенко
І пан Мануйлович;
У поспільній хорунжі —
Горленко бунчужний,

А в поспільній бунчужні
Борозна недужний.

І підняв на ноги гетьман
Слабу Україну,
І ще чогось до Петрика
Іде в Москівщину.
Аж там Петрик помирає —
Ганна наступає,
Вона ж уже Україну
Не так пригортає.
Вона тільки Апостола
В очи пригортає,
А за очи тридцять тисяч
Людей вимагає.

І піднялось тридцять тисяч
З полковником Танським,
Пішли бідні з України
В степи бісурманські.
І піднялось тридцять тисяч,
Та усі чубаті,
Пішли в степи бісурманські
Вали висипати.

І піднялось тридцять тисяч
Ще до схода сонця,
Висипають вал від Дону
До самого Донця.

На другий рік тридцять тисяч
Сьвіжих послає,
А торішних тридцять тисяч
Назад повертає.
На третій рік із Польщою
Бійка розпочалась,
Щоб від Естів і від Курів
Польща відцуралась;

Бо любовник Ганнин Бірон
Став її просити,
Щоби його у тих Курах
Князем ізробити.
І почалась тая бійка,
Військо знемогає..
Тогді гетьман Запорожцям
З-тиха промовляє:
»Покидайте, — каже, — хлопці,
Турецькі границі
Та давнього собі місця
Просіть у цариці...«
І просять ся у цариці,
Цариця приймає,
І булаву, бунчук, пернач.
Хоруг посилає.
І каже їм, Запорожцям,
На вражюю кару
Заселити два Кодаки
І річку Самару.
А тим часом в Білій Церкві
Каже присягнути
Та у Польщу з атаманом
На час завернути.
І пігнались Запорожці
З Білецьким Іваном,
Здибали ся з Лизогубом
Та із Галаганом;
Здибали ся, полетіли,
Назад поглядають —
Аж там уже Апостола
Козаки ховають.
Аж там уже Апостола
Козаки ховають,
Аж там уже і укази

З Москви посилають.
Аж там уже і укази
З Москви посилають,
Лизогуба півгетьманом
Тільки обирають...
Лизогуба півгетьманом
Тільки обирають,
А другого півгетьмана
З Москви посилають.

10. VI. 1860.

8. Мінїх.

Ходить сокіл коло моря,
Крила розпускає :
Ходить Мінїх коло двору
Тай думу гадає.
Він гадає, промовляє
В лихую годину :
»Ой Біроне ти, Біроне,
Разпревражий сину ;
Добув же ти за любовці
Цілу Курівцину.
Добув же ти за любовці
Цілу Курівцину,
Та за славу й я добуду
Цілу Україну!«

І приходить до цариці
Тай став говорити :
»Позволь, — каже, — ясна Ганно,
Турків перебити!
Позволь, каже, ясна Ганно,
Турків перебити,
Позволь мені в Туреччині
Слави заслужити.«

А цариця як на тее
Горобців стріляє,
А Бірона нема в-дома, —
Коний виїзджає.
Вона й каже: »Та йди, — каже, —
Хоч і чорта бити,
Лиш дай мені хоч їдного
Горобця забити!«

Тогді Мініх Леонтого
Живо закликає,
Дас йому двадцять тисяч,
На Крим посилає.
Десять тисяч Леонтому
Він дає московських,
Вісім тисяч українських,
А дві запорожських.
Тай і каже всіх Нагайців
В степу перебити,
Тай і каже усі села
В Криму попалити.
А Леонтий як на тее
В осени зібрав ся,
На Нагайців лиш поглянув,
І в Крим не дібрав ся;
Переморив десять тисяч
Москви і чубатих.
Тай вернув ся на Вкраїну
Зиму зимувати.

На другий рік під царицю
Мініх підступає
Та пятьдесять і пять тисяч
Війська викликає.
І викликав сорок тисяч
Ще й вісім московських,

А чотири українських,
А три запорожських.
І викликав усе військо
І всіх атаманів,
І пішов собі у стени
Бючи в барабани.
Недалеко Перекопу
Мініх спочиває,
Він до себе Леонтога
Тихо закликає.
Дає йому десять тисяч
Жовнірів московських,
Ще й до того три тисячі
Хлопців запорожських.
І шле його буджаківських
Татар розбивати,
І шле його полонених
Руських відбивати.
І Леонтий десять тисяч
Взяв собі московських,
Ще й до того три тисячі
Хлопців запорожських.
Тай і пішов буджаківських
Татар розбивати,
Тай і пішов полонених
Руських відбивати.
І Москалі буджаківських
Татар перебили,
А козаки полонених
До двохсот відбили.

А тим часом прибув Мініх
Аж до Перекопу,
Перескочив рів глибокий
У чотири хлона,

І пігнав ся серед Криму
І став Кримців бити,
Срібло, злото забирати
І села палити.
І попалив вражі села,
Назад повертає,
Аж до него пан Галецький
З-тиха промовляє :
»Пусти мене, атамане,
На час погуляти,
Пусти мене з козаками
Кримців пошукати.«

І пускає його Мініх
В лихую годину,
І приходить пан Галецький
На чорну долину,
І видить він, що тьма тьмуща
В долині Татарів,
І не втерпів пан Галецький,
На сонних ударив.
І спужали ся Татари,
Стали утікати,
Тогді стали їх козаки
Кіньми доганяти.
Тогді стали їх козаки
Кіньми доганяти
Та кривлею татарською
Шаблі обмивати.
І вернули ся козаки,
Сіли, спочивають,
А тим часом і Татари
Очи продирають.
А тим часом і Татари
Очи продирають,

І козаків малу жменю
Кругом обступають.
Обступають, обступають,
Далі приступились.
І спішив ся пан Галецький,
Козаки спішились,
І добули десь у собі
Смертельної сили,
І в Татарів свої шаблі
Раптом затопили.
І почалась різанина
В неділеньку з-раня,
І різались по долині
З раня до смерканя.
І як сіно під косою
Татари валились,
І з Татарів на ополі
Вали поробились.
Аж під вечір і Татари
Із коний злізають,
На потомляних козаків
Ще раз нападають.
Тогді живо пан Галецький
Сина закликає,
Ще живіще обіймає,
К серцю пригортає:
»Тікай, — каже, — милий Петре,
Тікай, милий сину,
А я, сину, — обіймає, —
А я тут загину...«
І кинув ся між Татарів,
Та вже не вертав ся,
Тільки слави з козаками
Вічної набрав ся.
І дочув ся за них Мініх,

Базав поховати,
А сам пішов на Україну
Зиму змувати.

На третій рік під Очаків
Мініх підступає,
Він сімдесять тисяч війська
За собою має.

Він шістьдесять тисяч має
Жовнірів московських,
Вісім тисяч українських,
А дві запорожських.
Він сімдесять тисяч має,
Стоїть, розважає.

Далі військо своє сильне
На три розділяє.

І на степи посилає
Жовнірів московських,
На байдаки посилає
Хлопців запорожських ;
А козакам українським
Каже скрізь літати
Та в Очаків на підмогу
Турків не пускати.

І жовніри московські
Турків побивали,
А козаки українські
Турків не пускали.
А козаки українські
Турків не пускали,
А козаки запорожські
Турків обдирали,
І набрали срібла, злота,
Набрали ся слави,

І знов собі зимувати
Пішли до Полтави.

На четвертий рік Татари
Самі починають,
Сорок тисяч на українську
Межу налітають.
Сорок тисяч на українську
Межу налітають,
Палять села на границі
Й назад повертають.
Тоді Ласій десять тисяч
Козаків збирає,
Ще й до того тридцять тисяч
Москви забирає;
Пробігає по сухому
Азівськеє море
І вганяєть-ся до Криму
На вражее горе.
І ввігнав ся в середину...
Козаки дрімають,
Аж тут раптом двадцять тисяч
На них нападають.
І збудили ся козаки,
Шаблями махнули
І Татарів як полову
Назад відгорнули.
Знов прискочили Татари.
Знову стали битись,
Знову стали як солома
Навкруги валитись.
Далі бачать, що не жарти,
Кинули козаків,
І порохом полетіли
До гір та байраків.

А тимчасом на Україну
Мініх прибуває,
Тай і собі десять тисяч
Козаків збирає.
Тай і собі десять тисяч
Козаків збирає,
Ще й до того сорок тисяч
Москви забирає;
Тай за Дніпер уже хоче
Військо перегнати,
Та у Турка хоч Бендери,
Хоч Хотінь узяти.
Але тільки що Кодиму
Мініх перескочив,
Як на його Українців
Турок і наскочив.
А не встигли Українці
Від Турка відбитись,
Як Татари розпочали
Із Мініхом битись.
Він Татарів розбиває,
К Дністру підступає,
Аж там його білгородський
Паша виглядає.
І почались малі бійки —
Але годі, братя!
Коли джума показалаь,
Треба утікати.
І покинув Мініх Турків
І пашу покинув,
А сам зиму зимувати
Пішов на Україну.

На пятий рік показав ся
Паша з Білгороду

Тай у наших Українців
Випитував броду.
Але наші Українці
Зараз показали:
Кілька тисяч положили,
Решту розігнали.
Незабаром і сам Мінїх
Потряс головою,
Він шістьдесять тисяч війська
Повів за собою.
Він шістьдесять тисяч війська
Повів з Москівщини.
Ще й до того кілька тисяч
Повів з України.
Повів військо за Васильків,
За Буг переводить,
Незабаром і турецький
Дністер переходить.
І на Турків попереду
Козаків пускає,
А сам собі з Москалями
З заду підбігає.
І Москалі підбігають,
Вперед поглядають,
Аж козаки Українці
Турків відбивають.
Аж козаки Українці
Турків відбивають,
Та у місто Ставучани
Пашу заганняють.
Тоді Москва підступила.
Потік загатила
І турецькїї окопи
Раптом захопила.
І забрала срібло, злото,

Сорок дві гармати,
І пустила Українців
Турка доганяти.
І пігнались Українці,
Шаблі погострили,
У Сороках по козацькій
Люльки розпалили:
Під Хотїньом із Турками
Знову повитались.
А з Хотїня аж у Яси
З Мінїхом забрались.
І затихла Туреччина
І більше не билась,
І з Ганною царицею
Миром помирилась.

Тогді Мінїх до цариці:
Став її просити,
Щоби його на Вкраїні
Князем ізробити!
Лиш цариця не така-то,
Бірона спитала,
І як сказав її Бірон.
Так і відказала:
»Мало, — каже, — пане, просиш
Тільки України,
Ти просив би уже лучше
Зараз Москівщини.«
Тогді Мінїх повернув ся...
За голову взяв ся...
»Та богдай я собі, — каже, —
Порохом розпав ся,
Та богдай я — каже, — сонця
Більше не побачив,
Щоби я вам, препоганим,

За се не віддячив!«
І все ходить коло двору,
Часу виглядає,
Аж тут йому як на тее
Ганна помирає.
Аж тут йому як на тее
Ганна помирає,
Та дитину в повіточку
Царйом зоставляє.
Та дитину в повіточку
Царйом зоставляє,
А Бірона коло него
В радці зоставляє.

І знов Мініх не добуде
Ступня на Вкраїні,
А курлянський князь панує
На всій Москівщині.
А курлянський князь панує
На всій Москівщині,
І царйом собі царює
По всій Україні.
Дере гроші із міщанів,
Дере і з козаків,
Дере гроші із селянів,
Дере і з бурлаків.
Не питає, чи хто має
Звідки що давати;
А не даси -- на морозі
Скаже танцювати.
А брат його препоганий
Що там виробляє!
В батька й мами середо дня
Дочок видирає;
Видирає дитя в мами,

І замість дитяти
Заставляє бідну маму
Щенят годувати.
І лиш пікни на Бірона,
Тогді не допоможеш,
Хоть на дідьків хутір підеши.
Хоч голову зложиши.

Довго, довго Мінїх мислив,
Довго, довго думав,
Далї мисли перемислив,
Думи передумав.
І приходить до рідної
Царйової мами,
І говорить її живо
Сильними словами:
»Ціле царство у нас гине,
І цар у нас гине,
А чи-ж мати свого сина
На муки покине?
Скажи, мати, тільки слово —
Бірона не стане,
І в годинї ясне сонце
Наокола гляне.«
І сказала йому слово
Царйовая мати,
І пішов завзятий ворог
Бірона вязати.
Заснув Бірон у покою,
І гадки не має...
Троє жовнірів у него
Варту відбуває.
Але Мінїх показав ся:
»Ані з місця, люде!
Бо тепер у нас не Бірон,

А цариця буде!
І вся варта анї з місяця.
Бірон пробудив ся,
Але раптом у Мінїха
В руках опинив ся.
Незабаром і Густава,
Його брата, взяли,
І все царство з царїом-сином
Матері віддали.
А Біронів потримали
В тюрмі цілу зиму,
Тай післали до Сибіру
До міста Пелиму.
Тогдї Мінїх знов підняв ся,
Розпускає крила.
Лиш царїова його мати
Чогось не злюбила.
Лиш царїова його мати
Чогось не злюбила
І тим себе і Мінїха
Разом погубила.
Стали Шведи та Французи
По двору снувати,
Стали княжну Лизавету
З-тиха підмовляти.
І на царство Лизавета
Серед ночі стала,
Царя, маму й його батька
В тюрму відіслала.
Царя, маму й його батька
В тюрму відіслала.
А Мінїха до Пелиму
На Сибір послала.

ІV. ПРІКАЗКИ І БАЙКИ.

Преслівля.

Вір, не вір, а не кажи:
„брешеш.“

I.

Народив ся я на євїт,
Як їдного раня
Моя ненька забагла
Шпаків на сїдїня.

А я хлопець молодець
Пожалував мамп,
Серед ліса відпитав
Дупло зі шпаками.

В дупло руку — не їде,
Голови не вихаю,
Сюди туди край дупла,
Тай сам улізаю.

Ходжу голий по дуплі...
Шпаченят до ката!
Я в пазуху й загорнув
Тїї шпаченята.

Вилізати б, так не то!...
Я й домудрував ся,
Лиш сокиру притащив —
З дупла прорубав ся.

Гнц із дуба на коня!
Кїнь собі брикає,

А сокира моя все
Зад йому рубає.
Нагадав ся за сїм миль,
Назад подивив ся,
А у коня, як на сьміх,
Лиш пєред лишив ся.
Я і взяв ся йому зад
З верби підправляти,
І підправив, тай залїг
На годинку спати.

А кїнь хóдить по траві,
І перед пасеть-ся,
А зад росте тай росте,
Аж до неба пнеть-ся.

А для моїх шпаченят
Того було й треба, —
Додропались по вербі
До самого неба,

Пробудив ся, — до шпаків —
Та де вже до ката!...

Аж на небі половив
Свої шпаченята...

Ото знову до верби!
А верба й пропала,
Бо коняка напаслась,
Тай знать побрикала.

Щастя тільки, що сьвяті
Не горшки ліпили,
Але якось на той час
Гречку молотили.

Росказав я їм біду,
Випросив полови,
Та з полови ізсукав
Мотуз прездоровий.

Вп'яв до неба, тай у низ!
Мені й горя мало!...

Аж до низу на сім миль
Мотуза не стало.

З гори й кажуть, що скачи!

Але я не хочу,
Що в горі собі урву,
То в низу надточу.

І спускаюсь собі в низ,
Мало й остаєть-ся,
Щоб урвати кілька раз.
А мотуз не рветь-ся.

І висів я кілька літ,
Мамина дитина,
І висохла, як дупло,
Уся середина.

А рій якомсь пролітав,
Та туди й забрав ся,
Наніс меду, щільників,
Розхазяював ся.

Наніс меду кілька пуд,
Ну його з бідюю!
Мотуз рветь-ся — я в багно
Чуть не з головою.

А тут якомсь по багні
І качка ходила,
На чуприну набрела,
Гніздо собі звила.

Яець много нанесла,
За дітий помовка,
Аж нечистая несе
Голодного вовка.

Та фурнула з голови,
А той завинув ся,

Поїв яйця, тай на чуб
Хвостом обернув ся.

А я за хвіст: »гуттю-га!«
А вовк налякав ся,
Та як скочить — я і гол!
На сьвіт показав ся!

II.

І ото вже я підріс,
Літ десяток бўло;
Дід ходив ще без штанів,
А батька й не бўло.

То бувало, коли хто
В гості запрашає,
То дід сяде на полу
Та мене й питає:
»А хто-ж, сину, піде з нас?«
То я його глажу:
— »Та хто б, кажу, не пішов,
Все то їдно — кажу.
Або я піду туди,
А ви сидіть, діду;
Або ви собі сидіть,
А я туди піду.«

А зимою холодно,
Нічим затопити,
То й питається дідунь:

»Що, сину, робити?«
— »А що-ж? кажу: тра комусь
Їхати в дубинку!«
То бувало й каже дід:
»Хто-ж поїде, синку?«
То я й кажу: »Хоч сидіть,
А я не поїду;

Хоч посаджу я за вас,

А ви їдьте, діду!»

То бувало й їде дід...

А раз таки в біса

Потягнув ся вже і я

За дідом до ліса.

Тільки входимо у ліс,

Аж купа ломача!

Я сокирою гугуп! —

Заяць з-під ломача.

А ми собі не страшки :

»Гуттю-тю!» на зайця,

Та живенько за ломач,

Аж там сиві яйця.

»Заберемо!» — Заберім!

Зважили дручками,

То на силу, що згорнув

У шапку руками.

Ото я їх і приніс.

А в нас на ту пору

Розквотала ся свиня,

Квокче коло двору.

»Пійміть, діду!» Дід пійняв,

Посадив на яйця...

То ми мали шість волів,

Як орлів, від зайця.

Зараз таки й запрягли,

Припічок з'орали,

Та такого-ж, кажу, ми

Того хліба мали!...

Що як тих уже женців

Прийшло ся збирати,

То безрукая якась

Сама прийшла жати.

І нажала-ж вона нам
Та кін наскладала,
І стебла вже не було,
А та іще жала.

»А що, сину, каже дід.
Треба спогадати,
А де то ми ті скирти
Будемо складати?»

То бувало я сиджу,
Тай дідови ражу :
— »Адже-ж у нас комин є,
На комині! — кажу.

На комині як складем,
То й не тра сушити,
А на печі, як Бог дасть,
Будем молотити!»

То бувало сьвятий хліб
Аж комин колише!...
Їдна тільки нам біда,
Що вкљюнулись миши.

А кіт якось на полу
Із дідунем грав ся,
Від дідуня гиц на шіч,
В закутку закрав ся...
Та як хвостом замахнув —
Жиди б його з'їли! —
То в помийницю скирти
Так і полетіли!

III.

А ото вже дід підріє,
Та і одубив ся;
Після нього через рік
І батько родив ся.

Та ото вже тра було
Батька мені вчити ;
Але за то, як навчив, —
То-то було жити !
Все було у нас одно,
Здатність і заможність,
І хазяйство й ремество,
І смак і набожність.

Мати любить все парне,
А ми з батьком кисле,
Мати парить по селу,
А ми собі киснем.
Мати ходить цілий день,
Тільки оглядає,
А ми з батьком у ночі
Вудку закидаєм.

То бувало таки так
В добрую годину,
Як не клюнеть-ся кожух,
То тягнем свитину.

Купувати коли що —
То рука дріжала,
За то купим, то по нас
Аж земля движала.

А набожні щó були,
То сохрани Боже !
Як до церкви серед дня
І не пустять може,
То бувало у ночі
Церкву підкопаєм,
Помолитись хоч на час
Таки повлізаєм.

То так собі розжились,
Що й сьвітлицю мали.

Сьвітло ся, куди глянь.

Лиш стовпи стояли!

А одежі щó було!

Боже, твоя воля!

Вісім свит у нас було,

А все тіло голе.

Тай хазяйство таки ми

Поряднее мали,

Бо сусіди навкруги

В два плуги орали.

Тай воли які були!

Рога не дістати,

Бо то чорт його і мав

Чого доставати.

А як поле із'орем,

То вже чи є красче?

То не наше, а чуже,

То чуже, не наше!

А раз мати таки нам

Збитка зробила:

Взяла батьківський кожух

Та гречку й накрила.

А худоби було шмат,

Гречка лиш біліла,

Та з кожуха як пішла —

Чисто гречку з'їла.

А було й таке у нас,

Що ми й лавки мали,

Та все таки через ню

І то позбували.

Як умерла — де було

Домовини взяти?

Мусіли вже для біди:

І лавки віддати.

Та ще потім по біді
І обід справляли,
Взяли собі по-над став
Людий поскликали.

Тай просимо їх у двох:

»Пийте юшку, люде!

Як випете теє все —

То там рибка буде!»

А тепер ми розійшлись,
Батько шинк тримати,
А я не так до шинку,
Як люблю орати.

Батько паний все держить

За шинок рукою,

А я орю, як уплюсь.

Носом за коршмою.

5. VIII. 1857.

а) Приказки на мужиків і козаків.

І. Гуменний.

Їздив дідич за границу;

Назад повертає —

Тай до свого гуменного

Листи посилає,

Щоб гуменний на границу

Прибув і дав знати,

Що дість-ся в него вдома

Та і коло хати.

Прибуває і гуменний.

— »А що там, Іване?»

А гуменний йому каже:

— »Та все гаразд, пане!

Тільки ніжик, щó пан дали
Таляра за нього,
Ізломив ся, сказать правду,
Ні з того, ні з сього.»

— »Ну, зламав ся, то зламав ся,
Щó то й споминати!...
Певне хлопці мали гратись
Тай його зламати.»

— »Таки правда, ясний пане:
Хлопці ізламали,
Лиш не грались, а сивого
Коня бідували.»

— »А з чого-ж то сивий згинув?«

— »Пані хорували;
За лікарством як погнали,
Тай і підірвали!«

— »То і пані хорувала?
Ах, Боже мій, Боже!
Щó-ж, здорова моя пані?...
Говори, небоже!«

— »Помоліть ся, пане, Богу:
День лиш хорували,
А на другий від пожару
Богу й душу дали.»

— »Від пожару? щó такеє?«

— »Просте, пане, діло:
Як зайняв ся тік у пана,
То все погоріло.»

— »Пані вмерла!... все згоріло!...
Будь здоров, Іване!«

— »А ще панна ваші вдома —
Поверніть ся, пане!«

— »Що-ж там, голубе Іване?
Як там бідна дочка?«
— »А нічого!... уповила
Хлопця як лисчка!...«

Спомянув тут бідний дідич
Чорта і чортицю,
Плюнув з лиха, сів на бричку:
»Рушай за границю!«

18. X. 1857.

2. Добре торгувалось.

Чи в Києві, чи в Полтаві,
Чи в самій столиці,
Ходив чумак з мазницею
Помежи крамниці.

І в крамницях, куди глянеш —
Сріблом-злотом сяє,
А йому то і байдуже:
Він дьогтю питає!

Регоять дурні кацани;
А він тільки сплюне
Тай до другої крамниці,
Багатшої, суне.

В найбагатшій крамниці
Два купиці сиділо,
І туди чумак заходить
З мазницею сьміло:

»Добри-день вам, добрі люде!«
Тай зачав питати,
Чи нема у них принаймій
Дьогтю де продати.

— »Нету! нету!« купці кажуть
Тай, шельми, сьміють ся:
»Здесь не дьоготь, только дурні
Адні прадаються!«

А чумак їм: »То нївроку-ж
Добре торгувалось,
Що йно два вас таких гарних
На продаж осталось.«

29. X. 1857.

3. По чому дурні?

»Де ти був-єсь, пробував-єсь?
Роскажи, Іване!«

— »Та де вже я не бував-єм!
Веюди був-єм, пане!

Був в Адесї і Бендерах,
В Ровнах і Полтаві,
Ходив в Київ разів кілька,
Бував і в Варшаві.«

»А по чому-ж там, Іване,
Дурні продають ся?«

— »Та то, пане, як до дурня:
Які попадуть ся!

Дурень пан — заплатять більше,
Бо честь таки знають.

А як мужик, то звичайне:
Без ціни спускають...«

29. X. 1857.

4. Чи голосна церква?

Став у церкві батько з сном.
Церкву вже кінчали:

Засклепили, побілили,
Олтар прибивали.

»Слава Богу, — батько каже,
Спромогли ся люде...

Лиш не знати, як то вона —
Чи голосна буде?

Постій хйба, — каже, — сиңу,
Перед образами,

А я піду, та для проби
Свисну за вратами!»

Пішов, свиснув разів кілька,
Назад повертає.

»А щó, сиңу, голосная?»

Хлопчину питає.

— »Голосная! — хлопець каже:
Так і бе луною!...«

— »Ану-ж, сиңу, піди свисни,
А я тут постою!»

— »Отсе алé! — каже хлопець:
Мали щó сказати!

А чи-ж то я який дурень —
У церкві свистати?! «

29. X. 1857.

5. Не вчорашній.

Везе в місто мужик сіно,
Якось против съвята.

Тай годує в капелюсі

Малі пташенята...

Але їде пан багатий,

До костьолу, знати;

Та вже в них натура мабуть,

Щоб покепкувати...

Їде звольна, тай питає:

Co wieziesz, Іване?

Мужик пану поклонив ся:

— А щó-ж? Дрова, пане!..

Lżesz, gałganie! wieziesz siano!

— То-ж пан самі знають,

Що се єіно, а не дрова,

На щó-ж пан питають?

Закусив пан товсті губи:

Z jakiej wsi? питає...

Мужик підняв шпаченята,

Тай відповідає:

— Всі не всі, вельможний пане,

Старі повтікали...

Молоді лиш половив я,

Бо ще не літали!...

Kto najstarszy u was we wsi?

— Баба Терпелиха:

Пережила стара баба

Всіх дідів до лиха!...

Gałgan jesteś! Kto was bije?

— А хто-ж? Бугай, пане!

То так і бе на пропале,

Кого лиш достане!...

Хтїв пан чогось допитати,

Тай не допитав ся...

Co z gałganem! Ruszaj przedzej!

І в-перед погнав ся...

Привіз в місто мужик єіно,

Продав його зраня,

Купив собі добру миску

Драглів на сніданя.

І сидить собі на возі,
Драглі уплітає...
Аж той самий пан надходить,
Та його й питає:
Czy nie słychać do sprzedania
Owsa tu, Іване?
Мужик встав, кругом обнюхав...
— Ні, не чути, пане!

І сїв знову на драбині,
Драглі уплітає...
Czy ty, сльоріе, nie wczorajszy?
Пан його питає.
— Де вам, пане, я вчорашній!
Гляньте на всі боки:
То мені вже отсе буде
Трицять і два роки!

30. X. 1857.

6. Козацька міра.

Прийшов козак до коршомки:
»Здоров, арендару!
А налий-но мені, — каже, —
Горілачі чару!«
Налив Мошко їдну чару —
Козак вихиляє;
Вихиляє, не ковтає, —
Іще підставляє!

Налив другу. Козак хилить,
Разом дві ковтає
Тай жидови коло шинку
Трояка кидас.
Підійняв Жид, подивив ся...
— »Гирсте! як то буде?!...

В мене кожду по три гроші
Шли добрі люде!...»

— »Мовчи, Жиде бородатий,
Поганая віра!...

Знаєш гицлю, що у мене
Моя губа міра?...

Ти не перший, в кого по я:
Пив я вже немало,
А у губу — за три гроші,
Більше не влізало!«

7. IV. 1858.

7. Запорожці у короля.

Приїхали Запорожці,
Короля витають.
Король просить їх сідати,
Козаки сїдають...

Сидять собі. В них жупани
Все кармазинові,
І самі такі храбрєнні,
Вуса прездорові!...

Задивились на ті вуса
Ляхи препогані.

»Що б їм, кажуть, дати їсти?
Даймо їм сметани!«...

Поставили їм сметани,
Їсти припрошають,
Але наші Запорожці
Разом відмовляють:

— »Славная у вас сметана!...

Тільки почекайте,
А перше нам, Запорожцям,
Щільник меду дайте!«

Дали меду Запорожцям...
Вони, як поїли,
Так ті вуса прездорові
В гору й завертіли.
Тай говорять королеви :
— »Кажи, ясний пане,
Нехай тепер Запорожцям
Подають сметани.«

15. IV. 1858.

8. Пан і Іван в дорозі.

Ізійшли ся пан з Іваном,
По світі мандрують,
Разом їдять, розмовляють,
Разом і ночують.
На кожному через плечі
Висить по торбині ;
Лиш пан таки у чемерці,
Іван у свитині.

Ідуть вони дорогою,
Стали ночувати.
Аж пан собі задумує
Хлопа опукати...

Тай говорить до Івана :

»Знаєш що, Іване?

Годило ся б попоїсти!...«

— Та що-ж? їжмо, пане!...

»Але знаєш що, Іване?

Починаймо з твої!

Як твоя буде порожня,

То тогді до мії!«

— Добре, пане! — Іван каже,

Зняв свою торбину,

На травниці зелененькій
Простелив свитину.
Поноїли таки добре :
Комара здушили...
Рано встали, до сніданя
Торбину кінчили.

Прийшов вечір. Знов у полі
Стали ночувати.
Вже панови свою торбу
Треба починати...
Але пан собі ні слова,
На землі лягає,
Кладе торбу під голову,
Хлопа замовляє...

»Що би ти робив, Іване, —
Пан зачав питати :
Як-би тобі довело ся
Таке поле мати?...«
— А що-ж, пане, я орав би,
Хлібом засївав би,
Та ходив би до Одесу,
Сіль і гроші мав би...

»А що я не так зробив би...
Пан почав казати :
Я казав би на сім полі
Місто збудувати...
Там би в мене стояв палац,
Там під ряд крамниці,
Там перекупки з булками.
А тут дві різниці..
От-тогді приходь, Іване,
В мене балювати!...«
— Ет, спасибі, Іван каже,
Лучше будем спати!...

Незабаром коло пана
Став Іван хроніти,
Незабаром коло нього
Став і пан сопіти..

Тільки що пан заснув добре,
Іван підійняв ся,
Та до панської торбини
І сам присотав ся...
То і курку, і печеню,
І кавалок кишки,
Все, що було у торбині,
Стеребив до кришки.

Пробудив ся пан раненько :
Пронаца година!
Хоче їсти сїромаха,
Та пуста торбина..

Розбуджає він Івана
Та його й питає,
А Іван стисну́в плечима
Тай відповідає :

— А що-ж, пане, та-ж ви вчора
Місто будували :
Тут стояло дві різниці,
Там булки стояли,
А по місті, звісне діло,
Собаки ходили...
То вони-ж то вашу торбу
Певне стеребили !

Посвистав пан по торбині,
Нічого діяти !...
»Вставай, каже, вже, Іване !
Підем мандрувати.«
Пішли вони, ідуть степом,
Тяженько зморились..

Аж на силу перед вечір
До села прибились.

Ідуть вони в коловорот,
Аж блукає гуска.

Іван гуску та в торбину :
Є вже і заку́ска...

Повернули в пусту хату,
Гуску спорядили...

Спорядили, як годить ся,
У піч посадили...

Але пан гадає знову
Хлопа ошукати,

Тай говорить: »Що́-ж, Іване!
Ми лягаймо спати!

Та кому із нас принесить ся
Красчая заку́ска,

То вже ціла тому завтра
Достаєть-ся гуска!...«

— Та як спати, то і спати,
Нічого діяти! —

Постелив Іван свитину,
Тай лягає спати...

Серед ночі захопив пан ;

Іван пробудив ся,

Із'їв собі цілу гуску,

Тай знов положив ся.

Рано будить пан Івана

Та давай казати :

Як то Бог його до себе

Просив балювати,

Та які там потрави

Йому подавали,

Та як його всі сьвятії

Їсти припрошали...

— Анї слова! Іван каже:
Ваша правда, пане!
Я сам бачив, як ви їли
Якісь марципани...

Та дивлюсь, що не голодні,
Масте закуску,
Тай сїв собі коло печі
Тай стерébив гуску!...

»Чи то-ж правда? пан питає, —
Всю із'їв, Іване?«

— Та аби я так здоров був,
Як всю із'їв, пане!

Димом здимів пан голодний,
А Іван озвав ся:

— Хтїв когось пан ошукати,
Тай сам ошукав ся!...

16. IV. 1858.

9. Що кому годить ся.

Jak wy, chłopie, tego pora
Całujecie w ręce?

Ja bym jego nie całował.

Żeb brali na ręce.

Jużbym wolał psa całować!

Мужик аж мінить ся:

»Та то, пане, анї слова!

Що кому годить ся!...«

16. IV. 1858.

10. Перекусіть, пане!

Обсунулась стара гребля,

Місток похилив ся:

Спала річка невеличка.

Місток завалив ся.

На камені кілька хлопців
Черепками грас,
Аж тут шагом через греблю
Панок проїзждає.

»Помагайбі, каже, хлопці!«

— Помагайбі, пане!

»А щó, у вас млинок меле?«

— Та вже-ж меле, пане.

»А лайно змолоти можна?«

— Перекусїть, пане!

»Як сухеє воно тїлько,

То змелеть-ся, пане!

16. IV. 1858.

II. Ой питоньки, питоньки!

(Лїнпвий.).

Лежить дїдич на постелї

Як барило грубий:

Його льокай сухощавий

Заснув коло груби.

Заснув льокай коло груби.

Води не напив ся...

Як захтїлось йому пити,

Бїдний пробудив ся...

»Ой питоньки, ой питоньки!«

Зачав промовляти,

Та лїнуєть-ся псяюха

За водою встати...

Аж тут дїдич із постелї:

Podaj wody, Janie!

Льокай раптом ісхонив ся:

»Зараз, каже, пане!...«

Дає пану води склянку :

»Проше, ясний пане !«

— То dla siebie! пан говорить :

Napij się, gałganie!

18. IV. 1858. _____

12. Що кого болить.

Плачуть діти коло тіла :

»Мати-ж наша, мати!

А хто-ж тепер нас без тебе

Буде годувати?

Хто нас буде голубити,

Доглядати в-дома?«

Мужик стоїть, підпер ся,

Хлипає сірома!...

»З ким же татко будуть спати?«...

Він аж похилив ся :

»Але-ж, але-ж, мої дїтки!...«

І слїзми залив ся...

18. IV. 1858. _____

13. Сама учить.

(Курка.)

Біжить дївка; в руках курка,

Спїто під пахвою.

Аж дивить ся: спочиває

Козак під вербою.

Розпалила ся дївчина,

Не зна, чого ї хоче :

То підійде, то загляне

Козакови в очи,

То пустить ся утїкати,

То знов підступає.

— »Та чого-ж ти утікаєш?«
Козак промовляє.
— »Який змисний!... утікаєш!...
Еге!... не втікати?!...
Я вже бачу, що ти хочеш!
Богдай не казати!...«
— »Та дурна ти! втікла б курка!
Як тут що зробити?«
— »Який змисний!... втікла б курка!...
А сятком накрити?!...«

18. IV. 1858.

14. Указ.

Іде козак дорогою,
Дівку надібає;
Вийняв папір з-за пазухи
Тай її читає:
»І прочая, і прочая...
По сему указу
Козак должен кожду дівку
Цілувать по разу.
— Чуєш, дівко, що в указі?«
— »Та чую, козаче.«
І вже-ж рада то, псяюха,
Аж мало не скаче!
— »А приглянь ся но, козаче,
До того указу:
Чи нема там написано,
Щоб іще по разу?«

18. IV. 1858.

15. Чи далеко до Київа?

Питають ся якось хлопця
Подорожні люде:

»Чи багато верстов, сину,
До Київа буде?»

— »Та так, люде: того року
Було вісімнацять,
А тепер,« говорить хлопець,
»Лічимо сімнацять...«

— »Що-ж то, сину, за пригода
Така прилучилась?»

— »Та пригода, не пригода:
Верства повалилась!»

18. IV. 1858.

16. На калитку.

Прийшов козак до кацала,
Сукно оглядає;
Перекинув штук зо двацять —
Все не добирає...

Аж наглянув десь кармазин —

»Дай-но, каже, то́го!...«

Розвертає, оглядає:

»Се хиба нічо́го!...«

Виміряє середину,

Виміряв чубатий:

»Оттут, каже, мені виріж

На калитку, брате!»

18. IV. 1858.

17. Цікавість.

Прийшов мужик із празнику —

Празник добре вдався:

Посиніла кругом шия,

І чуб підійняв ся!

Прийшов в хату, анї слова...
На лаві сїдає.
Аж підходить господиня,
Мужа оглядає.

»Та чого то в тебе шия
Вкрита снмяками?«
— Та то мабуть від вишнівки,
Що я пив з дяками!...
»А хто-ж тобі, чоловіче,
Чуба мав намняти?«
А він її кулаками :
— Не знаєш — мовчати ?

18. IV. 1858.

18. Треба всюди приятеля.

(Баба в церкві.)

Прийшла в церкву стара баба,
Сьвічок накупила ;
Де була яка ікона,
Всюди полїнила.
Іще пара остаєть-ся,
Де їх приліпити?...
— Ага! каже, пошукаю
Сьвятого Микити !

Найшла баба і Микиту —
Сьвятий чорта цїнить!...
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту лїнить...
Видять люде й розважають,
Щоб там не лїнила :
»Що ти, бабо, кажуть, робиш ?
Та-ж то вража сила!...«

Але баба обернулася:
— Не судіте, люде!
Ніхто того не відає.
Де по смерті буде...
Чи у небі, чи у неклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люде,
Приятеля мати.

18. IV. 1858.

19. Чужая дитина не то, що рідна.

Ой не тая, мій спночку,
Година настала,
Щоб чужая дитинонька
За рідную стала.

Народна пісня.

Журили ся муж з жоною,
Що дітий не мали;
Далі взяли, тай під старість
Сироту прийняли.

Росте тая сиротина,
Так їм помагає!
Але старий, як чужому,
Все не довіряє.

»Та вже, мабуть, не даремне
Примовляють люде,
Що дитинонька чужая
За рідню не буде!...«

Доростає літ дитина,
Вже пора б женити,
Пора б уже господарство
З сином поділити...

Але старий дуже хоче
Щирість його знати,

І задумує, як сина
На спробунок взяти.

Повертає раз від пана,
Тай став говорити:
»Жінко мила, сину милий!
Годі мені жити:

Розгнівав ся пан на мене,
Повішати хоче!

І я завтра, як той злодій,
Сплющу свої очи!

Достань, жінко, в скрині гроші,
Треба поділити...
Треба свою остатнюю
Волю учинити!»

Стара бідна, як дитина,

Плаче і ридає;

Бере ключі у старого,

Скриню відмикає.

А у скрині казан грошей —
Самії дукати!...

Ледве-ледве старий з сином
Здужали підняти.

Висипали на підлогу,

От старий сїдає,

І з дукатів штири купи

Рівних нагортає.

І говорить: »Перша куна
На похорон буде,
Щоби мене, як годить ся,
Спомянули люде!

Друга куна тобі, жінко,

Тобі, моя мила!

Бо ти-ж мене, як матїнка,

Старого любила!...

Третя купа нехай буде
Тобі, милий сину :
Ти був мені, милий сину,
За рідну дитину.
А четверта купа гроший
Най буде для того,
Хто на шибеницю в-завтра
Потягне старого !...»

А синочок ісхопив ся,
За гроші рукою :
— »Я потягну вас, татуню !
Най будуть за мною !«
Здихнув старий, підійняв ся
Тай почав казати :
»Іди, хлопче препоганий,
Із моєї хати !
Прийняв тебе я до себе
Малим сиротою,
Побивав ся дні і ночі,
Не спав над тобою,
Тільки й думав, що із тебе
Буду поміч мати...
А ти сам готів на мене
Руку підійняти !
Іди ж собі, препоганий.
Звідки ти узяв ся,
Тай не згадуї, що ти в мене
Сином називав ся !«

Хлопець вийшов. Старий плаче :
»Правда, добрі люде,
Що дитинонька чужая
За рідню не буде !...«

20. Чи високо до неба?

Що п'ять верстов, то й коршомка:
Нічого й лічити!...

Бо п'ять верстов як проїдеши —
Треба й відпочити!...

Ото їдуть із ярмарку
Двоє господарів:
У кожного віз порядний,
Воликів по парі.

Їдуть собі помаленьку,
Грошенята мають, —
Полягали на соломі
Тай думу гадають...

Далі їдеи пробудив ся
З глибокої думи,

Повернув ся на содомі:

»Чи спиши, — каже, — куме?»

— »Що говориши?» другий каже.

— »Чи спиши? я питаю.«

— »Та не сплю ще, — каже, — куме,
Тільки що дрімаю.«

— »Не дрімай же на годинку,
Та глянь против неба:

Скільки б верстов так до неба
Проїхати треба?»

— »Та Бог його святий знає
І добрії люде!

Я думаю, що не більше,
Як п'ять верстов буде.«

— »Гуттю, куме! та се баба
Тобі набрехала:

Та як-би пять верстов було.
Там корчма б стояла!»

5. II. 1859.

21. Окуляри.

Розходив ся мужичок,
Аж ївалт дякувати.
Та їдна йому біда:
Не вміє читати.
До граматки б? та куди!
Не того він хоче:
Він гадає чим другим
Просвітити очи.

»Не вміє-ж так старий дяк
Стрічки розібрати,
Окуляри ж як візьме —
То куди читати!
Оттак і я заведу
Кондаки й тропарі,
Тільки піду та куплю
Такі окуляри!»

Пішов мужик до крамниць;
Ріжні вибирає...
Що на очи накладе, —
То все не читає.
Далі соті з носа зняв
І об землю вдарив,
Розплатив ся тай пішов
Сам без окулярів.

І на Проводи сказав
Хрещеному люду:
»Окулярів не купив
Тай дяком не буду!»

6. II. 1859.

22. Еге, гай.

Йде видючий і сліпий,
Тай каже видючий:
»Ото, брате, синій гай!
Ото ліс дрімучий!«

— »Еге! еге!« каже той:
»Як ти собі важиш!«
— »А ти-ж брате, бачиш що?«
— »Та-ж ти, брате, кажен!»

б. II. 1859.

23. Скільки душ.

»Скільки, куме, в тілі душ?«

— »Ідна, я гадаю.«

— »Може в тебе і їдна,

А я — то дві маю:

Бо як руки на снігу

В мене заколіють,

Хухне теплая душа —

І руки тепліють.

А як страва на столі

Гарячая буде,

То вже друга, бач, душа

Холодная студить!«

б. II. 1859.

24. Понизив.

Пє, гуляє у неділю

На коршомці Гарасим;

З Гарасимом пє, гуляє

І сусід його Трохим.

А обидва стрільці жваві.

От перечка і пійшла..

Далі Трохим розходив ся,
Підійняв ся з-за стола :

— »То ти кажеш, що ти луччий?

Що ти гаспидний стрілець?

Збий же мені з чуба шапку :

Тогді будеш молодець!«

— »Кажеш може, що не зіблю?»

— »А ти кажеш, що зібеш?»

— »А їй-богу, що ізіблю!»

— »А їй-богу, не зібеш!...»

Та от тобі і рушниця!«

— »А ну-ну, давай! давай!«

— »На́, ставай лиш край порога!»

— »Та я стану: ти ставай!...«

Цілить їден від порога,

Другий стоїть за столом

Та що сили натягає

Сиву шапку на чоло.

Бах рушниця!... стало димно...

Йде до столу Гарасим...

А за столом в сивій шапці

Як баран лежить Трохим!

Йому куля пролетіла

Через шапку і чоло...

Підіймає той Трохима,

Підпирає за столом.

Сам відходить до порога;

Знов рушницю в руки взяв,

Прицілив ся разів кілька

Й головою похитав:

»Вибачай мені, Трохиме,«

Гарасим проговорив:

»На два цалї лиш понизив —
Тай і шапки не ізбив.«

б. II. 1859.

25. Аби душа чиста.

Два злодії в опівночі
Костьол обкрадають;
Обшарили всі скарбони,
Сьвятих обдирають.

І забрали, які були,
Сьвічки з ліхтарями.
Далї їден на олтарик
Пнеть-ся з постолами.

— »Та що-ж бо ти, брате, робиш?«

Став їден казати:

»Як то можна сьвяте місце
Постолом валяти?!«

— »Мовчи, брате, — другий каже: —

Ми тут перед Богом:
Аби душа чиста була,
Постоли — нічого!«

б. II. 1859.

26. Свиня — свинею.

Несе мужик у ночовках
До дому сьвячене:
Яйця, паску і ковбаси
І порося печене.

І порося — як підвинок,
Та ще й з хроном в роті...
Несе бідний, тай спіткнув ся
У самім болоті.

І схибулись нові ночви,
Затряслось сьвячене,
І в болото покотилось
Порося печене.

Глянув мужик на болото,
Посвистав до лиха,
Відвернув ся, на бік плюнув
Тай промовив з-тиха :

»Та свиня таки свинею!
Правду кажуть люде:
Сьвяти її, хрести її, —
Все свинею буде!«

8. II. 1859.

27. Добра натура.

Грає скрипка, грає кобза,
І бандура грає;
Мужик літом у кожусі
Гопки витинає.

Витинає мужик гопки,
Аж піотом зальляв ся.
— »Та скинь бо ти кожух, брате!«
Якийсь обізвав ся.

— »Ні, не скину! — мужик каже, —
Бо натуру маю:
Що-йно тільки з себе скину —
Те все пропиваю.«

8. II. 1859.

28. Чуприна.

Питали ся козака:
»Що то за причина,

Що в вас гола голова,
А з-верху чуприна?«
— А причина то така:
Як на війні згину —
Мене ангел понесе
В небо за чуприну.

Питають ся мужика:
»Що́ то за причина,
Що в вас гола голова.
А зверху чуприна?«
— А причина то така:
Нас біда обсіла, —
Голімó ся до кривлі,
Щоб кузка не їла!

8. II. 1859.

29. Згуба душі.

Раз пропала на степу
В чумаків сокира,
До їдного всі взялись:
»Ти, тай ти, псявіра!«

Той їх гóдить, хаменить,
Той їх розважає,
Вже й клянуть-ся на чім сьвіт,
Богом присягає.

Нї, не вірять. І чумак
Против неба глянув:
»Коли я сокиру взяв —
Хай я Ляхом стану!«

— »Стій, чумаче, не губи
Нї душі, нї віри!

Вірим, вірим! Ти не брав
Нашої сокири!»

8. II. 1859.

30. Не мої ноги.

Серед ліса, серед гаю
У неділезній обід
Заснув мужик у чоботях,
Прокинув ся без чобіт.

Прокинув ся, протер очи,
Разів кільки позіхнув,
Разів кільки босі ноги
З подивліням повернув.

— »Не мої се, каже, ноги:
Присягаю на чім сьвіт,
Бо мої в чоботях були,
А сі — босі, без чобіт.«

8. II. 1859.

31. Ксьондзів наймит.

Ксьондз і пані покойова
На »мшу« поспішають,
На відході до покою
Слугу закликають.

І тут пані йому каже,
Щоб набіл забрати
І конешне до обіду
На ринку продати.

А ксьондз його посилає
З квітком до Давида,
Та узяти око мняса
Каже йому в Жида.

Пішов слуга до Давида —
Не вкурав нічого,
Виніс набіл продавати —
Не стало і того.

Прибігає до костьола,
Глядить свою паню,
Аж ксьондз як-раз на ту пору
Стоїть на казаню.

І так чуло мову мовить:
Czego ty, człowiecze?
Czego chodzisz, czego szukasz
Na tym marnym świecie?

А слуга тут на весь костюл:

— Та-ж пані шукаю!

Бо сметана вся пропала

І сам пропадаю.

— »Те!... Те!...« А ксьондз далі мовить:

My nie wiemy sami,
Lecz co Dawid na to powie,
Jego posłuchamy!

— О, вже пане! — слуга каже:

Ваш Давид хороший!

Не дам, каже, не дам м'яса —

Давай перше гроші!

27. II. 1859.

32. Пекельна смола.

Раз на мові ксьондз казав:

»Не вивчайтесь, люде!

На тім сьвітї вам смола

Замість вина буде!«

Ото їден і захтїв

Смоли скоштувати,

Каже собі два бички
За кошійку дати.

Випив їден — посвистав,
Другий випиває...
Посмакував, посвистав,
Далі промовляє :

— »Та гірка вона, гірка!
А все-ж не тужити :
Як втягнеть-ся чоловік,
То й те буде пити.«

27. II. 1859.

33. Крива баба.

Раз до ксьондза забрела
Кривая на ноги,
І, бідная, на дітий
Просила підмоги.

А ксьондзови гроший жаль, —
Давай її вчити,
Як каліці із дітьми
В білім сьвіті жити.

»Лучче, каже, ти навчись
Бабити, змовляти,
То й на себе, на дітий
Будеш гроші мати!«

— »Де-ж навчитись, пане мій?
Дайте мені раду!«

— »Що учитись, — ти змовляй
Хоч так для прикладу :

»Пробіг псес через овес, —
Не шкодило псови,
Най же шкоди не будé
І тому віссови.««

Пішла баба і куди!
Як сьвята́ курує;
Пройшло уже кілька літ,
Ба і ксьондз хорує:
Така гуля, як кулак.
В горлі йому сіла..
Лічать, лічать дохторі,
А все гуля ціла.
Далі вдався до бабів.
Нічого чинити..
От приходить і крива
Слабого лічити.

Ксьондз до лиха вже й забув:
Вона не питає,
Каже вийти з хати всім,
Сама зачинає:

»Пробіг пес через овес, —
Не шкодило псови,
Най же шкоди не буде
І тому вівсови!«

Подивився слабій ксьондз:
— »А, то ти, зозуля?«
Та як враз зареготав —
Так і трісла гуля!

1. III. 1859.

34. Розумний панич.

Привіз дідич раз на сьвята
Ізі школи сина,
І не може натішитись,
Що вчена дитина.
Раз здибас гумешного
І тому хвалить ся;

»Ото, каже, мій синочок,
Як у школі вчить ся!...
Та і розум, що за розум!
Як тобі, Іване?»

— А мені то щось не так-то
Здається, мій пане!

Бо як-би наш панич мали
Розуму до волі,
То нічого їм би було
Вчити ся у школі!

1. III. 1859.

35. Мша.

Здумав дідич помолитись,
Добрая душа!

Посилає до костьола,
Чи править ся мша.

Прийшов козак до костьола,
О світі забув...

Подивив ся, роздивив ся,
Назад повернув...

»А править ся мша в костьолі?»
Дідич запитав.

— »А Бог його святий знає!»

Козак відвічав:

»Мшиць, не мшиць, музики грають,
Ксьондз горілку пє:

Вже майбути і свій костьол
Жидам продає!...«

1. III. 1859.

36. Животина.

»Де то, доню, животина
Тақ?»

— »Та то, мамо, коло тина
Дяк
На сопілку грає-грає
Тай
Все було мене вмовляс:
»Най!«

Раз схопив мене за ручку.
Го!
Та я кажу: »дай обручку,
То...« —
А він каже: »на обручку!
Май!«
Я стиснула йому ручку,
Тай!«

8. V. 1859.

37. Довгий зуб.

Сидить шевчик на стільці,
Ча кумові постільці
Пришиває лату.
Аж у сїнях двері скрип!
Далі в хату двері рип!
Шелéп кум у хату.

»Здоровенькі ви були!
А щó-ж, мої постолн
Вже мабуть готові?«
— Зараз будуть, погодіть!...
Щó-ж ви стогнете, як дід?
Чи вже-ж не здорові?

»Та не то, щоб, Боже крий,
Був я дуже так слабий,
А так тільки нудно.
Розболів ся вражий зуб;

Та заріє тобі як дуб,
Що й вирвати трудно.»

— Не журіть ся! — каже швець:
Ось сядьте но на стілець! —
На стілець саджає,
В дратву зуба замотав,
Кінці разом посплітав,
До ноги чіпляє.

Але звісно у шевців
Все дїравії стільці,
Щоб то не душило!...
Ото шевчик і зайшов,
Нишком дїрку ту знайшов,
Та хватъ кума шилом!

Кум підскочив, як той цап,
Та рукою з заду лап
За грішнее тіло...

»Не даремне-ж я стогнав!
Ач коріня попускав,
Аж там заболїло!...«

8. V. 1859.

33. Жонатий.

Била жінка мужика
Тай вигнала з хати.
Пішов, бідний, по полях
Притулку шукати.

Ходив, бідний, цілий день,
Все кляв молодицю.
На останок десь залїг
На руді в коницю,

І дивить ся на руду :
Аж бугай хороший
Ходить собі по руді,
Мукає з розкоши.

Здихнув бідний чоловік :
»Щасливий ти, брате!
Колись і я так співав,
Як був нежонатий!«

8. V. 1859.

39. Тільки допечи!

Їдуть собі парубки
На нічліг до гаю
Тай говорять, як Господь
Гнав Адама з раю.

— Оце, — каже з них їден, —

Господь обізвав ся :

»Що-ж, Адаме? виходи!

Де ти заховав ся?«

Мовчить Адам. А Господь,

Серед раю саме,

Обізвав ся другий раз :

»А де ти, Адаме?«

Мовчить знову. І Господь

Страшно розізлив ся.

»А чортяка б тебе взяв!

Де ти там зашив ся?«

— »Тю на тебе!« всі кричать :

»Схаменись, небоже!

Де то вже таки Господь

Так сказати може?!«

— Та дурні ви! Ніби Бог

То вже й маслом маже?..

Аби тільки допекти —
То ще й не те скаже!

8. V. 1859.

40. Глухий і губатий.

Довело ся на віку
Глухому з губатим
Раз у церкві на біду
У парі стояти.

І губатий що начне
»Отченаш« читати,
То так губи і складе,
Як ніби свистати.

Довго глухий поглядав,
З злости аж мінив ся,
Далі — руку підвинув,
Близче приступив ся

Та по пиці його хвать!
»От тобі свистати!«
— »Бог з тобою! — каже той:
Бачиш, я губатий!...«

Але глухий — другий раз!
»Дарма, що багатий:
У нас церква не на те,
Щоби в ній свистати!»

8. V. 1859.

41. До чого ти здатний?

Вдав ся батькови синок,
Та такий ледащо,
Що робити, хоч убий,
Не буде ні за-що.

В поле — нігди ні ноги!
З школи — утікає.
Лежить тільки як бугай,
Живіт вигріває.

Що не бив ся з ним старий —
Не дав собі ради!
На остаток всіх кумів
Зводить до поради.
Розказує їм біду,
Сина закликає
І остатній його раз
Із жалю питає:

»Ну, скажи ж мені тепер,
Як сам здоров знаєш:
До чого б ти сам хотів,
Куди здатність маєш?«
А син голову схилив
Та за брови взяв ся:
— »Щоб не били, — каже, — лиц,
Я би вже признав ся.«

— »Ну, до чого? лиц скажи!
Не буду я бити!«

— »А до того, — каже той, —
Щоб свій рід множити.«

12. V. 1859.

42. Скажи по-німецькій.

Положив ся вражий Німець
З хазяями спати.
Серед ночі став тихенько
Жінку цілувати.

Але мужик пробудив ся
Тай жінку торкає:

»Та-ж тебе цілує Німець!«

З-тиха промовляє.

— »А цілує!« — »То кажи що!«

— »Який молодецький!

Як умієш що сказати —

Скажи по німецькій!...«

12. V. 1859.

43. Школяр.

Їде з ярмарку мужик,

Школяра здібає.

Підпив собі неборак,

Ото і питає:

»Що ти, хлопче, за їден?«

— Я школяр, — той каже.

»А коли ти, каже, шкляр,

То сїдай же, враже!«

Школяр собі не страшко,

Бере тай сїдає,

А мужик сидить, мовчить,

Воли поганяє.

Далі в озеро звернув

В саму середину,

Запилив ся, воли шють;

Питає хлопчину:

»Що ти, каже, за їден?«

— Я школяр, пан-отче!

»То ти школяр, а не шкляр?«

Та як настукоче!...

»Геть із воза куди хоч,

Бісовий школяру!...«

Школяр поли підійняв:

— А що-ж, господару!...

Як пускати ся на дно,
Не псувати ж льоду;
Пустіть уже хоч з ярма
Скочити у воду! —

»Не питай ся!... Куди хоч!...«
Мужик промовляє...

Школяр тогді на вії --
Притику виймає.
Перегнув ся на ярмо,
Полових по шкурі...
Їде школяр на суше,
Мужик у баюрі.

12. V. 1859.

44. Попович.

Наспівав ся пощів син
За сьвята доволі,
Та по сьвятах і махнув
Учити ся в школі.

А мужики й загули,
Що добре співає:
Ото староста колись
Батюшку й питає:

»Куди піде ваш панич,
Як вийде у люди?«
— Куди? Звісно, у попи,
Поном собі буде!

»Шкода його на пона! —
Мужик промовляє:
З нього добрий був би дяк,
Бо то-то співає!«

12. V. 1859.

45. Жалібний дяк.

А що тільки в церкві дяк
»Іже« заспіває,
Бідна баба у кутку
Мало не вмліває.

Аж завважив тее дяк
До неї забрав ся :
»Чого плачете ви так?«
Стару запитав ся.

— Як не плакати мені, —
Стара баба каже, —
Коли мене голос ваш
Аж за серце вяже !

Так колись моя коза
На льоду кричала,
Як там її звірину
Бідну розривала.

12. V. 1859.

46. Вбили.

Якось жильним четвергом,
Чи там середою,
Забив мужик кабана,
Смалить над водою.

Кругом нього тьма собак
І дітий до ката....
А найблизче з них усіх
Синок його брата.

І звичайне на селі
Вбогого дитина,
Тільки на нїм і була
Тая сорочина !

Стоїть бідне хлопчиня,
На вогонь пантрує,
Дядькі з носа аж пищать,
А воно й не чує.

Далі богач подививсь :
»Здоров, каже, сину !
Вбив що батько на сьвята ?«
Питає хлопчину.

А хлопчина носом шморг,
По-під ніс рукою :
— »Вбили, каже, дядьку мій,
Сучку над водою !«

8. VI. 1859.

47. Д о щ.

Обсіялись мужики,
Дощу виглядають !
Ото два собі зійшлись,
Стали, розважають...

Грицько старий, як судець,
Палицю тримає,
На бік голову схилив,
Землю колунає.

А Хома на мотузку
Гудзи собі вяже.

»Нема дощу !« каже Гриць.
— Нема ! Хома каже.

»Як-би, Хомо, Господь дав,
То я вже говору,
Що усе б то із землі
Підняло ся в гору !«
— Усе, дядьку ? — »А усе !«
— Лучче ж най не буде !

Моя жінка у землі —
Не хочу паскуди!

8. VI. 1859.

48. Привитаньє.

Наварив богач, напик:
Батюшки чекає.
Батюшка лиш на поріг —
От він і витає:
— «На тепленьке, в добрий час!
Тільки-що зробили...
Та де-ж то ви так були,
Батюшечка милий?
А тут тільки гавкне пес,
Свиня зарохкоче, —
Так і думають усі,
Що то ви, пан-отче!...
Спасибі ж вам, що прийшли!
Пийте гріту з перцем...
Ріжте собі печінки...
Крайте собі серце...»

10. VI. 1859.

49. Запорожці у сенаті.

Раз месковські сенатори
Змовились мовчати,
Щоби нашим Запорожцям
Відвіту не дати.
Ото входять Запорожці,
Москалів витають;
А ті сидять бубванами,
Не відповідають.
Запорожці ідуть ближче,
Стали коло стола.

А ті сидять, як сиділи :
Жаден ані слова.

Тогді старий Запорожець
До своїх озвав ся :

»Чи не в пустку, мої діти,
Я з вами забрав ся?»

— »В пустку! в пустку!« закричали.

— »То що-ж, мої діти?»

Коли в пустку ми забрались,

То можна й . . . . .«

— »А запевне, дядьку, можна!«

Гримнули по разу

Тай пішли до дому ждати

Другого указу.

21. VI. 1859.

50. Кошовий у цариці.

Прибуває кошовий

В північну столицю,

Тай іде собі у двір

Витати царицю.

Але тільки за поріг —

Зачепив ся з-разу

І в цариці — трах-тарах!

Розчеренив вазу.

І як-би на Москаля —

Згинув би до лиха :

А наш собі кошовий

Лиш промовив з-тиха :

»Таку-то вже наш козак,

Знать, натуру має :

Чого тільки не діпне —

То так розбиває!«

21. VI. 1859.

51. Запорожські шори.

Хтілось битись козакам,
Та не суди, Боже:
Заціпили Москалі
Кругом Запороже.
Ані битись, ні втікти,
Нічого діяти:
»Треба, кажуть, Москаля
Хоч у шори вбрати!«

Іде тридцять козаків
Москаля просити,
Щоб пустив їх на лиман
Рибнi половити.

Москаль каже: »Так ідїть!«
— А як же без виду?
»Ну, так видать, каже, їм
Кожному по виду!«

— Та на-що нам, кажуть ті,
Багато такого?
Для нас, кажуть, тридцяти
Буде і їдного!

Написали одного,
Тридцять положили,
А козаки з тридцяти
Триста ізробили.

Тай махнуло триста їх
За лиман із Сїчи,
На другий день знов ідуть —
Тїї-ж самі річи.

Їдуть козаки, тай ідуть,
А Москаль пускає:
Аж цариця Москалям
Приказ посилає.

Щоб Москалі тую Січ
До тла зруйнували,
А козаків щоб усіх
На Кубань забрали.
Москалі до козаків:
»Урра Катерина!«
Але в Січі вже була
Тільки половина.

21. 6. 1859. _____

52. Московська пуга.

Скатували Москалі
Козака сірому,
Завинули у рядно,
Кладуть на солому.
А той каже: »А смашна ж
Московська пуга!
То-б то, каже, на жінок
Здала ся падлюга.«

21. VI. 1859. _____

53. Козак і король.

Став багатий колись пан
Короля благати,
Щоб король йому зволив
Восводство дати.
А король йому й сказав:
»Відгадай три штуки,
Відгадаеш — тогді на!
А як ні — на муки!
Перша штука: скільки зір
В небі серед літа?
Друга штука: покажи
Середину сьвіта!

Третя штука: угадай,
Що думати буду?
І от тобі цілий рік
Для того розсуду!«

Відійшов богач назад,
Та так йому нудно:
Не вгадати — так біда,
А вгадати — трудно!
Сидить, плаче неборак, —
Козак проїзджає:
»Чого плачете ви так?«
Старого питає.

Той і каже: так і так!...
»Не журіть ся, діду!
Коли так, то я за вас
На відвіт поїду!«

І палицю в руки взяв,
В кожух одягнув ся,
Чорні вуса підбілів,
В чоботи узув ся.

І чим дуж до короля.
Король оглядає:
»А щó, пане, скільки зір?«
З міною питає.

А той поли закотив,
Чи як довело ся:
— Стільки, каже, в небі зір,
Скільки тут волося.

Задумав ся сам король
Від його відвіту.

»Ану, каже. покажи
Середину сьвіту!«

А той палицю підняв
Може з пів аршина,

Та в підлогу нею гуп:

— Оттут середина!

Почухав ся наш король,

Ще раз поглядає.

»Що-ж я думаю тепер?«

Козака питає.

— Думаєте, що я пан!

»А то що за річи?«

— То за річи, що не пан,

А козак із Січи!

Засьміяв ся наш король,

Подарував тому,

А козака відіслав

В золоті до дому.

23. VI. 1859.

54. Панна й парубок.

Задумала з погонича

Панна кепкувати:

Зачинає до прикладу

Із ним розмовляти.

— Powiedz, каже: kłaniam, panie.

»Та що-ж? Кланям, пане.«

А вона йому і каже:

-- Gałgan jesteś, Janie!

Powiedz jeszcze mnie: kowadło.

»Що-ж, панно? Ковадло!«

А вона йому і каже:

— Głupi ty jak sadło!

А powiedz mnie jeszcze: zęby.

»Та що-ж, панно? Земби!«

А вона йому і каже:

— Pocałuj psa w gęby!

Розівлив ся наш погонич,
Аж пужалном пише,
Тай говорить: »А ну, панно!
Скажіть мені: дишель:
Подумала собі панна...
— Та сóз? каже: dyszel!
А погонич її каже:
Трястя ж вашій мамі!«
— Та jakżeż to? панна каже:
Таż to nie przystało!
— »Дармо, панно: не пристало, —
Аби за то стало!...«

23. VI. 1859. _____

55. Порошки.

Заслаб мужик на живіт.
А дідич лічити:
Дає йому порошки.
Тай каже закити.
А той, щоби порошки
Випити з водою,
Нюхнув тільки разів пять,
Тай сидить совою.

Пересидів цілий день,
Як рукою знілось;
Рано дідич запитав:
»А як тобі спалось?«
— А спало ся, пане мій,
Спасибі вам, пане!
»А порошки всі зажив?«
— Всі винюхав, пане!

»Подякуй же, каже пан.
Дідуньови свому!«

А сам тільки посвистав,
Тай пішов до дому.

23. VI. 1859. _____

56. Льоди.

Закликає пан на баль
Мужика їдного.

Попоїв собі мужик

За столом усього.

І льодами тее все

Смашно заїдає...

»Чи смашнее тобі се?»

Пан його питає.

— »Смашне, пане! — каже той:

Саме як то часом

В осени буває борщ

З квасолею разом.»

23. VI. 1859. _____

57. Черевики.

У неділю мужика

Пані закликає

І на ярмарок його

З просом посилає.

Jedźże, каже, serce mój,

Sprzedaj miarke prosa,

A co będzie, za to kup

Trzewiki, bom bosa!

От поїхав наш мужик,

Назад повертає.

Cóż, sprzedałeś, serce mój?

Та його питає.

— Та продати то продав,

Каже, мірку проса,

А черевик що питав —
Все нема »бомбоса« !

23. VI. 1859.

58. Козацькі ксьондзи.

Раз Хмельницький заявив
По військови свому,
Що хто пана приведе —
Дасть по золотому;
А хто ксьондза — тому три
Обіцяв ся дати...
Пішли наші козаки,
Давай мудрувати.

Тільки пана де діпнуть,
Вяголять чуприну,
Та і кажуть: »Памятай!
Гляди, бісів сину:
Як часами тебе наш
Спитає Хмельницький,
То ти, шельмо, говори,
Що ксьондз католицький.«

То бувало приведуть...
»А хто ти?« питає.
— А ксьондз! — каже. То й козак
Плату забирає.

І такого-ж тих ксьондзів
За тиждень прибúло,
Що і в Римі стільки їх
Мабути не бúло.

23. VI. 1859.

59. Смерть козака.

Край Варшави два стовпи,
На стовпах диліна,
Під стовпами молодий
Козак з Чигиріна.

І найстаршії Ляхи
Смерть йому читають:
Прочитали, і кати
Мотуз натягають.

Але козак подививсь
На Ляхву превражу,
Каже: »Стійте но, пани!
Я щось вам іскáжу!

Ви високо не кажіть
Мене підіймати,
Буде лучче вам мене,
В . . . . . цілувати!...«

23. VI. 1859.

60. Турки і козак.

Перебрав ся наш козак
Якось за границю,
Тай на лихо завернув
В турецьку каплицю.
Протиснув ся наперед,
Роздивив ся всеюди:
Хоче вийти — та біда:
Стиснули ся люди.

А перед-тим неборак
Із'їв якось сала,
І тут його в животі
Слабість розібрала.
Терпів бідний, доки міг,
Аж піт з нього лив ся,

Ну, а далі — мов живіт
Пому розчинив ся.

Замовчали всі попи,
Турки закричали
І над бідним козаком
Палаші підняли.

Але козак — не промах,
Вдарив ся у груди:
»Ваш великий, — каже, — Бог!
Послухайте, люди!

Як турецький сильний Бог —
Так правду говорю,
Що вже рік тому, як я
Не йшов до надвору.

І де вже я не ходив,
Де вже не молив ся,
Але видно: жаден Бог
Не змилосердив ся.

Ото тільки їден ваш
Перед цілим людом
Живо й раптом показав
Сьвяте своє чудо!»

Заплескали всі попи,
Турки закричали,
І мерщій тогді штани
З козака ізняли

І повішали як-раз
Посеред капиці,
А козака провели
З грішми до границі.

61. Турок і мужик.

Нагнав Турок мужика.

Хоче його взяти ;

Біда тільки : нема чим

Рук йому звязати.

Ото й кличе він його :

— »А ходи-но!« каже.

А той собі на умі :

»Знаю тебе, враже.«

Та пригнув ся у траві,

В небо поглядає :

»Боюсь, — каже, — о, боюсь!

Бо шуляк літає!«

— »Та не бій ся, — каже той,

Надери лиш лика,

То ми того шульгара

Зв'яжемо до лиха!«

А той усе на умі

Свою думку має.

»Боюсь, — каже, — пане мій!

Бо шуляк літає!«

— »То я, — каже, — піду сам

Та надеру лика!«

Злазить живо із коня

Тай іде до лиха.

Тогді мужик із трави

Підняв ся поволі,

Скочив раптом на коня

Тай шмалить по полі.

»Шульгар! шульгар! Стережись!«

По лісі загуло.

— »Матері твоїй шульгар!«

З поля відвійнуло.

62. Ахмет III. і Запорожці.

В літо тисяча шість соте,
В літо тее боже,
Прийшла грамота Ахмета
В наше Запороже :
    »Я султан, син Магомета,
    Внук бога їдного,
    Брат місяця-перекроя
    І сонця самого,
Лицар сильний і могучий,
Краль над королями,
Воевода всего сьвіта
І цар над царями,
    Цар столиці Цареграду
    І цар Македону.
    Греків, Сербів, Молдованів
    І цар Вавилону,
Цар Подолі і Галича
І славного Криму,
Цар Єгипту і Ораби
І цар Русалиму,
    Сторож гробу в Русалимі
    І вашого Бога...
    Християн усіх на сьвіті
    Смуток і підмога —
Кажу вам усім козакам
Мені передатись,
А як ні, — добра від мене
Вам не сподіватись!«

Того-ж року Запорожці
Грамоту читали
І до вражого Ахмета
От-що написали :

»Ти, султане, чортів сину,
Люципера брате,
Внуку гаспида самого
І чорте рогатий!
Такий рицарю, що дідько
Тебе обкаляє,
А все військо твоє тільки
Тее пожирає:
Стравнику ти цареградський,
Півнику маكدонський,
Свине грецька, молдаванська,
Ковалю вавлонський!
Кате Сербів і Подолі,
Папуго ти кримська,
Єгипетський ти свинарю,
Сово русалимська!
Ти — погана свинячая
Морда, не підмога,
І дурень ти, а не сторож
У нашого Бога.
Не годен ти нас, хрещених,
І десь цілувати,
А не то, щоб Запорожжа
Під собою мати!
Ми землю і водою
Будем воюватись,
І тебе нам, бісів сину,
Нічого боятись.
Так тобі ми відвічаєм,
А року не знаєм,
Бо ми ваших календарів
В Січі не тримаєм.
Місяць наш — тепер на небі,
День — той самий, що у вас.

За сим словом, вражі Турки,
Поцілуйте десь там нас!»

29. VI. 1859. _____

63. На-що Бог сотворив.

»На що тебе, козака,
Господь на сьвіт сотворив?»
— Щоб любив я мужика,
Щоби пана його бив!

»На що-ж тебе, мужика,
Господь на сьвіт сотворив?»
— Щоб неславив козака,
Щоби панщину робив!

7. VII. 1859. _____

64. Струмент.

Не на що-ж той кацап
На коршомці і грав:
Лиш сидів, бісів син.
Тай на губу свистав.
Але наш мужичок —
Знать натура така —
Лиш зачув голосок,
Так і тне тропака!
Так і тне та кричить:
»Таку матір твою!
Грай, кацапе! не то —
Інструмента побю!»

10. VIII. 1859. _____

65. Турецька кара.

Взяли Турки козака,
На смерть засудили,

Межи ноги йому кіл
Довгий заложили,
Тай довбнею і женуть.
А той тільки каже :
»Та бий рівно, коли беш,
Не мили ся, враже!«

13. X. 1859.

66. Господь дав.

Пішов козак молодий
В далеку дорогу,
Кинув жінку молоду
Та хату убогу.
Повертає за сім літ,
Хату оглядає,
Дивуєть-ся сам собі,
Хати не пізнає:
Його хата — як вінок,
Новенька, біленька...

»А звідки то, — запитав, —
Голубко сивенька?«

— »Та то, — каже, — Господь дав
За твою дорогу!«

Козак шапку підійняв :

»Слава, — каже, — Богу!«

Входить в хату : скрізь лавки
І столи хороші,
А на столах і лавках
Валяють ся гроші.

Козак глянув навкруги,

Жінку обіймає,

Поцілував кілька раз,

»Звідки то?« питає.

— »І то, --- каже, — Господь дав
За твою дорогу!«
Козак хрест сьвятий поклав:
»Слава, — каже, — Богу!«

Коли гляне у куток, —
Аж дітий копиця.
»А то звідки?« — »Господь дав!«
Каже молодиця.
А той носом покрутив:
»Добрий, — каже, — тато!
Але, — каже, — на сей раз
Порав ся багато!«

14. X. 1859.

67. Заяць.

Виніс мужик гусака
В місто продавати,
А погані Жидюки
Давай кепкувати.
Обступили навкруги
Бідного Іванця,
Тай питають як на сьміх:
»Що хочеш за зайця?«
Подивив ся наш мужик,
Тільки засьміяв ся:
»Геть, погана Жидово!«
Тай далі пошхав ся.
Аж там його Жидюки
Знову обступають
І знов його, як на злість,
За зайця питають.
Плюнув мужик Жидові,
Куди там попало...

Іде далі. — ба й йому
Щось непевно стало.

»Хоч видить ся, що гусак, —
Промовляє тихо, —
А може то й не гусак,
А так яке лихо ;

Може дідько, або що...«
З-тиха розважає.

Аж знов його Жидова
За зайця питає...

— »Ізчезай же, сатано!«

Мужик обізвав ся
І гусаком замахнув,
Та як розмахав ся,
Та ним об землю гугуп
Посеред дороги!
А сам вуха затулив
Та з міста у ноги!

15. X. 1859. _____

68. Баран.

Набілив Жид мідяків. —
І тільки смеркає,
Все то бідним мужикам
За срібло спускає.

А сам то він був купець, —
І торгував мясом,
То, бувало, щó не крав,
То купував часом.

Але колись у почи,
Тільки що ліг спати,
Хтось пукає у вікно,
Просить ся до хати.

»Хто?« питаєть-ся Жидок.

— »Я, — каже, — пустіте!

Може треба барана?

Барана купіте!«

Пустив його у коршму:

А той мішок з себе:

»От вам, — каже, — і баран,

Купіть, коли треба!«

— »А щó хочеш?« — »Три копн!«

Жид мацнув руками,

За барана заплатив

Трома копійками.

Сам не сьвітить, бісів син, —

А той не говорить;

Навпомацки і бредуть

З мішком до комори.

А комора у Жидка

Була — і крамниця,

А часами за їдно

Була і різниця.

Упустили барана;

Мужика не стало.

Чи спав Жидок, чи не спав, —

Але вже сьвітало:

Жидок живо захопив

Всі свої прибори,

Живо капці, — і летить

Бігцем до комори.

Але тільки відчинив, —

Ахнув неборака:

Йому замість барана

Скочила собака.

І пропав його баран,
Але й того мало :
Із комори з бараном
І мяса не стало.

15. X. 1859.

69. Господар хати.

Мужик лиха наробив,
А жінки бояв ся, —
Сюди-туди по кутках,
Тай під піл сховав ся.
Та допатою під піл :
»А виліжай, враже !«
А той далі у куток —
Тай до неї каже :
— »Геть, погана сатано !
Геть, бісова мати !
Тепер мене не займай,
Я господар хати !«

17. X. 1859.

70. Ні зле ні добре.

»Здоров. брате !« — А, здоров !
»Що-ж ти так змінив ся ?«
— А не диво, брате мій,
Бо я оженив ся !
»Слава Богу !« каже той.
— Ні, не слава Богу :
Моя жінка і бридка,
І крива на ногу.
»То зле, брате !« каже той.
— Ба ні, не зле, брате !
Бо за нею я як чорт
Зробив ся багатий :

Славну хату збудував,
Ходив у дорогу!...

»Слава Богу!« каже той.

— Ні, не слава Богу!

Воли згинули в Криму,
До дому вернув ся, —
Аж і хата у вогні,
І хати позбув ся...

»То зле, брате!« — Ні, не зле!

Як хата горіла,
То і жінка там моя
В огні околїла.

17. X. 1859. _____

71. Крамная сорочка.

Підсунув ся раз козак
Під панську дочку
Тай від неї і дістав
Крамную сорочку.

Але тільки натягнув,
Тай скинув до лиха.
Ото панна його раз
І питає з-тиха:

»А крамная, каже, де?«

— Та крамна ледащо!

»Чого?« каже. — Бо в крамній
Чухатись нема в що!

18. X. 1859. _____

72. Сьміх.

Наробились мужики,
Разом полягали,
Позїхнули кілька раз
Тай позасипали.

Але їден чи здурів,
Чи чорт його знає,
За сокиру ухопив,
З-тиха підіймає, —
Хвять їдного по карку!
Голова відпала;
А той голову за чуб,
Тай із нею драла!

І забіг межі корчі,
Голову ховає,
Тай сам собі неборак
З-тиха промовляє:
»То-ж то — каже, — я сьміху
Буду з него мати,
Як устане та пічне
Голови шукати!«

20. X. 1859.

73. Верства.

Їде мужик на волах,
Сонце припікає;
Мужик ноги протягнув,
Лежить тай дримає.
А воли собі пішли,
На сторону збились,
Далі раптом за верству
Ярмом заченились.

І прокинув ся мужик,
І плюнув до лиха,
І поглянув на верству
Тай промовив з-тиха:
»Тьфу! Погані Москалі
Чи місця не мали,

Що на самім на шляху
Палі повбивали!»

18. VIII. 1860. _____

74. Вітер і колька.

Зайшов козак до коршми,

Руки потирає:

»О, мороз же то, мороз!»

З серцем промовляє.

А Жидок: кахи, кахи!

Кашляє в макітру, —

Тай говорить: »Що мороз!

Як-би то ще вітру!»

А той носом покрутив:

»Почекай же, враже!

— Чи не кашель, — каже, — в вас?»

— »Таже кашель!» каже.

— »Що-ж то, — каже, — кашель варт:

Кашель іще гойкий;

А як-би то, — каже, — вам

Та до кашлю кольки!»

3. XI. 1860. _____

б) Приказки на попів та ксьондзів.

І. Піп на пуці.

Начитав ся піп удовий,

Як сьвятії жили,

Як то вони по пустинях

Господа молили...

Тай задумав і сам грішний

З сьвітом попрощатись,

Зайти собі межі пуці,

Тай собі спасатись.

І зібрав усю громаду,
З нею розпростив ся:
Взяв з собою молитовник,
В пущу віддалив ся.

Але де йому до пуці!
Привик до ковбаски,
До чарочки горілочки,
До борщу, до кашки...

Привик собі, як часами,
То й дечого вжити...
То де йому серед пуці
Корінцями жити!

Пробув в пуці одні сутки;
Ба щось не прядеть-ся...
Пробув другі піп удовий —
Ба, вже й нитка рветь-ся...

Взяв добродій молитовник,
Назад повертає.

»А щó-ж то ви не на пуці?«
Громада питає.

— »Не питайте, добрі люде!«
Став піп говорити:
»Не з такими животами
Серед пуці жити!...«

17. IV. 1858.

2. Сповідь.

Хто не знає, що попи все
Звикли на дурницю?
Сповідав раз їден попик
Грішну молодицю.

Молодиця молодая,
Тлуста, уродлива:

Груди білі — як збанята ;
Сама чорнобрива.

Піп накрив ї патрахильом,
Ніби сповідає,
А сам мало не прилипне,
Її промовляє :

»Чи не хтіла б, молодичко,
Мене полюбити?

Буду за тя Христа-Бога
День і ніч молити!

Я ще з-давна тебе люблю!«

Піп її туркоче...

Молодиця й собі каже :

— »А я вас, пан-отче!«

Дзвонять дзвони на »Достойно«,

Дзвонять і по всьому.

Иде чорнява молодиця

Із церкви до дому.

Тільки двері відхилила --

Чоловік озвав ся :

»Чого тебе на сповіді

Батюшка питав ся?«

— »Ет! чого він не питав ся!

Чи все спамятаю?...

Хотів муки на проскури, —

Питав, чи не маю.«

— »Ні, псяюхо!... не до шмиги!

Не муки він хоче!

Чув я добре, як казала-сь :

А я вас, пан-отче!

Стережи ся, коли хочеш!...

А то, як почую,

То й тобі муки намелю
І йому напиту!«

17. IV. 1858.

3. Піп з кропилом.

На Ордані, як звичайно
У людей буває,
Ходить батюшка з кропилом,
Хаті окропляє.

Ходить батюшка з кропилом,
Чого-ж тут боятись?
Але їдна молодиця
Аж пищить сховатись...

Ставить діти на припічку,
Каже їм сказати,
Що матери нема в-дома,
На ярмарку мати.

Сама лізе під постелю,
Лежить, уприває...
Далі чує — отець входить,
»В Ордані!« співає.

Отець входить, всюди кропить,
Образі й пороги,
Вікна, стелю і постелю...
Тай заглянув ноги.

І нічого... дає дітям
Хреста цілувати,
Тай питає, мов не знає:
»А де ваша мати?«

— Пішли мати на ярмарок,
Нема в-дома мами! —
Закричали малі діти
Різко голосами.

»То скажіть же своїй мамі —
Йй показав рукою —
Нехай бере на ярмарок
І ноги з собою!»

17. IV. 1858.

4. Піп у ризах.

Ходить собі по ярмарку
Молодчина жвавий,
Підглядає, що в батюшки
Гроші у халяві.
Та і гроші-ж то хороші,
Самії дукати!
»Будь що буде, — промовляє, —
А треба дістати...«

Сюди, туди повернуь ся,
Вже й видумав штуку,
Підступає до батюшки,
Цмок його у руку.
»Батюшечко, став казати,
Вчинїть мою волю:
Потрудїть ся на часочок
До краму зо мною!

Отсе, бачте, я для церкви
Ризи вибираю,
Та сам бачу, що ні міри
Ні путья не знаю.«

Пішов батюшка до краму,
Ризи вибирає,
Вибрав самі що найкрасчі,
На себе вбирає..
А той¹ присїв коло нього,
Нїби поправляє,

А тут тільки від калитки
Ремінці збирає...

Шарп калитку! та у ноги...

Піп до нього хоче...

А кацап його за ризи:

»Пагаді, пан-отче!«

Заким отець повернув ся,
З себе ризи скинув,
Молодчина з його грішми
Десь як вітер згинув.

17. IV. 1858.

5. Чорт.

Приглянув ся ксьондз добродій
До чужої жінки:

Що день божий посилає

Фіти та родзинки.

Посилає, все питає,

Коли згода буде,

Коли її чоловіка

У дома не буде...

Але жінка не тих жінок:

Подарунки брала,

А ксьондзови усе таки

Слова не давала...

Далі видить: треба дати —

Нічого робити!

Тільки собі замишляє

Ксьондза підголити...

Каже мужу. Муж навмисне

Зраня виїзджає,

А вона тут повну скриню

Сажі насилає.

Насипала, зачинила,
В печі розпалила,
Та ніби то на вечерю
Ксьондза запросила.

Ксьондз приходить, габіт з себе...

Жарти починає...

Помаленьку, помаленьку,

Ба вже й обіймає...

Помаленьку, помаленьку,

Ба вже і за діло...

Аж тут раптом коло хати

Щось загуркотіло.

»Ах, нещастя! — жінка каже:

Кінець мого віка!

Чи-ж не лихе притащило

Мого чоловіка!

Іскидайте живо шмаття,

Голі розбирайтесь,

Та от скриня коло лави,

У скриню ховайтесь!...«

Ксьондз скидає, й помагає

Сама господиня,

І в мінуті з голим ксьондзом

Зачинилась скриня.

Входить в хату і господар,

Ніби то не знає;

Стелеть-ся собі на скрині,

Тай спати лягає...

Лежить собі на тій скрині,

Тай почав казати:

»А щó, жінко? завтра, — каже,

Тра скриню продати.

Коло нас тут недалеко

Торговиця буде,

Повезу її до лиха,
Може куплять люде!«
— На-що тобі продавати?
Каже молодиця:
Нехай собі буде в-дома,
Може пригодить ся!

»Пригодить ся, пригодить ся...

А знаєш мовчати?

То-ж не твоя, моя скриня!

Я хочу продати!«

І обое господарі
Разом замовчали:
Замовчали, помирились,
Тай позасипали...

Устав рано пан господар,

Коні запрягає,

Вивалює на віз скриню,

Коні поганяє.

Їде собі на ярмарок

Скриню продавати...

Але їде й пан з жоною

До костьола, знати...

Оглядає, тай питає:

»Що везеш, Іване?«

— Везу скриню, Іван каже,

В скрині чорта, пане! —

А тут пані обернулась

Тай панови каже:

Proszę, duszko, tego chłopa,

Niechaj on pokaże!...

»А який то чорт у тебе?

Покажи, Іване!«

— Дайте хиба рублів копу,

То покажу, пане!

Вилічив йому пан гроші;
Іван ізлізає,
Кладе гроші у кишеню,
Скриню відмикає.

Як вискочить ксьондз із сажі!...
Боже, Твоя воле!
Сьвіту божого не бачить,
Біжить через поле!...

А тут пані у долоні:
Ach moje serduszko!...
Popatrzaj się, popatrzaj się!
Jeszcze j samiec, duszko!...

17. IV. 1858.

6. Страшний суд.

В страшно-судную неділю
Ксьондз казаня говорив,
Став за божий суд казати,
Тай на гріх пересолив.

Слухав, слухав бідний Мазур,
Далі тяженько здихнув,
Подивив ся на Jezus-a
Й головою похитнув.

»Коли так, — промовив, — Језу,
Ти судити нас будэш,
То будь певний, сам як палець
Серед раю заживеш!«

27. II. 1859.

7. Набожний ксьондз.

Віхав біскуп у село,
Мазура здибає:

A czy w domu teraz ksiadz ?

Ласкаво питає.

— Ні, не в-дома, каже той,
Пішов на хрестини.
Ксьондз сусіда якомсь мав
Недавно родини...

Ksiadz ma dzieci i ten chrzci ?

— А щó-ж тутай злого ?

Той у сього охрестив,

Сеї тепер у того !

Почув біскуп тай здихнув :
Dzieci bez małżeństwa !...
Sługa boski trawi czas !...
Lud bez nabożeństwa !...

A czy często mszę on ma ?

— О, завсїгди, пане !

Хоч так часом підіпе,

Що й рівно не стане,

І руками бідний все

Олтарик хапає,

А все таки цілу мшу

Добре відправляє.

27. II. 1859.

8. Pasa na dzieci.

Їздив біскуп по панах,

Гроший налупив ся,

Подарунків нахапав,

Наїв ся, напив ся.

А тут йому ще їден

Гедзелу підносить

І ситого на обід

Ще до себе просить.

Іде біскуп і туди,
За столом сїдас.
Ото страву подають,
Дідич припрошає.
    А той їв би таки ще,
    Тільки промахнув ся —
    У дорозі на біду
    Поясом стягнув ся.
Що робити? Розпусті —
Якось не годить ся!
А так сиди та не їж —
Дідич образить ся...

    Аж тут якось під вікном
    Малі діти грались,
    І — звичайне дїтлахи —
    Бігали, сьміялись.
Ото біскуп не промах,
На фіглі береть-ся:
Еј же, dzieci, będą bić!
Кричить і сьмієть-ся.
    Еј же, dzieci, będą bić!
    А діти сьміють ся,
    Та вже собі й до вікна
    По кількоро пнуть ся.
Тогдї біскуп з себе пас:
Poczekajcie-ż, dzieci!
Та на хлопців помахав:
A pasa na dzieci!

27. II. 1859.

9. Biskupstwo.

Коли біскуп був не біскуп,
А псалбан убогий,

То і пара добре везла,
А часом і ноги.

А як біскупом зробив ся
Та вбив ся у сало,
Тоді йому і чотирох
Зробило ся мало.

Раз він гнав ся шістьма кіньми
В шовках та у злотї,
Як нагнав ся на баюру,
Застряв у болотї.

Бились, бились сиві конї,
Тай лягли до лиха;
Мовчав, мовчав і сам біскуп,
Тай промовив з-тиха:
Co to, каже, być plebanem?
Plebanstwo to głupstwo!
Lecz biskupem — co za ciężar!
Cieżarne biskupstwo!

27. II. 1859.

10. Піп і ксьондз.

Ксьондз сьмість-ся: »Паки! паки!
Дай, попе, табаки!«
А піп каже: »Sursum corda!
На, теляча морда!«

27. II. 1859.

11. Війна.

Молотив раз у попа
Парубок Микита,
Та якось там і украв
Цїлу мірку жита.
Украв собі тай сховав...
Прийшло сповідатись, —

Лихе його підвело
Попови признатись.

Лаяв, лаяв його піп,
Торгав за чуприну,
На остаток і сказав:
»Оттак, бісів сину:
Поки жита не будé
(Була б тобі трястя!) —
Поти тобі не буде
Сповіди й причастя!«

Ніщо діяти!... В ночі
Згорбив ся Микита,
По-тихеньку по-під тин
Несе мірку жита.
Приніс якось до сінній, —
Хату відчиняє...
Ні, дверий не відчиня.
Бо щось зачуває.

Пан-отцеви на той час
Не Микита снить ся:
У пекарню піп ввійшов.
А там — молодиця.
Піп жартує. »От так, так:
Се вже ти дрімати?
А йде Турок на війну —
Москву воювати!«

Був би тут поцілував, —
Се вже звісне діло!
Аж Микита із кутка
»Кахи!« собі сьміло.
Піп схватив ся: »Хто то там?«
— »Я, — каже Микита;

Отсе — каже — вам приїє
Вашу мірку жита.»

— »А давно-ж ти, — каже піп, —
До хати забрав ся?»

— »О, давно! ще на війну
Й Турок не збрав ся!»

— »Неси ж, — каже, — то назад
Та сножий на щастя.
А я тебе взавтра й так
Пуцу до причастя...»

8. VI. 1859.

12. Ви, пан-отче.

(Хто сьвятив?)

Питаєть-ся архирей
Попа молодого:
»Який, каже, тебе чорт
Висьвятив дурного?»

А той йому неборак
Подивив ся в очи:
— Та сьвятили, каже, ви,
Пресьвятий пан-отче!

11. VI. 1859.

13. Там її кінець.

Архирей їден подольський
Такий звичай мав,
Як без гроший була просьба,
То ї не приймав.

Аж дяк якось коротенько
Просить стихаря,
І на біду середину
Кладе хабаря.

Архирей і не гадає,
Що там далі є,
Пробіг жваво його просьбу
Тай назад дає.

Той і просить: »Прочитайте!«

— Та я прочитав!

»Та іще раз прочитайте!«

— Ще раз прочитав.

»Моя просьба на тім боці,
Там її кінець!«

Аж тогді затримав просьбу
Святий пан-отець.

11. VI. 1859.

14. Чого люде не скажуть!

Не вважає архирей,
Що сам не без того,
А бенгає за гріхи
Вдівця молодого.

»Хто казав вам?« каже той.

— Як то хто? а люде!

»Та хто тепер людам тим
Вже вірити буде?!«

Та вже вони і на вас,
Пресвятий пан-отче,
Росказують то і то,
Звичайно не в очи!«

Здихнув собі архирей:

— Іди-ж, каже, з Богом! —

Та ще й хрестом наділив
Вдівця молодого.

11. VI. 1859.

15. Мало не ригаю.

Питаєть-ся архирей
Батюшку старого :
»Чув я,« каже, »що ти пеш
Багато хмільного.«

— »Ні, не вірте, — каже той :
Хиба тільки воду.

А хмільного — сьвідок Бог —
Не кушаю з-роду.«

— »Не кушаєш?« каже той :

»З-роду не вживаєш?

Як же-ж, — каже, — ти вино
З чаші випиваєш?«

— »Не питайте! — каже пін :

Пити — випиваю,

Але сам я — сьвідок Бог —

Мало не ригаю!«

11. VI. 1859. _____

16. М і ц я.

Колись собі мужичок
Читати навчив ся,
Баньку гроший зацлатив
Тай попом зробив ся.

Ото йому й довелось
В церкві щось читати
І »мисліте, ци, аз-ца«
З титлою складати.

І замукав бідний пін,
Аж пригнув колінця :
Все »мисліте, ци, аз-ца,
Словотитла — Німця!«

— »Та який тут,« каже, »чорт
Того Німця тиче?!«
Та з крилоса у олтар
Піддячого кличе.

— »Ходи,« каже, »та склади.
Чи умієш, враже?«
А той тільки подививсь:

— »То місяця!« каже.

— »Добре-ж, сину,« каже піп:
»Іди ж ти снівати.«
А сам далі розпочав
По складах читати.

11. VI. 1859.

17. Горох.

Розкипаєть-ся горох.
Наймит — що діяти? —
Іде в церкву до попа
Обідати звати.

Розштовхує мужиків
І саджою маже.

Піп як-раз стоїть з хрестом,

А той йому каже:

»Та ідіть-бо на обід!
Годі з вас молити ся:
На коровячий лайняк
Горох розкипить ся!«

— »Тю на тебе! — каже піп:

Чи встиду не маєш?

В такім місці ти сьвятім

Лайняк поминаєш!«

Далі хрестом замахнув:

— »Геть від мене! — каже:

Як я тебе лайнякну,
Розлізеш ся, враже!»

12. VI. 1859.

18. Божі птиці.

Говорив раз під казанья
Із Письма Сьвятого :
— »Чого, грішнику, так линнеш,«
Каже, »до земного?»

Подивись на божу птицю,
Як вона літає :
Ні оре, ні жне, ні сіє,
Ані пожинає.»

А староста на переді
Тільки засьміяв ся
Та до ключника старого
З-тихача́ озвав ся :

— »Та якого-ж,« каже, »чорта
Тая птиця й має?!
Скаче тільки по дорозі,
Лайнячків шукає.»

14. VI. 1859.

19. О в!

Говорив під на казаньї :
»Був то собі, — каже, — гай,
За тим гайом — іще гаї,
А за ними — іще гай!

Там-то, — каже, — сьвятий Юрій
Показав своє добро,
Як пришилыв змію люту
Та списою під ребро.

То змія вже і почула,
Що тут її буде смерть;

Лягла тільки, протягнулась,
Та хвостиськом : шерть та хверть!»

А староста : »Ов, пан-отче!»

Аж узяв ся за чоло!

Мабуть йому таке слово

Не до думки підійшло.

А шпй йому : »Не »ов«, дурню!

Бо щó правда — то не див...

А ти, старий, аж би луснув,

Щоб тебе так пришпилив!»

14. VI. 1859.

20. Просьба.

Раз писали мужики

До свого владыки :

»Архирею,« пишуть, »наш!

Ясний та великий!

Церква наша з давніх літ

Перейшла ні на-що.

Кілько є у нас сьвятих —

Всі стали лядацо.

Матір-Божа на дошках

Згорбилась, зігнулась,

Апостоли розійшлись,

А Варвара здулась.

Миколай від хробаків

Порохном увзяв ся;

Сам Спаситель на вратах

Поздовж порепав ся.

Миколая нам позволъ

На-ново зробити,

Матір-Божую з боків

Клинцями забити ;

Апостолів всіх у ряд
Дручками зігнати :
Спасителя на вратах
Щоб на шпуги взяти.
А з Варварою уже
Нічого робити :
Коли вона здулась так,
То кажи закрити.»

14. VI. 1859. _____

21. Kurasya od oszu.

Десь там у кляшторі
За часу їдного
Сповідав законник
Ляшка молодого.
Ляшок признаєть-ся,
Що звів раз дівчину.
Законник питає:
А kiedyż to, synu ?
Той йому і каже :
Raz, каже, w gaiku
Przy szumie strumyka,
Przy pieniu słowika...
Przy świetle księżycy...
А той бідний слухав,
Далі ухватив ся
Руками за вуха :

— Nie mów, каже, nie mów,
Nie mów, ja cię proszę,
Bo ty użył, serce,
Diabelskich roskoszy.

— »To mnie, mój księżuniu,
Doktor perswadował,

Żebym tak się sobie
Od oczu kurował!»

А законник бідний
Тяжко облизав ся...
Далі: Nie wierz, serce,
Nie wierz! обізвав ся.
Gdyby pomoc była
Z takiej awantury,
To ja bym już widział
Dawno przez te mury!...

24. VI. 1859.

22. Przywitanie.

Захтіли брацішки
Біскупа витати,
Тай кажуть їдному
Привіт написати.
Але той сірома,
Хоч бери на муки,
І пера не вміє
Узяти у руки.

І ходить, сумує,
Не випє, не ляже,
Аж їден брацішок
Раз до нього каже:
»Чого так сумуєш?
Не жури ся, брате!
Як приїде біскуп —
Мені давай знати!»

Приїджає біскуп,
Брацішок до того;
А той як на збитки
Не писав нічого.

Zmiłuj się, mój bracie!
Bo cię Pan Bóg skarże!
A той тільки чарку:
»Wszystko będzie! каже.
Ty staniesz do mowy,
Ja sięde w zaciszku;
Co ja będę mówić,
I ty mów, braciszku!«

Стає той до мови,
А той заховав ся.
Коли чує — шéлеп
В костьолі підняв ся.
Тай питає то́го:
А już, каже, przyszedł?
А той до біскупа:
— А już, каже, przyszedł?

Той бідняка з серцем
І жальом і сьміхом:
Сіcho! йому каже,
А той собі: — Сіcho!
Тогді той озвав ся:
Jaki że ty dureń!
А той до біскупа:
— Jaki że ty dureń!

25. VI. 1859. _____

23. Kulbaczka.

Надибає дівку ксьондз
Під вечірню пору,
Хапа її у мішок,
Несе до кляштору.
Але прелат запинив.
Co to, — каже, — bracie?

— A kulbaczka! каже тої.
Szanowny prełacie!
— „А поjechać можна mnie?“
— А... czemuż nie można?
— „Nieś że do mnie, bracie mój.
Nieś, duszo pobożna.“

25. VI. 1859.

в) Приказки про Ляхів і панів.

1. Ляцька натура.

Блудить Ляшок серед ліса,
А мужик рубає:
»Та ти, Ляше, либонь блудиш?«
Мужик промовляє.

А Лях каже: Chociaż błędze,
Ale mam naturę
Nie pytać się tego nigdy,
Kogo bije w skórę!

8. II. 1859.

---

2. Царі.

Циган, Русин, третій Лях
Про те говорили,
Як-би царство хто їм дав,
Що б вони робили?

Циган каже: »Як-би так
Моє царство було,
То такого б вже царя
На світі не було.
Я б по шию в салі жив,
В сало б одягав ся,

Сало їв, на салї спав,
Салом укривав ся.»

— »Ну, не диво такий цар!«

Русин промовляє :

»Кому сало в голові,
Той сала бажає.

А як-би я був царем
Та мав царську волю,
Я би панів скасував,
Всіх пустив на волю.»

— »Ет, дурні ви!« каже Лях :

»Не вмієте жити!

А як-би я був царем —

Знав би, що зробити :

Я би тільки захопив
Царську скарбівницю
Та ще б таки того дня
Драпнув за границю!«

8. II. 1859.

3. Шляхтич.

Мша кінчилась у костьолї,
Люд порозеспав ся,
У костьолї тільки шляхтич
Убогий зостав ся.

Та ще десь за образами
Захриєтнин лазить,
То сьвятих там заслоняє,
То в них сьвітло гасить.

Обдивив ся кругом шляхтич —
Не видно нікого,
Та живенько де Антонїй,
Припав до сьвятого :

Blagam cie, człowieczku święty!
Blagam cie, Antoni!
Podaj, serce, mnie pieniędzy,
Niech ja kupię koni!

А тут йому з-за сьвятого
Грубий голос чути:
»Nie dam, nie dam dla gałgana,
Nie dam i na buty!«

У минуті бідний шляхтич
На ноги схопив ся,
Подивив ся на сьвятого,
Близче приступив ся.

Dales, nie, Antoni święty,
Każe do świętego:
Tylko nie kpij — jestem szlachcic,
Nie pozwalam tego!

27. II. 1859.

4. Камінний сьвятий.

Раз обходили Ляхи
Навкруги костьола,
Захопили хто що міг,
Носять наокола.

Ото Мазур і собі,
З набоженства свого,
Перед себе захопив
З каменя сьвятого.

І аж крекче неборак,
А сьвятого носить,
Та щоб живо обійшли —
Пана Бога просить.

А тут йому на біду
Тільки що ступають,

А навколо обійшли,
Знову починають.
Бачить Мазур, що ніяк
Справи не докаже,
Бух об землю тим сьвятим,
Та до нього й каже:
»Був-єсь, каже, молодий,
То тогді носили,
А тепер ходи і сам,
Мені не до сили!«

27. II. 1859.

5. Суходольський.

Згинув шляхтич Суходольський,
Вже в костьолі тіло,
І з-під небка ксьондз навколо
Поглядає сьміло.

Далі мову зачинає,
Тільки не по польски,
Зачинає по латині:
Ubi Suchodolski?

І поглянув ще навколо:
Ubi Suchodolski?

Далі ще раз кругом глянув:
Ubi Suchodolski?

Аж паничка їден слухав:
Ubi все та ubi,
Далі й каже: Знаєш «ubi»?
У чортовій губі!

-- »Łżesz, gałganie! він у Бога!«

Ксьондз відповідає:

»Враз з сьвятими його хвалить
І на арфу грає!«

А п'яничка похилив ся,
За ліхтар узяв ся:
Та не знаю, хто з нас galgan, —
Сьміло обізвав ся:
Бо покійник не знав то́го,
Як і дудку взяти,
То де йому перед Богом
Ще й на арфу грати!
27. II. 1859.

6. Мазур на сповіді.

Сповідав ксьондз молодий
Мазура старого.

»Що́,« питає, »чуєш ти
За собою злого?«

— »А нічого!... Бо і що́-ж
Злого чути маю?

Чи в костьолі коли був?

Чи коршму минаю?

Слава Богу, Господь крив:

Злого не бувало...«

— »Ах ти, грішнику такий!

Чи-ж того ще мало?!

А що́ більше? може й звів

Чужую дитину?«

— »Хотів тільки — та куди!

Не твоїх літ, сину!...«

Підірвав ся бідний ксьондз,

Та хвать за чуприну!

Та так раптом замахнув

Аж на середину!

А той чуба загорнув:

— »Правда,« каже, »люде:

Хто лиш з блазнями зайде,
Той сам блазнем буде!»

27. II. 1859.

7. Мазур у болоті.

Застряг Мазур у болоті,
Воза підпихає
Тай до помочи Дороту
Сьвяту упрошає:

»Сьвята панно! сьвята панно!
Сьвятая Дорото!
Будь ласкава надо мною,
Виратуй з болота!»

А тут коні — ані з місця!
Нічого робити:
Давай Мазур Antoniego
На поміч просити.

Та як крикнув на всю губу:
»Święty мій Антоній!
Виратуй мені з болота
Хоч сивії коні!»

І від крику коні раптом
Рушили з болота.
А він каже: »От щó хлопець!
Не то, щó Дорота!»

27. II. 1859.

8. Лист.

Їден дідич мав у школах
Кохану дитину,
Ото раз до неї й пише:
»Милий ти мій сину!

Як ти здоров — слава Богу,
А як добре вчини ся,
То не візьме тебе дідько,
Про те не жури ся.
Моя жінка, твоя мати,
Без відома мого
Посилає на оріхн
Тобі золотого.

А я тобі посилаю
Старі ногавиці,
Зроби собі жупанину,
З рештків — рукавиці.
Та учи ся, милий сину,
Та читай багато,
Бо ти дурнем зостанеш ся,
А я твоїм татом!«

1. III. 1859

9. Ratuj, bracie !

Під повстанья два панки
На коршмі гуляють,
Цюлюють ся, як брати,
Приязнь запивають.
Ото собі запили
І поцюлувались,
Але тільки Москалі
В коршму увігнались —
Їден циб через вікно,
Другого вхопили...
Сей бідняка і кричить:
Ratuj, bracie mi!u!
А той собі до ліска
Скільки сили дує,

Тільки крикнув сьому раз :
— Niech się Bóg ratuje!

23. VI. 1859.

10. Каньовський і Радивил.

Раз Каньовський людоріз —
Звісна огида —
В Радиви́ла задушив
Коханого Жида.

Розгнівав ся Радивил,
Тай сказав щось тому,
А той живо на коня,
Та до свого дому.

Набрав Жидів цілий віз,
Загородив вила,
Сїв на-верха тай везе
Аж до Радиви́ла.

І висипав на дворі
З воза як із міха,
А сам коні повернув,
Тай назад поїхав.

23. VI. 1859.

11. Szukaj sensu.

Панок хоч женив ся —
В панну залюбив ся,
Ходить, її губить...
А брат еї жвавий
Собі для забави
Жінку його любить!...

Але раз рабое
Здibalись обоє...
Уже не без того...

Ото пан жонатий
Хоче кепкувати,
Каже до тамтого :

Mam szabelkę ostre,
Kocham twoją siostrę!
А той своє має :
— Mam szabelkę ostrą,
Kocham twoją żonę!
Тому відвічає.

Жонатий притяв ся,
Раптом обізвав ся :
Tu niema kadensu!
А той усьміхнув ся,
Боком повернув ся :
— Szukaј, каже, sensu!

24. VI. 1859. _____

12. Gruby Bartko.

Питаєть-ся біскуп раз
Шляхтича старого,
Чи часами він не пе
Багато хмільного.
А той каже: Czemu nie?
Raz się tak napiłem,
Że — czy wierzy biskup pan?
Aż się zabrudziłem!

Він то правду говорив,
А тому й нелюбо.
— Owwa! каже: jakżeż ty
Mówisz, serce, grubo!
— Co za grubo? каже той:
Powiem biskupowi,

Że nie może grubiej być,
Jak mój Bartko powie.

І живенько за поріг,
Крикнув наокола:
Bartku! Bartku! chodź-no! chodź!...
Ciebie biskup woła.

А той йому з-за хліва
Голосом прегрубим:
— А oblizał by cię pies
Wraz z twoim biskupem!

25. VI. 1859. _____

13. Rzera.

Їден іде Мазур
По сім боці річки,
Другий глухий Мазур
По тім боці річки.
Сей того питає:
Jak się masz, mój miły?
А той йому каже:
— Do rzery chodziłem!

Сей знову питає:
Jak tam żona, dzieci?
Той, своє провадить:
— Świnia zjadła, przecie!
Сей йому і каже:
Posałuj psa w gały!
А той йому каже:
— I ja to myślałem!

25. VI. 1859. _____

14. Храбрый Лях.

Здибали ся два Ляшки:
Їден і хвалив ся,

Як недавно на війні

З козаками бив ся.

Już to, — каже, — długo mnie

Nie zapomną wrogі,

Bo psiawiarom może stu

Odrąbałem nogi!

— Co to nogi? каже той,

Głowy rąbać było!

— »I ja chciałem, bracie mój,

Ale głów nie było.«

14. X. 1859.

15. Надгорода.

Раз топив ся грубий Лях,

Став репетувати, —

Мужик їден і побіг

Пана ратувати.

За чуприну ухопив,

З води витягає,

Пан дякує мужику,

Гроший добуває.

Аж надходить другий Лях:

Co to? запитав ся.

— Таż wyciągnął z wody mnie!

Грубий обізвав ся.

— O, widziałem, каже той,

Widziałem, jedyny,

Jak on ciebie, bracie mój,

Ciągnął za czuprynę!

— Za czuprynę, czyż to tak?

— Za czuprynę, miły!

— O, psia wiaraż! крикнув той

Ізі всеї сили:

Sto nahajów za to psu!
І щó-ж? — Протягнули,
І сто йому нагаїв
За добро креснули.

16. X. 1859.

16. Змисний Лях.

Ходить Ляшок по коршмі,
А хочеть-ся їсти.
Питаеть-ся шинкаря:
Czy nie masz pieczystej?
— Та є, пане! — каже той.
Питає: »По чому?«
Той відказує йому,
Що по золотому.
A czy będzie chleb i sos?
— Та-же буде, пане!
— A nie płacą za to już?
— Та не платять, пане!
— To wiesz, serce, каже Лях,
Pieczystej nie trzeba,
A podawaj lepiej mnie
Lecz sosu i chleba!

17. X. 1859.

г) Приказки про Москалів і урядників.

І. Кому чого бракує.

Було тісно під Москвою,
Просять козаків:
»Поможіте, Запорожці,
Збити ворогів!«
— »Заплатіте, добрі люде,«
Кажуть козаки, —

»То вибемо Москву вашу
З вражої руки.«

— »То ви бетесь з-за копійки?«
Кажуть Москалі :

»А ми-ж бемось із-за честги,
Як Господь велів!«

— »Та кому чого бракує!«
Кажуть козаки :

»Знать, у вас на честь посуха,
В нас — на копійки!«

18. X. 1857.

2. Лошак.

Напосіли ся злодії
Раз на мужика
І, чи з поля, чи із стайні,
Вкрали лошака.

Мужик ходить, ломить руки,
На сьвяте дає, —
Коли чує: аж у стану
Лошак його є.

Поклонив ся асесорам
Мужик-неборак;
Асесори йому кажуть :

»Пашол вон, дурак!
На-слово тебе паверить?!...
Екой дуралей!
Приведі для показаня
Восем душ людей!«

Мужик ходить, просить, поїть,
Восьмеро найшов,
Дав попови на молебень
І у стан пішов.

Поклонив ся асесорам
Знову неборак.
Асесори знов говорять :
»Пашол вон, дурак !
Екой чорт сюда приносїт
Етаво хахла !
Суєтса с сваєй кабилай !...
Єсть важней дела !
Прїдьош после !« — Через тиждень
Знов мужик іде,
Вибирає, поїть сьвідків
І у стан веде.

Дїла знову в асесорів, —
Гонять мужика !...
Став хазяїн, стали сьвідки, —
Нема лошака !

Аж підняв ся і говорить
Їден з-межи них :
»Не відібеш ти коняки
Від тих станових !
А як ще нас разів кілька
Сюда поведеш,
То будь певний, що й корову
З дому ізведеш !
Подаруй їм ту коняку
І не голоси,
А скажи мов, що вклепав ся,
Ще й перепроси !«

І послухав мужик ради,
Іде до панів :
»Вибачайте ! я вклепав ся !«
Бух ^тпанам до ніг.
— »Как же ти, дурак, не знаєш,
Чтó било твайо,

Да к чужому привязался,
Відал за свайо?!«
— »Вибачайте, благороддя,
За вину мою!
Маю жінку і із нею
Років сїм жию,
А щоб її який ворог
Ї стан запакував, —
Мусїв бим панам сказати,
Що ї не пізнав!«

18. X. 1857. _____

3. Засідатель.

Гнав ся постом засідатель
На чиюсь біду;
Серед ставу заломив ся
На тонкім леду.

Бють ся сотські і розсильні,
Бють ся рибаки;
Водять шнури край пролому,
Ості і гаки...

Але йде Жидок убогий,
Пейсами потряс:
»Гирсте, гирсте, — став питати —
Що́ таке у вас?...«

— Засідатель утопив ся,
Господи прости!...
Ходи, Жидку, хоч поможеш
Шнура завести.

»Гирсте?... на-що то шукати
Людської біди?

Лиш карбованця наставте —
Вийде сам з води!»

18. X. 1857.

4. Гусак.

Раз у баби перехідний
Москаль ночував,
Устав рано — й за спасибі
В баби гуску вкрав.

Доганяє його баба:

»Служба! почекай!»

— »А что, бабушка, мне скажеш?»

— »Та гуску віддай!»

— »Ах ти, Бог мой! ето гуска?

Екой я дурак!...

Вазьмі, бабка! ей-ей думал,

Что ета гусак!»

29. X. 1857.

5. Кацап з гребінцями.

Стоїть кацап з гребінцями,
Патли закидає;
Коло нею молодиця
Гребінь оглядає.

Оглядає, тай питає:

»А щó то за нього?»

— »Гривенічок, галубушка!

Дьошево-с, ей бого!...»

»А чи-ж буде він чесати?»

— »Ах ти, мая маті!

Та раді Бох толька воші, —
Уш будет чесаті!...«

15. IV. 1858.

6. Москаль на волах.

Їде Москаль серед літа
Нашими волами :
»Гей, валі!« кричить веселий :
»Чтоб Бог ездїл вамі!«

Їде Москаль серед зими
Нашими волами :
»Гей, валі!« кричить сердитий :
»Чтоб чорт ездїл вамі!«

15. IV. 1858.

7. Пиріг.

(Ляхова і московська натура.)

Випив чарку подорожній,
Край стола сїдає,
Із торбини прездоровий
Пиріг добуває,
І кохано починає
Обід чи сніданя...
Аж заходить до коршомки
Лях із полюваня.

І голодний, і холодний!
Чарку випиває...
Сюда-туда по коршомці
Та все примовляє :
Już to taką mam naturę :
Jak pobuwam w lesie
A do tego jak wypiję, —
To j piroga chce się!

— »А що я натуру маю,«
Мужик промовляє :
»З Ляхом ніґди не ділитись, —
Нехай Лях конає!...«

Прийшов Москаль до коршомки...
Та лихé з Москвою :
Тільки випив пів кватирки —
За пиріг рукою !
— »Дай-ка, братец, пірашкá-та!«
Вломив половину
Тай пішов собі, поганий,
В лихую годину.

15. IV. 1858.

8. Балта.

Захтів Москаль нашу Балту
По-московськи звати :
Давай бити в барабани,
Всюди вкликати,
Що вже Балта — тай не Балта :
Якось инше зветь-ся.
Народ чує та дивує,
Як з дурня сьміеть-ся.
»Коли Балта вже не Балта,«
Кажуть наші люде,
»То з дурними Москалями
В нас путя не буде!«

Незабаром торговниця
В Балті наступала.
Москва всюди по дорогах
Чортом поставала ;
Що християнин який їде —
То Москаль й спиняє :

»Как завйотса етот город?«

З різкою питає.

Тільки скаже, що се Балта, —

Пропаца година!

Як худобу, Москва вража

Січе християнина.

Ішов якийсь дід старенький.

Москва запиняє :

»Как завйотса етот город?«

Старого питає.

А старий підняв свитину,

На землі поклав ся :

»Та бий,« каже, »бісів сину,

Тільки не питай ся!«

15. IV. 1858.

9. Москаль з полотном.

Кричить баба, репетує,

Пукає в вікно,

А Москаль припав до плота,

'Тягне полотно!...

Стягнув собі: »Пращай, бабка!

Злом не памінай!...«

Стара баба у погоню :

»Служба! почекай!«

Москалеви то й байдуже.

Баба вже й клене :

»Нехай тебе, препоганий,

Куля не мине!...«

— »Пусть себе,« Москаль говорить,

»Баба паарйот :

Віть, добрава челавека

Куля не вазьмйот!«

— »Богдай же тя свойов ласков
Господь обминув!
Богдай же ти, препоганий,
Дзвона не почув!«

— »Что мне, бабка, тваї дзвони!
Дзвонов не відал?!
Каби я ліш ва паходе
Барабан слыхал!«

— »Богдай же ти сьвіта сонця
Більше не видав!
Богдай же ти зозуленьки
Більше не чував!«

— »Что мне слухать, как зазудя
Вашая пайот?...
Мене в матушке Расеї
Й одуд закуйот!«

15. IV. 1858.

10. Московська ікра.

Сидить Москаль коло лави,
Порох насипає,
Аж підходить стара баба:
»А щó то?« питає.

— »А что-ж? ікра салдатская!«
Став Москаль брехати.
»Віть с етава у нас, бабка,
Виходят салдати!«

— »Почекай же, бісів сину!«
Сама собі каже:
»В мене живо ікра ваша
У печі поляже...«

Тільки лихе Москаліну
З хати відвернуло —

Баба — порох та до печи!...
Печи як не було!...

— »Чи-ж не біс,« говорить баба,
»З вражою ікрою!...
І в ікрі ще Москалина,
А смердить Москвою!«

15. IV. 1858.

II. Варенікі, варенікі!

Сидить Москаль на прилавку,
Прищурує очи...
Так і знати, що псявіра
Вареників хоче.

Хоче бідний вареників —
То й ніщо питати!...
Та тільки їх по нашому
Не вміє назвати.

— »Хазяюшка, ґалубушка!«

Став він говорити:

»Сварі-ка мне вот етаво!«

— »Та чого зварити?«

— »Да етаво... как, біш, ево
У вас називають?...

Вот... что, знаеш, берут тесто,
Сиром накладывают...«

— »Та Бог його сьвятий знає,

Що вам, служба, може!...

Тісто сиром накладывают...
То ґалушки може?«

— »Не ґалушкі, не ґалушкі!
Я ґалушкі знаю.

Сварі-ка мне, ґалубушка...
Всьо, біш, забиваю!

Уш з глаз далой, так с памяті!
Вот ентакой бес-то!...
Да знаеш лі: ентак сир-то,
А на сире тесто...«
— »Та Бог його сьвятий знае
І добрії люде!
Сир у тісті!... хиба, може,
Чи не пиріг буде?«

— »Да не пірог, галубушка!...
Екая дасада!...
Да знаеш-лі? туда масла
Да сметани нада!...«
А вона-то добре знае,
Чого Москаль хоче,
Та чекае барабана,
Коли затуркоче...

Як почула барабана —
Слава тобі Боже!
Тай говорить Москалеви:
»Вареників, може?«
Аж підскочив Москалина,
Та ніколи ждати.
— »Варенікі, варенікі!«
Тай пішов із хати!...

15. IV. 1858. _____

12. Варена сокира.

Прийшов Москаль на постій,
Заглядае в очи:
»Сварі бабка што нібудь!«
А бабка не хоче.
— Нема! каже. — »Как не бить?«
— А нема нічого!

»Да ну, бабка, не шуті!»

— Та нема-ж, їй Богу!

»Так і нет суда на нет!...

А тапор імееш?»

— Та сокира десь була!

»А вади нагрєеш?»

— Та нагрію; щó-ж з води?

»Нічавó! паладїм,

Лїш би тапор да вада,

Што нїбудь да сладїм!»

Горить вогонь у печі,

Окрїп закипає,

Москаль бере у окрїп

Сокиру кидає.

»Тепер, бабка, еслї-б так

Хоть крупи немного...

Енто било б знаєш што?

А ну-ка ей-Богу!»

Пїшла баба до сїний,

Пригорщу приносить,

Але Москаль, бїсів син,

Сальця іще просить.

Внесла баба і сальця,

А далї до юшки

Підкинула і сама

Соли та петрушки.

І все її на умі

Варена сокира,

А сокиру вже давно

Вптягнув псявіра.

Укипіло — їв Москаль,

Баба помагала,

Москаль ранець натягав,

Баба доїдала.

Москаль ранець натягнув,
Тай пішов псявіра,
Баба ж сидить та хвалить,
Що добра сокира.

19. VI. 1859. _____

13. Гадкія слава.

Сидить кацап за столом
І діточок двоє.
Діточкам по десять літ,
Близнюки обоє.

— Дай мне косточку, Сергій! —

Їдно промовляє.

»А не хочеш сто чертей?«

Друге відвічає.

А старий собі під ніс:

»Всім вам в зуби черті!

Уже ёнтакіх гадкіх слов

Не люблю да смерті!«

19. VI. 1859. _____

14. Бальная мать.

Здибались кацапчуки.

Їден і питає:

»Што там нового у вас?«

А той відвічає:

— »Нічаво! зїли маї мать

Што-то захварала:

В рот уш бедная трі дни

І дерма не брала.«

19. VI. 1859. _____

15. Что смотриш?

Стоить собі кацапчук,
Тільки поглядає,
А кацапка мимо йде
Та його питає:

»Что ти смотриш, — каже, — так?
Чмокнуть, что-ль, желаєш?«
— »А нешто ти, — каже той, —
Разок пазваляєш?«

Да уш ентї, — каже та, —
Я разочки знаю!...
Да калї уш просїш так —
Что уш? — пазваляю!«

19. VI. 1859.

16. Свѣчка.

Купив свѣчку раз купець,
Подає другóму,
Тай говорить з-за плечий:
»Сергею святому.«

А наш собі не дочув, —
Подає другому
Тай говорить з-за плечий:
»Андрею святому.«

Пішла свѣчка по руках,
А той поглядає:
Ото староста вперед
З нею виступає,

До Андрея просто йде.
А той не звинеть-ся:
Поміж люди наперед
Собакою рветь-ся!

»Да какому,« закричав,
»Лепіш дуралею?
Не ентому, гаварят!
Гаварят, Сергєю!«

19. VI. 1859.

17. Добрий чоловік.

Здибало ся два кацани:
»Здоров брат!« — Здорово!
»А гдє батька?« — Павесїлі!
»Неушто?« — Єй Бого!
»За што-ж єво павесїлі?
Нешто он папал ся?«
— В хахлацкую богомольню
Как-то раз забрал ся
І там только узял різу,
Шапку с Мікалая
І ту чашку, что поп настóm
Хахлов нападаєт.
»Ах, сукїни-ж анї детї!
Бога не імелї!
Вїть, добрава челавека —
І то не жалелї!...«

20. VI. 1859.

18. Скачі, Мікалай!

Видить кацап коня в полі,
Красти замишляє,
З-за пазухи Миколая
Свого витягас.
Давай йому примовляти:
»Мікола-утеха!
Да намагі украсть лошадь, —
Верхом будеш схать.«

Помолив ся, повзе полем,
Де стояла шкапа..
Але якось збіглись люде,
Нагнали кацапа.

Тогді кацап Миколая
На шнурочок вяже,
Волоче його із заду
Тай до него каже :
»Насїл тебя как добрава,
Тепер — чорт с табою!
Не памоґ мне верхом ехать —
Так скачі за мною!«

20. VI. 1859. _____

19. Рубль медью.

Серед ліса два кацапи
Діда запинили;
Не гадали й не питали, —
Взяли тай убили.

Огляділи: лиш копійка!
Їден спамятав ся.
— Ех, дасада! за капейку
Вбілі! обізвав ся.
— »Ех, мой братец!« другий каже :
»Что тут за дасада?
Віть падумай: на рубль медью
Только сто душ нада!«

20. VI. 1859. _____

20. То-то любо!

Завів кацап христянина,
Зарізати хоче.
Зв'язав йому назад руки,
Ніж широкий точить,

А кацапчук семиліток
Мало не брикає;
Кругом скаче коло тата
Та все примовляє:

— »Да полна уш тачіть, батька!...
Будет с нево, будет!...
Реж же, батька! то-то любо,
Как трепатьса будет!«

20. VI. 1859.

21. Кацапська сповідь.

Сповідав кацапський піп
Кацапа їдного:

»Чем ти,« каже, »в етат год
Сагрешіл пред Богом?«

Мовчить Хомка. »Что-ж малчіш?
Гаварі, павеса!«

— »Да я, батька, — каже той, —
Сем купцов зарезал«...

— »А денег-то многа здьор?«
Піп його питає.

— »Восем тисяч такі здьор,«
Кацап відвічає.

А піп каже: »Калі так,
Всьо тебе працяю:
Я і сам такіх снюв
С нажа не спускаю.

А ещо каво-нібудь
Парой не зарезал?«

— »Да, батюшка: мужіков
Сем такі зарезал.«

— »А денег-то?« — »Ні черта!
Нічаво не далі!«

— »Нічаво? так ну їх чорт!
Как кури прапалі.

А не помніш лі ещо
Греха за сабою?»

»Помню, батька. Тяжкій грех,
Сагрешіл з сестрою.«

— »Ах ти, — каже, — сукін син,
Матушкі ль не било?»

— »Калі матушка в землє!»

— »Наняць тебе било!»

— »Калі денег на той раз
Не била са мною!»

— »Ну, так Бог тебе прастіт.

Чорт — каже — с табою!

А ещо чем сагрешіл?»

— »Клал в штани рубаху.«

— »І ещо ти, — крикнув піц,

Не паншол на плаху?

Ах, антїхріст ти такой!

В Кієв! — кричить, — в Кієв!

Пусть там тебя, как хатят,

Разрешат святіе!»

20. VI. 1859.

22. Варвара.

Перепродав раз кацап

Усе серед Бару,

І на продаж тїлько мав

Їдную Варвару.

Аж приходить наш мужик,

Шалку поправляє.

»Чи є у вас Миколай?»

Кацапа питає.

— »Нету, братец, — каже той, —
Тільки зараз буде.«

Та Варвару живо зняв

Тай до халабуди.

І кисткою раз мазнув, —

І чаша закрилась,

Мазнув іще кілька раз, —

І митра вродилась.

Ще мазнув раз, — і обруч

Обвів наокола,

І бігцем до мужика :

— »Вот тебе Микола.«

Але мужик собі став,

Під боки узяв ся :

Як поглянув на лице —

Так і засьміяв ся.

»Що Микола, то вже так !

Правдива Микола !...

Щоби тобі волосок !...

Вся борода гола !«

— »Нешто хочеш баради ?

І барада буде !«

І з Варварою мерщій

Знов до халабуди.

Вибігає, кругом глици, —

Мужика й ні пари !

А тут баба, як на злість,

Питає Варвари.

Прокляв кацап мужика

І бабу до лиха ;

Ставить образ на стілець

Тай промовив з-тиха :

— »Не трібуй он баради,

(Ентакая хара !) —

І ещо би била раз
З Міколи Варвара.»

21. VI. 1859. _____

23. Цаловалов.

Катерина у вікно
На низ поглядає...
Хтось із заду підійшов,
Її обнімає.

— »Хто?» питаєть-ся вона.

— »Салдат Цаловалов.»

— »Цалуй, братец мой, цалуй :
Будеш генералом!»

21. VI. 1859. _____

24. Рибка-с.

Раз полковник Москаля
Кличе у палатку :
Посилає до села,
Тикає десятку
Тай і каже, щоб приніс
Хліба зо три скиби
Та ще й масла, коли є,
А як буде — й риби.

Пійшов Москаль на село,
Вюном завинув ся,
Всього йому накупив,
Ото й повернув ся.

»Что-ж?» питаєть-ся : »купіл?»

— »Купіл, блаґароде!»

— »А что-ж,« каже, »заплатіл?»

— »Кругло, блаґароде :

- П'ять — за масло, трі — за хлеб,
А грош — ето рибка-с...«
— »А ещо где адін грош?«
— »Да грош — ето рибка-с.«
— »Да ти дев'ять толькі дал!«
— »Точна саціталі!«
— »А ещо где адін грош?«
— »Да за рибку взялі!«

— »Да ти грош адін украл...
Хамаво атроде!«
— »Точно, барін, что украл...
Украл, блаґароде!«
— »Что-ж ти прямо не сказав?
Ентакое рило!«
— »Да я прямо би сказав:
Спрасіть толькі било.«
21. VI. 1859.

25. На вадапой!

У полковника Москаль
Заглянув індика,
Пійняв його на гачок
Тай тягне до лиха.
А полковник реготить,
Аж мало не ляже:
»Куда ево ти ведьош?«
— »На вадапой!« каже.

А полковник із вікна
Махає рукою:
»Ну, астав ево, астав!
Я і сам напою.«
— »Слушаю-с!« кричить Москаль,
Пускає індика,

І на право, кругом, марш, —
І здимів до лиха.

21. VI. 1859. _____

26. Польща.

За цариці Катерини,
Десь там в Могилеві,
Показує Лях на мапі
Польщу Москалеві:

— Oto, serce, nasza Polska!

Ляшок промовляє:

Popatrzaj się, serce moje, —

Jak się tobie zdaje?

Але Москаль подивив ся:

»Да что ваша Польша!

Да у нашей Катеріни...

Тово... будет больше!»

24. VI. 1859. _____

27. Нешто лгу?

Сидить Москаль на стільці,

Аж курить ся — бреше;

А Ляхва кругом стоїть,

Тільки вогню креше.

»Вот, — прибріхує Москаль, —

Раз била патеха!...

В адне суткі пятсот вйорст

Я верхом праехал!»

— Ale to nie może być!

Якийсь обізвав ся.

»Как не может! нешто лгу?!«

Москаль запитав ся:

»Да знаєте-ль, что в Маскве

Адія мне не веріл:

Так за ето я єму
Рожу перемеріл!...«

Тогдї Ляшок позадгузь :
— А powiedz mnie, panie!
Czy tym koniem jechał pan,
Ze stoi na stajnie?
»Етїм самим, что тєпер.«
— Niech że pan przebaczy!
Bo ten koń nie to pięć set,
A tysiąc przeskacze!

24. VI. 1859.

28. Московська справа.

Звісно, призви́ска в Ляхів
На »ський«, та на »овський« ;
Але Москаль, що діпне,
Верне по московський.
Ото колись Москалі
Перепись складають :
Питають ся двох Ляшків :
»Как вас называют?«

Ото й каже їден з них :
— Ja — Pawlin Gruszecki.
— »А ја, другий підхопив,
Maryjanek Klecki!«
»Піші ж єво, — каже той :
Адин — Павел Грушкін,
А другою... другою... другою...
Ну! — Мірон Галушкін!...«

Ті біднії і кричать :
— Dla Boga! co chcecie?
Familię na co nam
I imię psujecie?

А той тільки: »Да малчать!
Что тут за справа!«
Оттака-то, коли хоч,
Московська справа!

24. VI. 1859. _____

29. Пилипон.

Як то за все хапають ся
Тії Пилипони,
То й поправляв їден, кажуть,
У церкві ікони.
От поправив, щó там б́уло,
До попа вертає:
»Щó-ж ти, — каже, — все поправив?«
Піп його питає.

— »Да всьо, батька. У Варварі
Башмак доработал,
Богоматері на лоне
Младенца сработал.

А штоб батька мне маленько
На водку прибавіл,
То я сзади уж і Духу
Трі пера пріставіл.«

14. X. 1859. _____

д) Приказки про Німців.

1. Зелений пес.

Зайшов Німець раз на балъ,
З панною сїдає,
Мовчить, мовчить, далі враз
Сусїдку питає:

»Чи зелений коли пес
Пані не здибала?«
— »Та ні, — каже, — або щó?«
Німця запитала.

»Та нічого, — каже той, —
Я так лиш питав ся,
Бо з зеленим, пані, песом
І я не здибав ся!«

1. III. 1859. _____

2. Р а к.

Забажав раз Німець рака --
Не вміє назвати,
Закликає хрестянина,
Давай мудрувати:

»Вгадай, — каже, — што мой хочет?«
— Та ні, не вгадаю!

»Нога многа, уса довга...
Снаєш?« — Ні, не знаю.

»Как не снаєш? сам он малпй,
Кафтан на ньом расний,
Как не сварен — кафтан шпорний,
А как сварен — красний...

А што, — каже, — угадаєш?«
— Та ні, не попаду!

»Та у нього шийка шльоп-шльоп,
А перед із саду!...«

— Чи не рака? — »Рака, рака!«

— Богдай же вас, пане!

Найшли ж ви у наших раків
Німецькі каптани!

22. VI. 1859. _____

3. Prosi się.

Розгуляв ся собі Німець,
Давай їсти, пити,
Далі слугу закликає,
Свиню каже вбити.

А свиня лиш поросилась,
Жаль було творіння,
Слуга й каже: Szkoa, panie!
Во prosi się świnia!

Але Німець підхопив ся,
Надув ся як рябець:
— Co to, каже, że się prosi?
Żeby plakał, zabić!

22. VI. 1859.

---

4. Wody!

Одягнув ся Німець паном,
Та гроший не має.
Ходить бідний по Варшаві,
З голоду вмлїває.

Ходить, свище... далі чує —
Десь музики грають,
Німець близче, поглядає —
Аж пани гуляють.

»Зайду, — каже, — подивлю ся!«
Входить до покою;
Але тільки бідний Німець
За поріг ногою, —
Його в танець і втягнули...
Що робити з горя?
Хоч голоден як собака,
Танцює небора.

Протанцював разів кілька —
Нема відпочинку :
То та́ піде Німця просить,
То та́ на годинку...
Ізнеміг ся бідний Німець,
Підкосились ноги ;
Та як раптом повернув ся —
Гугу́п до підлоги !

Засьміялись пани з-разу,
Разом заллескали,
Далі бачагь, що не жарти :
Wody ! закричали.
Але Німець із підлоги :
Nie trzeba ! nie trzeba !
Nie trzeba mnie, каже, wody,
А kawalek chleba !

22. VI. 1859. _____

5. Чий то собачка?

Їде козак по-над Буг.
Чумак попасає ;
Коло него песеня
На сонці куняє.
»А чие-то, — запитав, —
Песеня, чумаче ?«
— »А чие-ж ? — говорить той :
Звісно, що — собаче !«

Їде козак по-над Случ.
Німець попасає ;
Коло него песеня
На сонці куняє.
»А чие-то песеня ?«
Питає дурного.

— »Мое!« каже. А козак:
»Зроби й нам такого!«

22. VI. 1859. _____

е) Приказки про Жидів.

І. Добра вдяка.

(Фурманка з Жидами.)

Возив когось сам госпóдар,
Назад повертав ся,
Тай на своє гірке лихо
З Жидами наняв ся.

Насїдало препоганих
Повнісінька фура:
Сруль і Лейба, Мошко й Берко
І товстая Сура.

Коням тяжко, йому гірко!
Тільки й ласки в Бога,
Що конята не голодні
Та суха дорога...

Їдуть вони їдні сутки, —
Оброку не стало!
Їдуть другі — вже й дорогу
Дощем зопсувало!

Тут і гори наступили,
Ледве йдуть конята;
Зліз госпóдар, підпихає,
Сидять Жиденята!...

Стали коні під горою —
Ані суди Боже!

Вже й ні батіг, ні підмога,
Ніщо не допоможе!...

А Жиди собі байдуже,
До Сури гергочуть,
Та з бідного християніна
Сьміють ся, регочуть!...

Але їде Запорожець,
Їде й розважає:
»Та у мене Жидова та
Живо позлізає!...«

Вдарив коня нагайкою,
З возом порівняв ся:
»Як ся маєш, вражий сину?«
Сердито озвав ся:

»Памятаєш, як я хлопцем
Возив орендáрів,
А ти моїх орендáрів
Нагайкою спарив?...

Ото-ж тобі, бісів сину!«
Козак примовляє,
Та все Жидів через плечі
Нагайкою крає!...

Скочив Лейба, скочив Мошко
І товстáя Сура,
Скочив Сруль і грубий Берко —
Полекшала фура.

Впїхав мужик на рівне;
Жиди позбігались
Тай до нього в оден голос
Усі обізвались:

»Отак тобі, дурню, й треба!
Ото за те маєш:
А на-що ти по дорогах
Жидів зачіпаєш?»

7. IV. 1858.

2. Рабін і Запорожець.

Читав рабін свої книги
Двадцять і сім років,
Перечитав всіх талмудів
І усіх пророків.

Читав двадцять і сім років,
Ні з ким анї слова!
З ним не сьміла говорити
Й сама рабінóва.

І чи то він свою мову
За той час забув ся,
Чи з великої науки
З розуму хибнув ся: —
А як вийшов уже на сьвіт
Жидову учити,
Він зачав уже на мигах
З нею говорити!...

Чудують ся, дивують ся
Жиди бородаті, —
І давай по цілім сьвіті
Гонців розсилати!
Ганяють ся гонці всюди,
Мудрих зволікають;
Та щось мови його й мудрі
Не дуже втинають.

Але їде Запорожець,
Тай почав питати:

»А щó у вас, Жиденята,
Доброго чувати?...«

Жиди й кажуть козакови :

»Таке й таке діло!...«

— Ет! дурні ви, Жиденята!
Козак каже сьміло.

— А скажіть-но, каже, тому
Величному пану,
Що я із ним хоть і зараз
До розмови стану!...

Пішли Жиди до рабіна,

Разом повклякали,

Доторкнулись його капців,

З страхом запитали :

Чи звелить він козакови
Мовити з собою?...

Рабін тільки подивив ся,
Махнув бородою...

І вернулись Жиденята

Козака просити,

Щоби козак із рабіном

Ішов говорити.

Прийшов козак, поклонив ся,
Рабіна витає...

Але рабін встає з крісла

Палець наставляє.

Наставляє, біс то знає,

Чого рабін хоче!

Але козак йому сунув

Аж два перед очі!...

Кивнув рабін головою,
Махнув бородою ;

Показує йому в гору
Правою рукою.

— Він у гору! Тра до низу —
Козак розважає,
Та нагнув ся і рукою
В землю утикає...

Махнув рабін головою,
Подивив ся всюди,
І складає собі руки
На охрест на груди.

Тогді козак приступив ся —
Як заїде в пику!
Ціле місто зворухнулось
З галасу та крику!...

Але рабін знов спокійно
Махнув бородою!
Поклонив ся козакови,
Пішов з Жидовою.

Приступили Жиденята,
Рабіна питали:
»Що пан рабін з Запорожцем
Розмовляли мали?«

І сїв рабін коло школи
Тай став говорити:
»Я питав ся, хто б тебе мав
Такий сотворити?

А він мало так казати:
Що питати много? —
Той мене мав сотворити,
Хто тебе самого!...

О, герехт! Що правда, правда!
Я ще став питати:

Хто б то був, що мав над нами
Небо збудувати.

А воно пак так розумно

Мені відказало:

Той і небо, хто і землю
Сотворити мало!

Я ще став йому казати,

Що Бог не гнівливий,

А воно мені сказало,

Що і справедливий!...«

Підступили й наші люде,

Козака питали:

А що то він із рабіном

Розмовляти мали?

— А що-ж, люде? Та Жид Жидом:

Я лиш показав ся,

А він пальцем вже до ока

Мені добирав ся.

Та мене-то не схитрити,

Знаю чого хоче;

Та йому аж два козацьких

Сунув перед очи!...

Бачить рабін, не злякає!

Повішаю! каже;

А я тебе, йому кажу,

Законаю, враже!

А він каже: звяжу руки!

Чи чули огиду?...

А я його за то в пику:

Брешеш, вражий Жиду!...

3. Мошко і Сура.

- »Щоб ти мені, Сура,
— Здоровенька б́ула!...«
— »А ти-ж, Мошку, як?«
— »Я вже буду й так!...«

8. IV. 1858.

---

4. Щó рабін робить?

Випив мужик пів кватирки,
Хлїбом заїдає.

А Жид ходить коло шинку,
Борухи співає.

»Чи є, Мошку, у вас рабін?«
Став мужик питати.

— »Гирсти, рабін? а чому-ж нам
Рабіна не мати?«

— »А щó-ж, рабін ваш розумний?«

Жид аж вийшов з себе:

— »Та вже-ж, — каже, — розумнійший,
Мужику, за тебе!...«

— »А щó-ж рабін у вас робить?
Щó він порабляє?«

— »Щó він робить? Все читає...
Читає... читає...«

— »То коли-ж він спочиває,
Як все коло книжки?«

— »Спочиває бардзо мало,
Альбо анї кришки.

Він привик, бач, коло книжки
День і ніч сидіти.«

— »А як же-ж то там у нього
Виводять ся діти?«

— »Е, тім глупством у нас рабін
Себя не займаєт:
Єсть такой там у рабіна,
Що й то работает!...«
8. IV. 1858.

5. Два рабіни.

Два рабіни на коршомці
Засабашували.
Відправили борухати,
За стіл посідали.

На кождому рядно з »Богом«,
Шапка сабашкова;
Сидять собі коло столу, —
Жаден ані слова...

Аж приходить чоловік наш,
Квартиу набирає.
»А хто то в вас, арендарю?«
Шинкаря питає.

— »І то рабін, і то рабін,«
Шинкар обізвав ся.
— »Чому-ж вони не говорять?«
Чоловік питав ся.

— »Ет, Іванцю! — Жидок каже:
На-що то питати?
Що розумні такі люде
Мають розмовляти?
Що їден з них добре знає,
Те і другий знає;
А чого їден не знає —
І другий не знає...«

9. IV. 1858.

6. Бородатий хусит.

На підсїні в малій хатї
Сидить старий хусит,
В опівночі над талмудом
Бородою трусит.

І як рабін зачитав ся,
Читає, читає!...

А з підсїня Запорожець
В вікно заглядає.

Заглядає, та гадає,
Чим би поживитись;
Але в Жїда всюди голо,
Куди подивитись.

Тільки сам він бородатий,
Борода до пуна,
Та книжок його жидівських
Кругом ціла купа.

Замишляє Запорожець
Жїда підголити,
І що раз — то голоснїйше
Почав говорити:

»Хто-но тільки великую
Бороду кохає,
Той ніко́ли великого
Розуму не має!«

Чує хусит бородатий,
Перестав читати...
Аж тут йому голоснїйше
Хтось почав казати:

»Хто-но тільки великую
Бороду кохає,
Той ніко́ли великого
Розуму не має!«

Подивив ся Жид на себе,
Бородою трусит:
»Гирсти? як-то? то я дурень?
Дурень — старий хусит?...«
І до свічки бородою!
Спалив половину...
Але знов він чує голос
В ту-ж саму годину.
Знов борода над свічкою
Запалахкотіла,
І в минуті счезла з димом
До самого тіла!...

Засьміяв ся Запорожець,
Пішов собі спати.
Але хусит сидить бідний
Тай став розважати:
»Правду воно говорило,
Правду пак казало,
Бо й я з своїм бородою
Розуму не мало!...
Борода такого мати,
Так його любити
І над свічком, над тим свічком
До губа спалити!...
Ай, веймір! щó Сура скаже?
Щó всі люде скажуть?...
О, то дурень старий хусит!
Ще й з рукóм покажуть...«

9. IV. 1858.

7. Мошко-асесор.

Чи ісправник, чи асесор,
Чи друга огида —

Забула ся якось шпагу
На коршомці в Жида...
Бере Мошко тую шпагу,
До боку чіпляє,
Бере тхури на голову,
Міни добирає.

Добрав міни станового,
Стає серед хати:
»Ғй, єврейка! дай вішньовка!«
Давай викрирати.

Вибігає його Сура:
»Що ти, Мошку? що ти?«
Але Мошка давай Сурі
У маму пороти:
— »Да какой я тебе Мошка?!

Бісова жидовка!
Відіш, кто я? я асесор!
подавай вішньовка!...«
Ізміряла його Сура
Своїми очима,
Понизала з чуд та дива
Бідная плечима,

Тай думає: »Та-ж недавно
Судові тут пили, —
Може й справді мого Мошка
Становим зробили...«

Подає йому вишнівки,
Хоче щось питати,
Але Мошко: »Проч, єврейка!
Пашла, дура, спати!...«

Пішла Сура, лягла спати.
Мошко похожає...
Далі в сїни до пахолка
Двері відчиняє.

— »Челавек! паслуш, пахолок!«

Верещить на того:

»Здесь ночует пан асесор, —

Не пускаты нікого!...«

— »Добре, добре!...« хлопець каже
Тай ліг собі спати.

А сам Мошко, як асесор,

Засїв балювати:

Сидить собі коло столу,

Вишняк попиває;

Що висмолить їдну чарку —

То і заїдає.

Аж тут раптом до коршомки

Підїзджають сані,

І на санях хитаєть-ся

Москалина п'яний.

Завдав собі, як видить ся,

Таки добре гарту,

А ще кричить: »Гй, єврейка,

Падай сюда квартиру!...«

Встає Мошко із-за столу,

Двері відхиляє:

»Да какая тут єврейка?«

З серцем промовляє:

»Здесь асесор, не єврейка!

Пашол вон скатїна,

І не сьмей ти безпакоїть

Сваго гаспадіна!...«

Схвативсь Москаль, як не було...

У коршму вбігає,

Та що сили нагайкою

Як Жидогу скрає!

Від їдної пан асесор

Десь іздимів з хати!

А Москаль тогді до столу, —
Давай балювати:
Не впишівку — губи липнуть,
Щунак надзіваний...
Стеревив все Москалина
Тай поїхав п'яний...

Встала Сура — нема Мошка,
Тай собі гадає,
Що десь може, як асесор,
Службу відбуває.
Але якось з гори сїно
Тра було скидати;
Поліз хлопець іскидати —
Намацує п'яти.

Зворохнув ся пан асесор.

Хлопець догадав ся:

— »Чи не ви то, пане Мошку?»

З сьміхом запитав ся.

— »А поїхав той Москвитер?

Іванцю, слухай-но:

Там голова під жолубом, —

Змилуй ся, подай-но!...

Під жолубом... Памятаєш?

Де коза стояла!...

Як я лазив на драбину,

То вона упала!»

— »Та-ж голова ваша з вами!

Що ви се зновили?

Як-би вона там лежала,

Ви б не говорили!»

Помацав ся за голову,

Сам переконав ся,

Помаленьку, помаленьку

З сїна підійняв ся.

Зліз, до хати, обняв Суру
Тай почав казати,
Як то його Москалина
Випудив із хати.

— »А у тебе-ж була шпага!

Як ти йому дав ся?»

Як подала йому шпагу,

Мошко аж підняв ся:

— »Та щоб йому, моя Суру,

З лихом так гикнулось,

Як мене за того шпагу

З голова забулось!»

9. IV. 1858.

8. Кравець.

Іде кравець темним лісом —

Аж вовк вибігає...

Збілів кравець та посіпів,

Живцем помирає.

І взяв аршин з переляку,

До вовка цілить ся,

Аж тут враз і за корчами

Бахнула рушниця!

Повалив ся вовк голодний,

І Жид повалив ся,

І від вовка й від рушниці

Памяти лишив ся...

Прийшли стрільці, взяли вовка,

Покинули Жида.

Але щось через годину

Відійшла огида.

Підійняв ся, ледве живий,

Аршин підіймає,

Оглядає на всі боки,
З дивом промовляє:
»Вісім літ з тобою хожу
Попам ряси шити,
А все таки я не думав,
Щоб ти був набитий!«

9. IV. 1858.

9. Кобилячі яйця.

(Що то мати, що то діти!)

Ходить Жидок по ярмарку
Помежи возами,
Надибає чоловіка —
Стоїть з гарбузами...
Жидок з роду ще не бачив:
»А що то?« питає.
— А що-ж? Яйця кобилячі!
Той відповідає...
»Як то? гирети? з того яйцю
Малий коник буде?...«
— А ти-ж думав, що лошата
Звідки беруть люде?
Знесе яйце худобина,
Хрестянін збирає,
Та як квочка на ті яйця
Сідалом сідає.
»А ну, ну, Іванцю серце!
А що тобі дати,
Щоб ти мені з того яйцю
Зробив лошеняти?«
— Та за тее, що висижу,
Буду їсти й пити...
А за яйця уже, Жідку,
Треба заплатити!

»А по чому-ж в тебе яйця?«
— Не знаєш по чому?
По карбованцеві кожде,
Ще й по зслотому!...

Заплатив Жидок за яйця,
Везе до коршомки,
Поскладав їх коло груби,
Постелив соломки.

Садовить на них Івана,
Дає їсти й пити,
А сам хирний переходить
В другу коршму жити.

Сидить мужик у коршомці,
Грошенята має,
Спить кохано на соломі,
Їсть та попиває.

Пересидів цілу зіму,
Далі щό робити?...
Утікти б то... та як зловлять,
Будуть шельми бити...

Дунав, дунав, тай роздумав:
Розпалив соломку,
Тай підпалив серед ночі
Жидови коршомку...

І коршомка розпалилась —

Де вже погасити?

А Іван тут коло коршми

Давай голосити:

— Яйця ж мої, любі, милі!

А я-ж ваша мати!

А я-ж думав, що потїху

Буду із вас мати!...

А я-ж думав, що підмога

Мені із вас буде!

А я-ж думав, мої діти,
Що з вас будуть люде!...

І промовив з подивлінням

Жидок бородатий:

»Що-то діти, що-то діти!

А що-то їх мати!...«

10. IV. 1858. _____

10. Масло.

Вивіз Лейба горщик масла
В місто продавати,
Тай пішов собі на ринок
Купця відпитати.

А чоловік коло воза

Чекає, чекає...

Далі випив пів кватирки,

Масло добуває.

Добув масла, достав хліба,

Засів тай балює;

Де побачить хрестяніна —

Кличе та годує...

Зїли масло добрі люде,

Нічого робити!

Бе він горщик коло воза,

А сам іде пити.

Підшив собі, як годить ся,

Назад повертає;

Коли гляне — коло воза

Лейба умліває...

Умліває, ломить руки,

І плечима ниже;

А собачка невеличка
Черепочки лиже...

»Лихо мамі твоїй, гицлю!
Де ся масло діло?«
— Лихо мамі!... та-же бачиш,
Що песеня з'їло!

»Брешеш, гицлю, десять фунтів
Було в масла мого...
Гицлю ти!... й сама собачка
Не заважить то́го!«

І бере Жид ту собачку,
На ваги чіпляє;
А собачка десять фунтів
Ледво дотягає.

»Бачиш, гицлю, ту собачку!
Де-ж ся масло діло?«
— Де-ж ся масло його діло?
Та-ж песеня з'їло!...

»Ну, нехай собачку — масло!
Де-ж собачку буде?....«
— Де-ж собачка — та-же онде!
Видять добрі люде!

»Ну, нехай воно собачку!
Де-ж ся масло діло?«
— Все де масло, та де масло!
Та-ж песеня з'їло!

»Що з тобою говорити?
Лихо батьку твому!...
Сідай уже, сідай, гицлю!
Та вези до дому!...«

11. Піп і Жид.

Ходить піп коло крамниці
Тай чогось питає.
Аж до него такий хитрий
Жидок підбігає :

— »Будьте добрі, добродію,
Трошка зачекайте :
Змолитвуйте мені ножик,
Імя яке дайте!«

А піп, довго не гадавши,
Кадав ножик дати,
Зломав його та і каже :
»Куцим будеш звати !...«

10. IV. 1858. _____

12. Штукою зайшов.

Розхитав ся Жид на сабані,
Бородою має...
Не своїми голосами
»Тефіліт« читає...

Коло нього стоїть мовчки

Його жінка гожа...

Але входить до коршомки

Козак з Запорожа.

— Як ся маєш, вражий сицу,

Жиде бородатий !

А чи маєш вина, меду,

Горівки продати?...

Не гóвóрить нехреңений,

Борухи співає...

Тільки Сура обернулась,

Тай одповідає :

»На-що тобі мого Мошку
Даремне питати!
Він молить ся, він не буде
Нічого казати!...«

— Як не буде? аже-ж буде!

— »Нї, таки не буде!«

— Кажу ж тобі, що він буде!

Уважайте, люде :

Маєш, Жидку, мед-горівку? —

Не одповідає...

Козак підняв гарапника,

Та як Мошку вкрає!...

»Маю, маю, — крикнув Мошко, —

І мед і горівка!«

— А щó? бачиш, що говорить...

Бісова Жидівка!...

»Ей, козаче! Ще ніколи

Не бувало тóго...

Але ти вже отсе штúком

Підійшов під нього!...«

11. IV. 1858.

13. Подорож до Єрусалими.

Межи нашими Жидами
Поголос пустив ся,
Що ніби то в Русалмі
Месіяш родив ся...

І зібрало ся аж десять
Грубих бородатих,
Грубих десять арендарів
Та самих багатих.

І зібрались в Русалиму,
Скриньку грошей взяли,

В провдатарі для себе
Чумака наняли.

Дають йому свою скриньку
І в перед пускають,
А за ним самі поважно
В поход виступають.

Ідуть, сопуть арендарі,
Жаден ні словечка...
Аж ось в ночі забіліла
Перед ними гречка...

»Чи бачите, — чумака каже, —
Як біліє море?«
А Жиди всі: »Вей мір, вей мір!...
Лихо нам та горе!«

— »Яке лихо, — чумака каже:
Підіймайте поли!
Ви пройдете через море,
Ніби через поле!...

Лиш за мною як у око,
А то буде й а́мінь!
В саму прірву, аж до біса
Підете, як камінь!«

Захиталась під ногами
Зарошана гречка...
Ідуть Жиди, аж трясуть ся,
Жаден ні словечка...

Вийшли з гречки арендарі,
Аж і ліс видати.
Ідуть вони аж до ліса,
Стають ночувати.

Поставали Жиди на́ ніч,
Став їден ходити —
Чи де який не згубив ся,
Хоче полічити...

Ходить, ходить, Жидів лічить —
Тільки девять має...
А себе самого дурень
То і забуває.

Становить ся сам у лаву,
Другий виступає:
Лічить, лічить, не долічить,
І все девять має...

Всі лічили, але жаден
Дурень бородатий
Не згадає, не зміркує,
Що він сам десятый...

Не зміркують арендарі,
Нічого робити —
Ідуть вони до Івана,
Просять полічити.

Полічив він, втихомирив.
Пора б спочивати...

»А щó, мої арендарі,
Де будете спати?«

— »Так, Іванцю, положи нас,
Щоб вовк не почувло,
Щоб всі були в середині,
А з краю не було !...«

— »Добре, — каже, — арендарі!
Я вже й місце маю:
Як уложу, то не буде
Ні жадного з краю...«

А там саме на поляні
Груша зогнивала,
А під нею прездорова
Комашня стояла.

Іде чумак до комахів
Із орендаря́ми,
Розкладає на-около
Жидів голова́ми.

»Та глядіть же, — промовляє, —
Лежіть, Жиди, тихо!
А то послі почувете,
Яке буде лихо!...«

Пішов і сам постелив ся
Під зеленим дубом
І заснув собі до раня
Кохано та любо.

А тим часом арендарів
Обсіли комахи...
Гризуть, їдять на всі бо́ки, —
Мовчать сіромахи.

Гризли, гризли на всі боки
З вечера до раня;
Нагризли ся собі в волю
Та до вподобаня...

Пробудив ся чумак рано,
Жидів оглядає.

»А що? добре було спати?«
Жидову питає.

— »Ай, Іванцю, що тут бу́ло?
Яке бу́ло лихо?
Але ми, таки розумні,
Всі лежали тихо!...«

— »Тільки й щастя, арендарі,
Що тихо лежали,
А то були б вас до лиха
Всіх позаїдали...

Уставайте ж, арендарі,
'Та моліть ся Богу!
Роса впала, зійшло сонце —
Пора у дорогу!»

Повставали арендарі,
Богу помолились
І снідати не снідали,
В дорогу пустились.

Ідуть вони за Іваном
В лихую годину
Через нетрі, через пуці,
Та через тернину.

І де вже їх не носила
Нечистая сила!
А все таки серед ліса
Нічка захопила.

Смерклось добре. Стало темно.
Треба почувати.

»А шоб, мої арендарі,
Де будете спати?»

— »Іваночку, голубчику!
Кажуть Жиди грубі, —
Сеї нічки почувати
Хочемо на дубі.»

І полізли арендарі
На верх дуба спати,
Ще й говорять чумакови
Гиляки обтяти...

А чумак обтяв гиляки,
Ще й капця їднóму,
Узяв собі скриньку з грішми
Тай пішов до дому...

Зійшло сонце по-над лісом —
Жиди не злізають,
Як вóрони на гиляках,
Чумака чекають.

Просиділи до полудня
Все Івана ждали,
Але його нема й духу,
Поминай як звали!...

Починають арендарі
Самі міркувати,
Як їм грубим арендарям
З дуба позлізати.

Присудили, щоби Лейба
За гиля вчепив ся,
Щоби Лейбі грубий Мошко
За ноги вхопив ся;

Щоб за Мошка взяв ся Гершко,
Щоб за Гершка Хаїм...
»Як вчепим ся, — кажуть, — разом,
То всі позлізаєм...«

Бере Лейба за гиляку,
Щó сили вчепив ся,
По нїм злазить грубий Мошко,
За нього вхопив ся.

По Мошкови злазить Гершко
І його хватає,
По них решта арендарів
Пóвзає, злізає.

Кричить Лейба, ренетус —
Не може тримати.
Але йому Мошко радить
Руки поплювати...

— »Поплюй руки, поплюй руки!«
Жиди бормотіли,
Але Лейба ще не плюнув,
Як всі полетіли!...

Щось з годину арендарі
Покотом лежали!
Прочумались, як з похміля —
Ледве повставали.

Повставали арендарі;
Всі були хороші —
І без хліба й без одежі
Та ще і без грошей.

Беруть вони, за Мойсея
Лейбу обирають,
І холодні і голодні
В поход виступають.

І пішли Жиди голодні,
І йшли день і нічку,
Аж наткнулись перед сьвітом
На глибоку річку.

Наткнули ся тай герґочуть,
Що мають пригоду.
Але Лейба десь наглянув
Липову колоду.

Біжить живо до колоди,
На неї сідає;
Ще живійше арендарів
Решту закликає.

Тай каже їм на колоді
Себе підійняти
І до неї поясами
Ноги привязати...

І збігли ся арендарі,
Підняли колоду,
Привязали Лейбі ноги,
Пустили на воду.

Але тільки старий Лейба
Проплив середину, —
Так у воду й повернув ся
В лихую годину!

І не стало уже Лейби,
Тільки видно п'яти!
І дурнії арендарі
Стали викрикнути:

»Ото дурень старий Лейба!
Ото дурень хусит!
Так далеко до берега,
А він ноги сушит!...«

12. IV. 1858.

14. Мошкова пісня.

Улюбив ся Мошко
У нашу дівчину;
Сидить тай співає
В лихую годину:

»Сьвітить місяць, сьвітить,
І сонця не треба, —
Він не впаде з неба,
Бо добре держить ся.

Ой там край Дунаю
Голуби літають, —
Най собі гуляють,
Бо я їх не пійму.

Сїв заяць на дубі,
Оріха кусає...
Бо він виглядає
Милої коханки.

Сїв заяць на дубі,
А я коло дуба.
Як ти мені люба,
Сказати не можу!«

4. II. 1859.

---

15. Оливо не вадить.

Утікало два Жиди
Колись за границю,
Надибали на степу
Набиту рушницю.

Надибали, підняли,
Стали тай гергочуть,
Далі крикнули »герехт!«
І стріляти хочуть.

Та стріляти не біда,
Але як стріляти?
Не зміркує бідний Сруль,
Звідки що почати.

Далі пейса підкрутив,
»Тепер, каже, бухну!
Ти в бұхили, Лейбо, дуй!
Я рухили рухну!«

Не перечить грубий Жид —
Руру надуває,
А тим часом жвавий Сруль
Курок відтягає.

Далі рухнув за язик —
Бухнула рушниця,
Пішла куля Лейбі в рот,
Грубий Жид валить ся.

А Сруль йому на відхід
Добру раду радить:
»Виплюй! виплюй!« все кричить:
»Оливо не вадить!«

4. II. 1859.

---

16. Жидівська дитина.

Сидить мале Жиденя,
Головкою має,
А Жидівка молода
Тільки розважає:

»Що то діти в мужиків,
То й погані очі:
Все руками хап та хап!
Так красти і хоче!...

А у нас собі сидить,
Головкою має —
Воно думає собі,
Як прожити має.«

4. II. 1859.

---

17. Рабінова дума.

Вітер віє, повіває,
Сине море грає;

А над морем сидить рабін
І думу гадає.

Зіпер голову на руки,
Руки на коліна, —
Сидить рабін бородатий
Як тая відміна.

І сидить так дні і ночі,
І їсти не хоче,
І на море, все на море
Витріщає очі.

А Жидова, як із міха,
З міста висипає
І як тая чорна галич
Беріг укриває.

Далі рабін підійняв ся:

»Стійте, — каже, — люде!

Послухайте, — каже, — люде,

Що то за страх буде!

Що то буде, як весь море

Стане їден море,

І їден горою стане

Весь на сьвітї гори,

І весь дерево на сьвітї —

Дуб їден без міра,

І сокира весь на сьвітї —

Як їден сокира,

І весь люде, що на сьвітї,

Які йно єсть люде —

Їден такий Жид великий

Аж до неба буде?!

І як возьме Жид великий

Велика сокира,

Як на гора він зрубає

Такий дуб без міра,

І як з гора та на море...
Подумайте, люде !...
Як великий дуб звалить ся, —
Що то за хляп буде !!»

4. II. 1859.

18. Хто кого лучче?

Бив ся Мошко із Гаврилом
Тай потім хвалив ся:
— »Ото, каже, на ярмарку
Я з Гаврилом бив ся!«

— »А як-же ви, Мошку, бились?«
Хтось там запитав ся.

— »Як ми бились? — та так бились,
Що сьвіт дивував ся!

Він на мене із ломаком
По плечах махало;
А я йому все з ярмурком
По носі давало!«

— »Було з чого дивуватись!...
А хто-ж кого лучче?«

— »Та Гаврило мене лучче,
А я його лучче!«

5. II. 1859.

19. Базиляне.

Їде козак по степу,
Жидів надibaє.

— »Куди, бісові Жиди?«
З нагайом питає.

— »Та які-ж ми Жиди?«
Бажуть препогані:

»Ми, козаче, не Жиди,
А ми Базиляне!»

— »А є-ж у вас монастир?»

— »Є! — говорить Хаїм:

Ми, козаче, монастир

В Почаєві маєм!»

— »В Почаєві монастир?

Хто-ж у вас ігумен?»

А Жиди обидва враз:

»Вус зугт ер? ігумен?»

— »А! вус зугт ер? Я-ж вам дам,

Жиди препогані!»

І нагайом аж до пят

Списав Базилянів.

5. II. 1859.

---

20. Невинний Мошко.

»Куди, Мошку, так ідеи?»

— »На війну вихожу!»

»А чого-ж то пізно так?»

— »Ще два-три положу!»

»А як тебе часом хто

Схоче положити?»

— »А кому-ж я винен що?

За що мене бити?»

5. II. 1859.

---

21. Три питання.

Сидить собі Жиденятко,

Головкою має;

Коло нього сидить рабін

Тай його питає:

Рабін.

Чого півень, як співає,
Очи закриває?

Мошко.

Того певне, що на память
Свою пісню знає.

Рабін.

Чого колись по драбині
Ангели злізали?

Мошко.

Бо ще були молодії,
Малі крила мали.

Рабін.

Чого-ж море так солоне,
Що не можна пити?

Мошко.

Бо погані оселедці
Мали засолити.

5. II. 1859.

---

22. Горобці.

Стоїть руде Жиденя
У чорній ярмурці,
Під пахвою »алеф-бет«
В новій шабатурці.

І »цицели« аж до пят,
Пейсики нівроку!
Стоїть, дивить ся собі
На школу високу.

А на школі горобців
До стилої мами,

Так і вють ся по-над дах
Цїлими мірка́ми.

Задивилось Жиденя...

Аж рабін лучив ся:

»А куди, — питає, — так,
Ха́сю, задивив ся?«

— »Я дивлю ся, — каже той, —
На той бідний птиця,
Де то дїнетъ-ся вонó,
Як школа спаліть ся?«

II. 1859.

23. А щó тепер буде?

Питаєть-ся пан Жидка:

»Був-єсь у Варшаві?«

Жидок каже: »Ні, не був,
Пане мій ласкавий!«

— »Дурень же ти, що не був!...
А був-єсь в Парижу?«

— »Ні, мій пане,« каже Жид:
»Не був і в Парижу.«

— »Дурень же ти, що не був!...
То в Римі май бути?«

— »І там, пане, я не був!...
Тай нічого й бути.«

— »Дурень же ти!« каже пан.

— »Я й сам тее знаю,
Але, пане, я вже вас
Тепер запитаю:

А чи був пан там, де я
Козу напуваю?«

— »Ні! не був,« говорить пан:

»Не був і не знаю!«

— »Як то, пане? таж про те

Знають увсі люде!«

— »Я не знаю!« — »Ну, ґерехт!

А щó тепер буде?«

26. II. 1859.

24. Загадка.

Позбирались дукачі,

Пють собі, гуляють;

Далі — скучно їм чоґось,

Жида закликають...

»Дай нам загадку яку!«

— »Яка-ж буде плата?«

— »Хто не скаже тобі з нас,

Заплатить дуката!«

— »А багато-ж вам, пани,

На то часу дати?«

— »Пів години!« — »Ну, ґерехт!

Слова не вертати!

Скажіть мені: щó у день

Чорне, аж чорніє,

Щó біліє у ночі,

А ранком синіє?«

Задумались дукачі;

Пройшло пів години,

Але жаден не вгадав

Тої диковини.

До кишені, — певна річ,

По дукату дали.

— »Щó-ж то, Жидку, таке є?«

Жида запитали.

— »А по чім-же знаю я?«

Жидок промовляє:

»Та воно собі таке,

Що хто його знає!«

— »Ну-ж бо, Жидку, не жартуй!«

— »Та жарти до ката!

Я і сам собі даю

Цілого дуката!«

26. II. 1859. _____

25. Сам поїду.

Як заслабне було Жид

І рабіна просить,

Рабін тільки з-за дверей

Палицю виносить,

Тай пахóлка свого шле

З нею до слабого:

От пахóлок курував

Жида не ідно́го.

Аж раз йому довелось

Слабу курувати;

От пахóлок і прийшов,

Щоб палицю взяти.

А той каже: »Хто слабій,

Чи Жид, чи Жидівка?«

— Не Жид, каже, а ідна

Молода Жидівка.

Рабін живо із стільця,

Палиці й ні сліду:

»Живо коні! у, біда!

Сам, — каже, — поїду!«

26. II. 1859. _____

26. Убитий Жид.

Раз ударив мужик Жида,
А той — щó робити!
Повалив ся серед міста,
Лежить як убитий.

Назбігалась Жидів сила,
Мужика тримає.
А тут живо і асесор
На суд прибуває.

І — звичайне як асесор,
Звісна огида, —
До мужика так і взяв ся:
»Как ти убіл Жида?«

— »Та я його не вбив, пане!
Він живий, їй Богу!«

— »Да как живой, кагда мйортвий?!«

— »Спитайте самого!«

А той тогді підхопив ся:
— »Не слухайте, пане!
Мошко-Жид лежить убитий!
Мужика — в кайдани!...«

26. П. 1859.

27. Три Жиди.

„Держи язик за зубами.“

Народна приказка.

Утікали три Жиди:
Козаків злякались, —
І всі троє, де могли,
Раптом поховались.

Той — на дуба, той — під міст,
А найстарший, третій,

З переляку, як той чорт,
Засїв в очеретї...

Ото їдуть козаки,
Нічого не знають;
Але тільки-що на міст
У ряд виступають, —
Аж з-під мосту грубий Жид:
— »Хто там? осторожно!
Бо порохом очи так
Засипати можна!«

У мінуті в козаків
Опинив ся грубий..
Подивив ся другий Жид,
Що сидів на дубі...
— »А бач, Мошку!« закричав:
»Не сидів тихенько!«
Потягнули козаки
І того гарненько.

Тогдї третій на весь рот:
— »То-то вам і лихо!
А чи-ж я вам не казав:
Сидіть, Жиди, тихо?«
Взяли й того козаки
До стилої мами!..
То не дармо, що »держки
Язык за зубами.«

26. II. 1859.

28. Вовки.

»Чого, Жидку, так збілів?
Що з тобою сталось?«
— »Ах! за мною через став
Аж сто вовків гналось!«

— »Бог з тобою!... сто вовків?

Та б село почуло!«

— »Та воно пак і не сто,

А пятьдесятъ б́уло!«

— »Тай пятьдесятъ диво в нас...

Де б їх стілько взялось?«

— »Ну, Іванцю!... нехай так,

Але десять гналось!«

— »Та і десять не було!

Знать, їден увсього?«

— »А як їден? аби вовк!...

Страшно і їдного!«

— »А може то і не вовк?«

— »А щó-ж то ходило?

Таке сиве та мале,

А хвостик як шило?...«

26. II. 1859.

29. Пан Чехович.

Лежить дідич у дворі,

Нема що робити —

Закликає Жидюка,

Давай з нього кпити.

Покепкував, кільки хтїв,

В волю насьміяв ся,

В волю бідного Жидка

За пейси намняв ся.

Ще й на тому не кінець,

Не хоче пускати

І ще каже в його честь

Пісню заспівати.

А той дідич якось так
Пан Чехович звав ся.
Хитрив Жидок, мудрував,
Тай домудрував ся.

І край столу дідич став,
Живіт гарбузою...
Край порога йому Жид
Заспівав козою:

Ran welmożny Czechowicz!
Żona jego Czechowicz!
Dzeci jego Czechowiczy,
Bo ón sam jest Czechowicz!

26. II. 1859.

30. Голодний Жид.

Не багато арендарі
В сабаш наварили,
Тай на лихо убогого
Їсти запросили.

А убогий, ще й голодний,
На них не вважає,
Як прицав ся гателити,
Як у торбу пхає.

Тай і ні-вже-як від миски
Біду відірвати, —
Ото його задумують
Де-не-що питати.

»Чи маєш ти, — кажуть, — батька?«
А той каже: »Маю!«
Їсть і каже: »батька маю
І ще й маму маю!«

26. II. 1859.

31. Спілка.

Сидить Мошко на коршомці,
Шинкує горілку.
Нераз бідний аж жахнеться,
Як згадає спілку.

А спілка то така була:
Раз серед болота
Найшов мужик табакерку
Із самого злота.

Найшов мужик, подивився:
Штука непогана!
Куди з нею обернутись? —
Іде він до пана.

Іде собі край коршомки,
А Мошко: »Кудá ти?«
Той і каже: »Иду до пана
Знайду продавати!«

— »Що за знайда? покажи-но!«

Протирає очи.

А той йому витягає:

— »Дивись, коли хочеш!«
Ото Мошко, як заглянув,
То й пристав смолою:
— »Іванчику, голубчику!

Я піду з тобою!«

Далі зачав підмовляти,

Щоб на половину.

Той і каже: »Та ходи вже

В лихую годину!«

От приходять, показали,

Дідич оглядає;

Подобалась табакерка.

Czyjaż to? питає.

— »Моя, пане, — мужик каже, —
Але за горілку
Причепив ся і ваш Мошко
До мене на спілку.»

Sóź to za tę tabakierkę?
Powiedz, каже, сћоріе!

— »А щó-ж, пане, — мужик каже: —
Нагаїв дві копи!

Їдну копу йому, пане,
А мені другую...
А зрештою йому, пане,
Я і ту дарую...«

Догадав ся собі дідич,
Якії то штуки:
Карбованців цілу копу
Мужикови в руки!

А спільника його Мошку
Зараз простягнули
Та дві копи прегарячих
Нагаїв креснули.

І сїв Мошко на коршомці,
Шинкує горілку;
Нераз бідний аж жахнеть-ся,
Як згадає спілку.

27. VI. 1859. _____

32. Niech pan świśnie.

Дав корову мужикови
Лейба на зимівле,
А той узяв тай зарізав
Собі на годівле.

От весною жид питає:
»Де моя корова?«

А той йому тільки свище,
Не каже ні слова.

Той веде його до пана, —

І там теє-ж саме:

Жид говорить, а той свище,

Не мовить словами.

Та on głupi! пан говорить.

— »Głupi on?! Ach, Boże!

Niech pan tylko będzie łaskaw

W zad mu świśnie dobrze!«

Сказав Лейба тай не знає,

Що тут за огида.

Але дідич: А, psia wiara!

А weźcie no żyda!

Забрав Лейба за огиду,

Аж канчук урвав ся; —

Та як шморгнув на коршомку,

То і не вертав ся.

27. VI. 1859.

33. Pchła.

По Жидови лазить воша.

»Co to?« пан питає.

— »А coż, panie? ta to pchła!«

Мошко відвічає.

»Czegoż ona biała tak?«

— »Bo ją żona prała!«

»Czegoż ona płaska tak?«

— »Na niej córka spała!«

»Czemuż ona, kiedy tak —

Nie skacze, gałganie?«

— »Во nie pora, panie mój,
Jeszcze młoda, panie!«

27. VI. 1859.

34. Дивний бик.

Видить мужик у Жидка
Невеличкого бичка
Під шклом в образочку.
А цікавий був мужик:
— »Що то, — каже, — в вас за бик
Висить на кілочку?«

Мошко й каже: »Вір не вір,
А на сьвітї є сім гір
Без зими і літа.
Там трава висока є,
І там бик такий жие
Від початку сьвіта.

І той бик собі за день
Всю траву таку у пень
На горах спасає.
А в ночі — то божа річ —
Вся трава йому за ніч
Знову виростає.«

— »Де вам, Мошку, такий бик!«
Обзивається мужик:
»Нї! і не кажіте!
Він давно би по сей час
Міг не тільки, кажу, вас, —
Сьвіт весь забрудити!«

27. VI. 1859.

35. Розмова.

Прибув Мошко з Петрополя
Тай людий дурив,
Що ніби він у столиці
З царом говорив.

»А як же ви говорили?«
Якийсь запитав.

— »О, ми славно говорили,«
Мошко відвічав:

»Я казав усе царови:
Ура та ура!
А воно мені казало:
Дурак та дурак!«

15. X. 1859.

36. Розпятий Жид.

Зайшов козак до Жидка
Вина купувати,
Тай просить ся аж у льох, —
Щоби скоштувати.

А Жидови не в тямки
Козацькії жарти:
Веде його до бочок
Тай точить пів кварти.

Але тільки наточив, —
Аж чопа чорт має!
Що робити? Жидок — тик,
Пальцем затикає.

А той собі за вино,
З-тихача регоче, —
Та ще з другої вина
Скоштувати хоче.

Жидок точить йому знов,
Знов чопа шукає,
І знов бочку, як і ту,
Пальцем затикає.

А той собі поховав
Обидва кілочки,
Та ще точить у відро
З середньої бочки.

Точить собі у відро,
А чопа закинув, —
Як наточив до верха,
Тай із льоху згинув.

А з барилка і біжить...
Не порадиш криком:
Жидок живо і заткнув
Барилко язиком.

І зігнув ся, аж сопе!
І що, бідний, крикне, —
То з барилка йому так
Межи очі й сикне.

І розпняв ся грубий Жид,
Випа не пускає, —
А козак собі пішов
І гадки не має.

18. X. 1859.

37. Жид на чатах.

Ставить Москаль Жидюка
На московські чати,
Тай і учить на сей раз,
Як то чатувати:

»Сматрі, — каже, — хто б ні шол,
Ти станавісь тут-же,

Да спрашівай: хто ідьот?
Сматрі, не забудь же!
І как скажет тебе: »Свой«,
Пустї ево з Богом,
А как только замалчіт,
Так бері такова!...«
І сам таки край Жидка
Іде в опівночі...
Жидок крикнув: »Кто ідьот?«
Витріщає очі.
Той і каже: »Ето я!«
— Ето ви, Міхало?
А я думал — ето свой,
Аж мне страшно стало!

18. X. 1859. _____

е) Приказки про Циганів.

І. Де спійняли?

»А чи знаєш ти, Романе?
Батько під судом!
Іспійняли неборака
Над чужим добром!«
— »Мого батька?... дэ спійняли?«
Циганчук спитав.
— »Таки в нашїї-ж коморі:
Бодню розбивав!«
— »Та в коморі й горобцєви
Крила відшибеш...
Ні! пусти-но батька в поле, —
Чи тогдї піймеш?«

29. X. 1857. _____

2. Циган з хроном.

Бачили очи, щó купу-
вали; їжте, хоч повиплазьте.

Народна приказка.

Ходить Циган, ярмаркує,
Лиш кошійку має...

»А щó тепер найдешевше?»

Мужика питає.

— Та хрін тепер найдешевший!

Мужик йому каже:

За кошійку цілу вязку

Сідуха навяже!

Побіг Циган меж сідухи,

Купив собі хрону...

Подивив ся на ярмарок,

Тай пішов до дому.

Іде собі дорогою,

Сьвіжий хрін смакує;

Вергить свердлом йому в носі,

А сліз не вгамує...

Втирав, втирав Циган очи,

Далі й не втирає;

Сів під мостом і скривив ся,

Їсть та примовляє:

»Плачте, плачте, дурні очи!

Щоб повилізали!...

Бачили ж ви препогані,

Щó то купували!...«

13. IV. 1858.

3. А не халасуй!

— »Ото, тату, маєм воду,«

Каже Циганчук:

»А як-би нам іще сира
Та муки до рук, —
Наварили б вареників,
Сїли край стола!...«

Тут старому вже по горлі
Слинка потекла...

— »А як би то іще сала!...

Оттогді балюй!«

Тут старий його файдою:

»А не халасуй!...«

13. IV. 1858.

4. Місяць.

Місяцю, місяцю! Сьві-
тиш, а не грієш, даремне
у Бога хліб їси.

Народна приказка.

Нічка тиха, місяць сьвітить,
А мороз крепить;
Циган сина до місяця
Лицем становить.

»Отак, сину мій, Романе!

Отак, дурню, стій!...

Та з пазухи вийми руки,

До місяця грій!«

Стоїть бідне Циганятко,
Холод каминить...

А старий пішов до хати

Людий туманить.

Витуманив кусок сала,

Хліба бохонець;

Вийшов з хати, та до сина —

Син, як камінець...

»Ой місяцю, — Циган каже, —
Жаль твої краси!
Ти лиш съвітиш, а не грієш, —
Дармо хліб їси!...«

13. IV. 1858. _____

5. Циган на толоці.

Вміли-сьте, кумцю, ва-
рити, не вміли давати.

Народна приказка.

Пішов Циган на толоку
До сусіда зраня;
Та в сусіда без обіда
Косив до смерканя.
Ізнеміг ся сіромаха,
Косить і не косить;
Аж під вечір пан госпóдар
Вечеряти просить.

Іде Циган вечеряти,
Та слину ковтає...
Садовить ся на покуті,
Пояє розпускає.
Садовить ся на покуті,
Випив пів бляшанки,
Та, як муха до патоки,
Припав до маслянки.

Припав Циган до маслянки,
Яндилу кінчає...
Аж тут кума вареники
З нечи висуває.
Схаменув ся бідний Циган,
Та вже не поможе!...
Із'їв кілька вареників,
А більше не може.

А тут іще й вареників
З стола не прийняли,
Як поросся печенее
До хрону подали...
Подивив ся бідний Циган,
Тай став примовляти:
»Вміли, кумцю, ви варпти,
Не вмілп давати!...«

14. IV. 1858. _____

6. Циган з конем.

(Без'язика коняка.)

Вивів Циган на ярмарок
Коня продавати;
Посходились ярмаркові,
Стали оглядати.

Оглядають: кінь як сокіл,
І ганчу не має!
А сам Циган кругом ходить,
Та все примовляє:

»Що конина, то конина!
А щоб язик мала,
То вона б вам, люде добрі,
Всю правду сказала!«

Купив якийсь ту конину,
Дома оглядає:
Аж конина його справді
Язика не має...

14. IV. 1858. _____

7. Циган в огірках.

Сидить Циган на городі
Темненької ночки;
До блисківки вибирає
Чужі огірочки.

Та все собі промовляє:
»Блисни, Боже, блисни!«
А господар його з заду
Як вилами свисне!...

— А сто бісів в твого батька
Та у твої груди!
Розкрадати мою працю?!...
А щó тепер буде?

»Ой батечку, голубчику!
Чиніте, як знайте!
Тільки прошу вас, пан-отче,
За пліт не кидайте!«

— Оже-ж кину! — »Бійтесь Бога!«

— Кину, бісів сину! —

Підняв Цигана на руки,
Тай через пліт кинув.

Підійняв ся вражий Циган,
Та як зарегоче:

»Мені того й бракувало:
Спасибі, пан-отче!«

14. IV. 1858. _____

8. Що до кого.

»Хто йде їсти?« пан питає.

— »Я йду!« Циган каже...

»Хто йде жати?« пан питає.

— »То громада скаже!«

14. IV. 1858. _____

9. Циганський похорон.

У Цигана вмерла мати,

Нічого діяти!

Іде Циган до батьюшки,

Просить поховати...

— А як хочеш поховати?

Може по циганській?

— »Ні, батьюшка, прошу. таки

Вже по християнській!«

— То то буде рублів десять

Тебе коштувати!

— »О, нічого то, пан-отче!

В нас дорожча мати!«

Поховав під Циганиху,

За гроші питає...

Аж тут йому сороківку

Циган витягає...

— Сороківку? — під питає:

А то-ж твоя мати!

А ти-ж за ню рублів десять

Обіцяв ся дати!

»Рублів десять? — Циган каже:

За трупа гнилого!

Та вона не варта була

І живою того!...«

14. IV. 1858.

10. Лев і пролев.

Іде Циган по діброві

(Десь лихо носило...)

При нім пара вареників,

Люлька та кресило.

Чорний, темний, як та хмара,

По лісі блукає;

Йде помалу, курить люльку...
Аж лев вибігає.

Вибігає, став, питає:

»Хто ти, чорний враже?«

— Скажи перше, хто ти, враже?

Циган йому каже.

Стрепенув зьвір головою

»Я лев,« промовляє.

— Ти лев собі, а я пролев!

Циган одвічає.

»Ходім битись!« лев говорить.

— Та ходімо, враже!

Тільки я ще не обідав —

Циган йому каже.

— Як даси що попоїсти,

Трохи підкрепитись,

Тоді піду я з тобою

В чисте поле битись!

»Та нічого, — лев говорить, —

З тобою робити!

Мушу тобі на закуску

Хоч телицю вбити!...«

І кинув ся межі стадо,

Телицю вбиває;

Пазурами шабатує,

Шкуру іздирає.

Оббілував, як годить ся,

Сів коло телиці;

А Цигану дає шкуру

І шле до криниці:

»Біжи, — каже, — до криниці,

Та не забавляй ся;

Як набереш води повну,

Бігцем повертай ся!«

Пішов Циган, тай криницю
Навкруги копає...
Лев приходить. »Що ти робиш?«
Цигана питає.

— Та-же бачиш, що я роблю:
Криницю копаю!
Що я тобі шкурлата́ми
Все черпати маю?!

Принесу тобі криницю,
Тай роби, що знаєш!
»Ну, небоже, — лев подумав, —
Добру силу маєш!...«
І нагнув ся, сам за шкуру,
Води набирає,
А Цигана за дровами
У ліс посилає.

Пішов Циган, дере лико,
Дуб до дуба вяже...
Лев приходить, подивив ся:
»Що ти робиш?« каже.
— Та-же бачиш, що дубину
До купи збираю;
Отак возьму увсю разом,
Тай повіриваю!...

Подивив ся лев на нього,
Махнув головою:
»Отсе, — думає, — на лихо
Здибав ся з бідою!...«
Бере його до телиці
Живо відсилає,
А сам дуба молодого
При землі ламає.
Зломав дуба молодого
На кражі кражує,

Тай сердечний нагадав ся,
Що вогню бракує...

Приніс дрова, тай гадає,
Де вогню увзяти.

Але Циган йому каже:

— А що, леве брате?

Вдарим в камінь пазурами!

Хто вогню добуде,

То той у нас і без бійки

Найсильнійший буде!

Ідуть вони до каменя,

Разом поставали.

Як ударив лев у камінь —

Кохті позлізали...

Заревів лев, підняв лапи,

Лапи обюшило!

А наш пролев добуває

Губку та кресило.

Як ударив — скала ціла

В искрах загоріла,

І до разу суха губка

Димом задиміла...

Ідуть вони до телиці,

Вогонь розкладають;

Розбатóвують телицю,

Стегна запікають.

Запікають товсті стегна,

Обід споряділи.

Споряділи обід сугий,

На двох розділили.

Посідали і балують:

Лев аж припадає;

А що Циган вже й наїв ся, —

Решту розкидає.

А за ним голодні птахи
Купами літають;
Що розкине вражий Циган,
Мигом поїдають.

Лев поглянув — його пролев
Вже й кісток не має,
Лежить собі проти сонця,
Живіт вигривас...

»А щó, брате, будем битись?«
До Цигана каже.

— Та вже-ж битись, не миритись!

Але чекай, враже:

Возьми перше стисни камінь, —
Як води добудеш,
То тогді ти і без бійки
Найсильнійший будеш!...

Бере камінь лев у лапи,
Потряс головою;
Як потисне... камінь тріснув,
Сиплеться мукою...

— Видиш, враже, Циган каже,
Й води не добудеш!

То як же-ж ти ізо мною
Бороти ся будеш?

Отак тисни, як я тисну! —

Циган промовляє,
Та руками вареника
Що сили стискає.

Заюшила сироватка...

— Видиш, Циган каже,
Що вас двадцять такі левів
Того не докаже! —

Та ще лучче вареника
Перед левом тисне!

— Тепер, каже, бісів леве,
Хто з нас лучче свисне?...

Підійняв ся лев могучий,
Як на лапи стане
Та як зареве, як клясне!
Аж волося вине!...

— Тепер я вже, — Циган каже, —
Тільки не диви ся!

А то й очі повилазять,
І сам повалиш ся!

Лев нагнув ся, сплющив очі,
Стоїть, анї писне...

А тут Циган ломакою
Як під вуха свисне!

Зашуміло, загуділо,
Задзеленькотіло,

І в очах стома сьвічками
Запалахкотіло...

»Не чорти-ж мені надали
З тобою счепитись...

Ні, небоже, щó вже хочеш,
А не буду битись!«

— Е, боїш ся, бісів леве!

Циган став казати, —

Неси, враже, шкуру грошій
До моєї хати:

Тогді тільки я з тобою
Миром помирю ся...

Як не хочеш, то я зараз
Із тобою бю ся!...

Став, подумав лев могучий:
Нічого діяти!

Коли хоче біда грошій,
То тра біді дати...

Бере шкуру, йде за грішми,
Повну набирає,
Несе її за Циганом,
Аж чоло впріває...

Привів Циган його в кузню
Межи Циганята.

— Скида́й, каже, леве, шкуру,
Отсе моя хата!

Лев скидає йому шкуру,
Кузню оглядає;
Аж Циганя із-під вугля
Штабу витягає.

Розпалилась тая штаба,
Сьвітить і біліє,
Розкидає з себе искри...
Жаром червоніє...

Поглядає лев на штабу:

»Що́ то, — каже, — брате?«

— А попробуй, Циган каже.

То сам будеш знати!

Як хватив ся лев за штабу —
Боже, твоя воля!

Завертїв ся, замотав ся,

Та кулею в поле!...

»Нехай же їм сто чортяків!«

Каже коло ліса:

»Щоби трошки ще потрїмав,
То б згорїв до біса...«

14. IV. 1858.

II. По воді піду.

По ярмарку Циганчук
Конем виграває,

По-над воду всіх людей
З ярмарку скликає.

Кого здибає — кричить:
»Сину! тату! діду!
Ходіть живо по-над став:
Я по воді піду!«

Посходились по-над став.
»Всі по грошу!« каже.
Заплатили йому всі:
— »Їдь же, — кажуть, — враже!«

А той собі на коня:
»Спасибі вам, люде!
Тогді піду по воді,
Коли зима буде!«

18. VI. 1859. _____

12. Циганський хрест.

Стоїть Циган на снігу,
Мужик проїзджає —
»Чи не хочеш ти хреста?«
Мужика питає.

— »Чом не хочу?« каже той.
— »То дай десять грошей,
Будеш мати такий хрест
Хороший, хороший!«

Дав десятничка мужик,
А Циган на штуки:
Гугуп навзнаки у сніг
І розкинув руки.
І легенько устає,
Устав тай регоче:

»Ото, — каже, — тобі хрест
На снігу, пан-ótче!«

18. VI. 1859.

13. Циган пасічник.

Раз багаті хазяї
Цигана приймали
І тут йому на біду
Щільник меду дали.

Розсмакував бісів син,
Та все було ходить,
Стане було під вікном
Та »меду« й завóдить.

Що не знали хазяї
Ніяк відігнати,
Ото його до джмелїв
Здумали післати.

Питаєть-ся сам хазяї:
»Хочеш меду, враже?«
— Чом не хочу, тату мій,
Хочу, — Циган каже.

»То візьми-ж собі дупло
З медом і пчолами.«
Циган його ухватив
Руками й ногами.

— А де-ж, тату, то дупло?...

»От там серед ліса.

Гляди ж, мухи не дрочи,
Та не згадуй біса!«

Побіг Циган, такий рад,
Що мед буде їсти.
Серед ліса стоїть дуб —
Давай по нїм лізти.

Прилізає до дупла,
Містить ся небора,
А в дуплі джмелі, джмелі
Гудуть, аж говорять.
Тільки руку до дупла —
Вони й забреніли
І як чорнее рядно
Цигана обсіли.

І шпигнув його їден —
»Господь, — каже, — з вами!«
Шпигнув другий — »та піди-ж
До Божої мамі!«

Далі кілька вже у-раз
Цигана кусає —
»Та ідїть бо до сьвятих!«
Циган промовляє.

Далі видить неборак,
Що вже пухне й гўба —
»Тепер, — каже, — к чорту йдїть!«
Та шелєп із дуба!

18. VI. 1859. _____

14. Холодно.

Сидить голий Циганчук,
Аж мало не плаче.
— »Тату! — каже: — холодно!
Зуб до зуба скаче!«

А той йому поясок:
»Та на: не жури ся!
Коли тобі холодно,
То підпережи ся.«

18. VI. 1859. _____

15. Циганський наймит.

Відавав у наймити
Циган свого сина:
— »Та він, — каже, — буде в вас
Добрая дитина!

А як коли зноровить
Та їсти не схоче —
Не жалуйте, прошу вас!...
Нагайом, пан-отче!...

Та все йому говоріть:
»А їж таки, враже!«
А робити? — чорт із ним,
Не силуйте!« — каже.

18. VI. 1859. _____

16. Циганська дудка.

Сидить бідне Циганя,
Попхинькує з-тиха.
І сопляк же то, сопляк!
Аж замерз до лиха.

А другеє Циганя
Біду потішає:
— »Ото, — каже, — наш Роман
Яку дудку має!«

18. VI. 1859. _____

17. Циганська смерть.

Розказував Циган раз
За смерть свого сина:
»Ще ніхто так не вмирав,
Як моя дитина.

Тільки що вже смерть прийшла,
А він на всю хату :
»Тату! тату! — закричав, —
Люльки! — каже, — тату!«
Приніє йому так сам,
А синок небога
Тільки раз собі пакнув,
Тай пішов до Бога!«

18. VI. 1859. _____

18. Славная конина.

Сидить мале Циганя,
Коня виїзджає,
А старий — його й коня
Нагайкою крає.
Заплакало Циганя,
Лягло на коневн...
А той тогді до купця
Тай каже купцевн :
»Та купуй уже, купуй,
Славная конина!
Чи-ж не бачиш, як по ній
Сплакалась дитина?«

18. X. 1859. _____

19. Циган на сповіди.

Раз задумав Циганчук
Гріхи сповідати :
Іде просто до попа,
Приходить до хати.
Оглядає, — ні попа,
Ні слуги Бог має,
А в горосї, у печі,
Сало закипає.

Циган сало із горшка,
Живо із пекарні,
Через цвинтар позадгузь
Тай до паламарні.

В паламарні як на гріх —
Шапка на кілочку;
Він і шапку потягнув,
Сховав у куточку.

Тай тогді вже до пона
Гріхи сповідати.
Ото піп йому дає
Хреста цюлувати.

Поцюлував Циганчук,
Піп його питає,
А той йому всі гріхи
І оповідає:

»Тай сьогодні, — каже, — я
Нагрішив потроху:
Ранком вигнав я свиню
З чужого гороху:

А у церкві шапку зняв!...«
Говорить несміло.
А піп йому: »То не гріх!
То добре діло!«

— Добре, добре, нехай так! —
По »Буди Господне«
Піп до шапки, — але ба!
І місце холодне...

Піп — до дому, до горшка,
Де кипіло сало,
А там йому лиш горох —
А сала не стало.

І промовив старий піп:
»Оже-ж признавав ся!
А я старий та дурний
І не догадав ся!«

20. X. 1859.

ж) Приказки про зьвірів (байки).

І. Ворона і лис.

Пробігає лис голодний,
Через пеньки скаче;
Аж слухає: деь ворона
На гияці скаче.

Прибігає: хоч видати,
Та ніяк дістати...

Лис хитрить ся і вертить ся,
Давай підмовляти.

Підмовляє, щоби злізла;
Прищурює очи,
Обіцяє м'яса гóри, —
Ворона не хоче.

»І не хочу, і не злізу!«

Стала говорити:

»Иди собі, коли хочеш,
На село дурити!...»

Ти думаєш, що ворона
Розуму не має,
Сидить собі на гияці,
Нічого не знає.

Та я знаю, що ти хочеш

Як псявіра їсти,

І хиба б я дурна була,

Щоб думала злізти.«

— »Бог з тобою, голубонько!«

Став лис прикидатись:

»Та тепер вже, зозуленько,

Нічого боятись:

Вийшов указ з того сьвіта,

Щоб мир був усюди,

Щоби мирно собі жили

І зьвірі і люди...«

А ворона розважає:

»Брешеш ти, мій враже!«

Далі кругом подивилась, —

Та лисови й каже:

»Та який же мир той буде

Та спокій між нами,

Коли онде йдуть до ліса

Стрільці із хортами!«

— »Будь здорова, голубонько!«

— »А то щó? куда ти?«

— »Та-ж стрільців лихе надносить,

Треба утікати!...«

— »А указ же з того сьвіта,

Щó про мир писали?«

— »Може вони ще указу

Того не читали.«

— »Ну, не бій ся ж, голубчику:

Я лиш так сказала;

Але вашого указу

І я не читала!...«

18. IV. 1858. _____

2. Хмельницький з Ляхами.

Стали колись Хмельницького

Ляхи підмовляти,

Щоби нашу Україну
З Польщою з'єднати.

А Хмельницький їм говорить:
Сядьте, добрі люде!
Послухайте мою байку,
Чи правдива буде?...

Ото був собі госпóдар,
Мав їдного сина,
І любив він його щиро,
Сказано, дитина...

Любив його, як дитину,
Годив, як панятї;
Але в того чоловіка
Був і вуж при хатї.

І бувало, як дитина
За обід сїдає,
В тую пору із-під печи
І вуж вилїзає...

І щó дитя йому кине,
Щó само упаде,
Вуж полїзе, позбирає,
Вуж і тому радий!...

Але раз дитя почало
Із вужем дрочитись;
Дрочило ся, дрочило ся,
Далї стало битись.

Вуж до пїни розїзлив ся,
Укусив дитину;
Аж надхóдить і господар
В ту лиху годину.

Як ударив по вужови,
То хвіст і остав ся,

А вуж живий, та безхвостий
У норі сховав ся...
Нема в хаті вже дитини,
І вужа не стало;
А тим часом господарство,
Як вода, спливало.

В рік ісплила вся маєтність,
Всі його пожитки,
Та й вже на нім не осталося
Ні рубця, ні нитки.
Іде бідний до ворожки;
Сьвітить вона сьвічи,
Посідила, погадала,
Каже: »Чоловіче!

Мав же, — каже, — чоловіче,
Ти вужа хатнього!
Все багатство, вся маєтність,
Все було від нього.

А як ти з ним посварив ся,
А може й побив ся,
То ото-ж ти через тее
Усього лишив ся!...«

Повертаєть-ся господар
До своєї хати,
Прислонив ся коло печи,
Тай став вужа звати...
Вилізає вуж безхвостий,
Тай став говорити:
»Ні вже, — каже, — чоловіче,
Разом нам не жити!

Коли ти на мене глянеш, —
Зараз пригадаєш,

Що до віку через мене
Ти сина не маєш!
Коли ж я на тебе гляну,
Зараз пригадаю,
Що до віку через тебе
Я хвоста не маю.

Буду тобі, чоловіче,
Все добро робити,
Але разом із тобою
Я не буду жити!...«
Оттак воно, добрі люде!
Польща — то дитина,
Король польський — то господар,
А вуж — Україна!...

18. IV. 1858. _____

3. Вовк, собака і кіт.

Як собака стеріг хату,
То його й тримали:
Як постарів ся небора,
Взяли тай прогнали...
Іде бідний дорогою,
Притулку шукає;
Аж у лісі на полянї
Вовк його здибас.

»Куди, — каже, — йдеш, собако?«
— »Притулку шукати!«
— »А щó-ж твої господарі?«
— »Та вигнали з хати!«
— »Ну, нічóго! Будеш, — каже, —
У мене служити;
В мене будеш, як дитина,
У розкошах жити!...

А чи їв ти що сьогодні?«

— »Нї, — каже, — пічого!«

— »То-ж ходімо обідати!«

Каже вовк до нього.

Ідуть вони темним лісом,

Ідуть чагарами,

Ідуть вони пустим зрубом,

Буйними ланами ;

Ідуть степом. На степови

Стадо коний грає...

Вовк пригнув ся, поглядає,

Здобич вибирає...

»Бачиш, — каже, — ту лошицю,
Що білії п'яти?«

— »Бачу!« каже. — »Ото з неї
Будем обід мати.«

І в минуті почав землю

Під собою дерти ;

Зачав дерти сиру землю,

Як навісний жерти.

»Подиви ся лиш на мене —

З'їжилась чуприна?...«

— »З'їжилась, — собака каже :

Стала як щетина!«

Знов він землю під собою

Зачинає дерти,

Зачинає землю дерти,

Як навісний жерти...

»А поглянь мені лиш в очі :

Чи посоловіли?«

Пес поглянув йому в очі :

— »О, посоловіли!...«

Вовк як куля до лошиці!
Та й не сподівалась...
Стадо в ноги в чисте поле,
Лошиця осталась.

Беруть вони ту лошицю,
Теплу ще білують,
Збілували товсті стегна,
Стали тай балують.

Поноїв пес тай гадає:

»Нічого служити;
Тепер собі і без вовка
Я вже можу жити...

Тільки землі наїсти ся,
Та сьміло кидатись,
І будь огер, будь лошиця,
А мусить піддатись«.

І найжив ся до вовка,
Тай давай брехати,
Давай вовка голодного
Від лошиці гнати.

— »Іди, — каже, — коли хочеш,
А то прийдуть люде;
Тогді тобі, вражий вовче,
Тай не з медом буде!«

Подивив ся вовк на нього,
Як на того біса,
Махнув хвостом, стрепенув ся,
Тай пішов до ліса.

А собака коло стерва
І днює й ночує;
Тільки в нього і роботи,
Що все бенкетує...

І скінчив він всю лошицю,
Поживи шукає;
Іде собі дорогою,
Аж kota здиває.

»Гуди, котику, мандруєш?»
— »Притулку шукати!«
— »А що-ж твої господарі?«
— »Та вигнали з хати!«

— »Ну, нічого, будеш, — каже,
У мене служити:
В мене будеш, як дитина,
У розкошах жити!
А чи їв ти що сьогодні?«
— »Ні, — каже, — нічого!«
— »То-ж ходімо обідати!«
Каже пес до нього.

Ідуть вони по степови,
Табун коний грає.
Пес найкрасчюю лошицю
З стада вибирає.
»Бачиш, — каже, — ту лошицю,
Що білії пяти?
Ото зараз, — каже, — з неї
Будем обід мати!...«

І в мінуті став пес землю
Під собою дерти,
Став він дерти сиру землю,
Як навісний жерти.

— »А що, — каже, — подиви ся:
Чи чуприна встала?«
— »Ба ні, — каже, — щось не встала!«
— »Та кажи, що встала!

А-ну тепер подиви ся,
Чи встала чуприна?«
Хоч не встала, а кіт каже :
»Встала, як щетина.«
Зачинає знов він землю
Під собою дерти,
Зачинає землю дерти,
Як навісний жерти...

»А поглянь-но, — каже — в очи,
Чи посоловіли?«
Подивив ся кіт у очи :
-- »Не посоловіли !«
— »Та кажи бо, старий дурню,
Що посоловіли !«
Тогдї котик вже і каже,
Що посоловіли.

Він як куля до лошиці !
Вона — копитами !
Так собака і розклав ся
До гори ногами !...
Прийшов котик, глянув в очи —
Очи вже темніли...
— »От тепер, — собі промовив, —
То посоловіли !«

19. IV. 1858. _____

4. К і т.

(Польський і руський кіт.)

Несе мясо руський кіт,
Польський вихилясом :
»Що ти, котяку, несеш?«
А той каже : »Мясо !«

Та як »мясо« вимовляв,
Мясо і упало,
І з ним польського kota
В мінуті не стало.

Несе мясо польський кіт,
Руський і питає:
»Що ти, котику, несеш?«
— Mięso! відвічає.
Та як mięso вимовляв,
То так стиснув зуби,
Що бідняка руський кіт
Лиш облизав губи.

1. III. 1859.

5. Старий вовк.

Ізнеміг ся старий вовк,
Ледве що плететь-ся,
Аж з ягнятами вівця
На полі пасеть-ся.
Приходить він до вівці,
Став на задні п'яти,
Прóсить собі на обід
Їдного ягняти.
Та і каже, що: »Не дам.
Не мої ягнята,
А от онде тато їх,
Попроси у тата!«
Пішов вовк до барана,
Став його благати,
Щоби йому на обід
Ягня яке дати.
А той тільки в гору гоп!
Як тріснув рогами, —

Так старого й покотив
До гори ногами!

Підійняв ся старий вовк,
Ледве що плететь-ся,
А дівить ся: із лошам
Кобила пасеть-ся.

Підійшов він і туди,
Став на задні п'яти,
Пробить собі на обід
В кобили лошати.

Та і каже, що: »Не дам!
Не моє лошатко,
А от — каже — на горі
Ходить його татко!«

Вовк до огера іде,
Став його благати,
Щоби йому на обід
Лоша тее дати.

А той каже йому: »Стій!
Пораджу ся мами.«
Обернув ся, як крисне
Його копитами!

Аж на гони старигань
Полетів до лиха,
Покотив ся разів п'ять,
Підійняв ся з-тиха.

Іде далі старий вовк,
Ледве що плететь-ся,
Аж з пацятами свиня
На горі пасеть-ся.

Іде бідний і туди,
Став на задні п'яти,
Пробить собі на обід
Їдного пацяти.

Та і каже, що »Не дам,
Не мої пацята,
А он, — каже, — попроси,
Коли хоч, у тата.«

Іде вовк до кабана,
Став його благати,
Щоби йому на обід
Поросятко дати.

А той його примостив
Задом над скалою,
Та з-переду як турнув
Вовка головою :

То так бідний старигань
З гори й покачав ся...
І лежав він тай лежав,
Далі обізвав ся :

»Оттак, — каже, — коли хоч
Що небудь зробити,
То до батька не ходи
Поради просити!“

7. VII. 1859.

У. Ч У М Я К

УКРАЇНСЬКИЙ ДИВОСПІВ
на штирох місяцях.

ДІЛЬЦІ:

1. Чумак, молодий хлопець, літ 25.
  2. Мати чумакова, літ 40.
  3. Гордїй, товариш чумаків, літ 20.
  4. Ялина, молода дівчина, літ 17.
  5. Музика, скрипач, літ 60—65.
  6. Чарівниця, стара баба, літ 80.
  7. Шинкарка Одарка, дівчина літ 25.
  8. Рибак старий, літ 50.
-

МІСЦЕ ПЕРВЕ.

Хата і у хаті за кужелем **мати чумакова.**

З'ЯВА І.

Чумакова мати.

(Голос: *Ой воли-ж мої, сїрі, полові.*)

Ой пустила я сина сокола

Та в далеку дорогу:

Ох я жду та жду, та не дожду ся,

Не намолю ся Богу.

Ох віддав мене рідний батенько,

Хай йому земля пухом!

Ох віддав мене, обвінчав мене

Та з нелюбляним другом.

А мій друг пожив, дитину нажив,
Нас двоєчко покинув;
Та виріс мій син, як сокіл один,
Хоч би він не загинув!

Ой виріс мій син, як сокіл один,
У чумачество вдав ся;
Ой боюсь-боюсь, щоб він Татару
Да в полон не попав ся.

А в Криму, в Криму Татарина тьму,
Купиш соли, не купиш, —
А гляди, гляди тай напереді,
Бо й себе так загубиш.

З'ЯВА II.

Входить старий музика.

Чумакова мати.

(Голос: *Та тече річка невеличка.*)

Та ходи, старий голуб сивий,
До мого двору;
Сідай, старий, а я впоруч
Сяду й поговору.

Ти, старий, сідий, весь сьвіт сходив —
Чи не бачив мужа?

Чи він живий, чи здоровий,
Чи може нездужа?

Ти, старий, сідий, весь сьвіт сходив —
Чи не бачив сина?

Скажи, скажи щирю правду,
Де він, сиротина?

Музика.

Я старий, сідий весь сьвіт сходив,
Бачив твого мужа;

Ловить рибу по всім Криму
І здужать — то здужа.
Я старий сідий весь сьвіт сходив,
Бачив твого сина:
Задоволі риби й солї
Везе чумачина.

З'ЯВА ІІІ.

Тії-ж і чумак.

Чумак.

(Голос: *Чи то тая вдова живе.*)

Добрий-вечір, моя ненько,
Добрий-вечір, любко!
Довго-довго сина ждала
Ти-ж, моя голубко.

Ой на тобі, моя нене,
Очіпок шовковий;
Дякуй Богу, що вернув ся
Я з Криму здоровий.

Ой на тобі, моя ненько,
Запаску червону;
Дякуй Богу, що вернув ся
Я здоровим з Дону.

Ой на тобі, моя ненько,
Сапані чобітьтя;
Дякуй Богу за щасливе
Мое й поворітьтя.

(Щілує матір.)

Де-ж дівчина, де-ж Ялина,
Де-ж дівчина любка?
Чи жде мене, виглядає
Сивая голубка?

Сивий орел, сивий орел,
Годубка сивійша;
Милый батько, мила мати,
Миленька милійша. (Іде геть.)

З'ЯВА IV.

Чумакова мати і музика.

Чумакова мати.

(Голос: *Ой летів пугач.*)

Ой прийшов мій син, як сокіл один,
Ой як тая зірка ясна;
Блиснув та полинув, а мене покинув,
Чого-ж я така нещасна?...

Музика.

Ой прийшов твій син, як сокіл один,
Привитав гарненько неньку;
Ой чого-ж йому, йому молодому
Не навідать і миленьку?
Молоді були, сами женихались,
Мати було нам — не мати;
Тільки мати спати, а ми живо з хати,
А до кого?... щó й казати!
(Іде геть і за дверима йдучи грає.)

[Заслона падає.]

На городі пустернак, пустернак,
А чи син твій не чумак, не чумак?
Чи-ж він тебе не любив, не любив,
Подарунків не кушив, не купив?
Ох я б тобі.... [таки так, таки так...]
(Натягаючи струни — слесвами:)

Та у мене струни порвались.

МІСЦЕ ДРУГЕ.

Коршма, лавки, стіл і шинк.

З'ЯВА I.

Шинкарка Одарка.

(Голос „Наймита“.)

Шинкарка.

Крячуть, крячуть чорні галки
З-раня до смерканя;
Брешуть, брешуть вражі хлопці,
Що є в них коханья.

Нема в хлопців ні коханья,
Нема ні любові:
Їх коханья, їх любові
В шаленії крові.

Один ходить та говорить,
Що любить Параску,
А він любить у Параски
Червону запаску.

Другий ходить, тай говорить,
Що любить Ялину;
А він любить у Ялини
Червону калину.

Кров шальная, молодая
Пінить як горілка,
Ох пропала-ж через нюю
Та не одна дівка.

З'ЯВА II.

Шинкарка і Гордій (на вході).

(Голос знакомий.)

Гордій.

На городі бузина,
А в Києві дядько,

Тим я її полюбив,
Що на руці перстень.

Ой їхав я через море
Драбинястим возом;
Оглянув ся по-зад себе —
Повна люлька раків.

Ой їхав я по вулиці
Човном, не коритом,
В тебе хата стоїть криво,
Подай мені пива.

(Співаючи, сідає за стіл, та йому подає і він не мовчки.
Тут чути голос за коршмою.)

Гордїй і шинкарка.

Цсссс!

За сценою.

З'ЯВА І.

(Голос знакомиї.)

Ялина.

Ой казала мені мати:
»Лягай, доню, пора спати!«
Мати — спати, а я з хати
Миленького виглядати.

Ой ти спи, стара нене,
Не дивуй ся на мене:
Не дивуй ся, моя пенько,
Чого мені веселенько.

Сходить місяць над горою,
Іде милий долиною;
Іде милий... (в страху) ох, не милий,
Ой то чумак негідливий...

З'ЯВА II.

Ялина і чумак.

Чумак.

Зірко моя вечірняя,
Ранняя зірнице!
Не лякай ся, не цурай ся
Моїх жалібницїв!

Ялина (*відвертаючись*).

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,
Відчепи ся, гультаю!
Не тебе я виглядаю.

Чумак.

Зірко моя, серце моє,
Що-ж то за причина?
Чи ти мене не злюбила,
Чи твоя родина?

Ялина.

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,
Відчепи ся, гультаю!
Бо я иншого маю.

Чумак.

Зірко моя, серце моє,
Сьвіте мій та раю!
Я-ж по тобі сьвітом нужу,
Що-день помираю.

Ялина.

Відчепи ся, чумаче,
Відчепи ся, бурлаче,

Відчепись, шалапуте!
Бо від тебе дьогтьом чути.

Чумак (на відході).

Тяжко мені, нудно мені,
Серце моє рветь-ся...
Одну любив, одну кохав,
І тая сьмієть-ся.

Чумак іде геть, а з коршми виходить Гордій.)

З'ЯВА III.

Ялина (одна).

Котили ся вози з гори
Та все з барилками,
Сякий-такий чумаченько
Тай той за дівками.

З'ЯВА IV.

Ялина і Гордій.

Гордій.

Котили ся вози з гори,
Поломали шпиці,
А вже-ж йому не співати
Своїх жалібниців.

Ялина.

Ой, любчику
Та Гордієнку,
Де ти був-пробував
Сю неділеньку?

Гордій.

Я до міста ходив,
Я теличку водив,

За теличку невеличку
Черевички купив.

Обоє разом.

Ой ходім у садок
Та нарвем ягідок,
Будем рвати, приміряти
Черевички до ніжок.

Ялина.

Не тисни, навісний, —
По-малесеньку!
Ой цюлуй та милуй
По-тихесеньку.
Ой іде хтось, іде,
Буде лишенько;
Ой нагни, пригорни
Біле личенько!

З'ЯВА V.

Чумак (*повертаючись назад*).

Ой місяцю, місяченьку
І ти, моя ясна зоре,
Подивіть ся хоч ви з неба
На лютеє та моє горе.

Одну одним кохав-любив,
І та мене покидає,
Та нелюба як голуба
До серденька та пригортає.

Пригортай ся, мій нелюбе,
Нехай тобі щастя буде;
А я пійду до шинкарки,
До шинкарки та до Одарки.

Ой прийду я до небоги
Та вдарю ся об пороги:
Пронадайте, сірі воли,
Сірі воли та круторогі!

(Входить у коршму. За сценою дії скінчились.)

Знов в корчмі.

З'ЯВА III.

Одарка і чумак.

Чумак.

(Голос: *Ой на горі жито, на долині жито.*)

А, шинкарка, а Одарка!
Дай горілки, випю чарку;
Випю чарку, випю три,
А ти гроший забери.

(Та наливає, він пє, сїдає за столом і співає:)

Чом дуб не зелений?

Бо туча прибила.

Чумак невеселий —

Лихая година.

Як же-ж менї, люде,

Зеленому бути:

Був на менї мороз

Великий та лютий.

Як же-ж менї, люде,

Веселому бути:

Любив дівчиноньку,

Беруть її люде.

Любив дівчиноньку,

Беруть її люде,

Менї молодому

Пароньки не буде.

Я бідний сирота
На тин похилив ся,
Вже говорять люде:
Горілки напив ся.
Ой вже-ж мені, люде,
Й горілка не петь-ся,
Край мого-серденька
Як гадина веть-ся.

(До Одарки)

Ти гадино!... ти шинкарко!
Чого веш ся?... Ні, Одарко!
Танцюй лишень.... ну, голубко!
Руки в боки!... оттак, любко!
Оттак, любко! оттак, любко!

(Підскакує сидячи.)

Шинкарка (*танцюючи*).

Я з тобою не пила,
Тебе не бою ся,
Не веди мя в будяки,
Бо я поколю ся.

Чумак.

Поколов ся і я,
Така доля моя!

Шинкарка.

Поведи мя в лободу,
Лобода мягенька;
Постели мнї опанчу,
Бо я молоденька.

Чумак.

Молоденька то так,
Та чим я не чумак?

Шинкарка.

Ой вийду я з лободи
Та скажу дівчатам :
Сім раз була в лободі,
Та ще не багата.

Чумак.

За те я чумак богач,
Збогачу тебе, не плач !
В мене мажі не убогі,
В мене сірі круторогі ;
В мене гроші... на-що гроші ?
Чи-ж я і так не хороший ?

З'ЯВА ІV.

Музика і чумак.

Музика *(на вході)*.

Добрий-вечір вам !
Чи раді ви нам ?
Ой чи раді, чи не раді,
Добрий-вечір вам !

Чумак.

А, музика ! Грай, музика,
Що не знає чумак лпха ;
Що я чумак молодий,
В мене жупан дорогий.
А хоч свита не жупан,
Так усе я таки пан.
Таки пан, таки пан,
Куплю собі меду збан.
Грай, музико !...

Музика.

Пливе, пливе утинятко
По бистрій воді ;

Нема, нема порадоньки
Бідній сироті.

Без пароньки-утіноньки
Дунай пропливеш;
Без вірної дружиноньки
Життя проживеш.

І гніздечка-кубелечка
Вити не будеш,
Само одно сиріткою
В морі пропадеш.

Пливи ж, пливи, утинятко,
По бистрій воді;
Нема тобі порадоньки,
Бідній сироті!

З'ЯВА V.

Тії-ж і Ялина з Гордієм.

Ялина (*до музики*).

Ой, мамуню, не лай, не лай,
За музику мене не дай!
Бо з музики і з муляра
Нема в світі господара;

Бо в неділю іде грати,
В понеділок іде спати,
А в вівторок іде пити,
А в середу жінку бити,
А у четвер поправить ся,
Коло хати поставить ся,
А в п'ятницю купить струни,
А в суботу далі суне.

Музика.

Пливи ж і ти, утіночко,
По мутній воді;

Нема, нема порадоньки
Твоїй пустоті.

Веселая, вродливая,
Багатого ждеш,
За багатим недолюдком
Сама пропадеш.

Пливи ж, пливи, утіночко,
По мутній воді:
Нема, нема порадоньки
Твоїй пустоті.

Гордій (*до Ялини, показуючи чумака*).

Ой, мила-ж, моя мила,
Чим ти йому догодила?
Чим ти йому догодила,
Що ти його підпоєла?

Ялина.

Та покинь теє лихо,
Нехай спить собі тихо;
Нехай спить та куняє,
Та мене не займає.

Гордій.

Ой, Ялино, не торгуй ся,
Із чумаком поцілуй ся!
Ой, Ялино, не скупися,
Із чумаком обійми ся!

З'ЯВА VI.

Тії ж і мати чумакова.

Чумакова мати (*до сина*).

Ой сину мій, сину,
Любая дитино!

Що з тобою, сину,
Бідна сиротино?

Що за люте горе
Тебе, сину, боре?
Промов, мое серце,
Промов, ясна зоре!

Сивий голубоньку,
Зведи головоньку;
Промов хоч словечко,
Любее сердечко!

Соколе сивенький!
Підведи рученьки,
Приголуб, рідненький,
Матінку стареньку!

Ой, сину мій, сину,
Рідная дитино!
Що з тобою, сину,
Бідна сиротино?

[Заслона упадає.]

МІСЦЕ ТРЕТЄ.

Хата чарівниці; на столі миска, а на припічку тріски, дрова і горшки з зорями.

З'ЯВА I.

Чарівниця (одна коло печі).

Сяду край печі
Посеред ночі,
Накладу трісок
Повен припічок,
Підпалю їх зорями.

Ой зірки, зірки,
Підпалїть тріски,
Підпалїть дрова
Та з див-дерева,
Дерева камяного.

Зіроньки палять,
Трісочки горять,
Зайнялись дрова
Та з див-дерева,
Дерева камяного.

Ой пече, пече!
Підіймай плече,
Підіймай, кагло.
Лївее крило,
Давай диму дорогу.

Іди, димоньку,
Та до домоньку,
Вий ся косами
Під небесами,
Зіронькам поклони ся.

З'ЯВА II.

Чарівниця і чумакова мати.

Чумакова мати.

Добрий-вечір, стара ненько,
Чи здорова поживаєш?
Ой, скажи, скажи, мое серденько,
Де мій синок пробуває?

Чи на морі, в лютім горі,
Чи на тихому Дунаї,
Чи в степу лежить, головка болить,
Чи до дому повертає?

Чарівниця.

Не жури ся, моя доню,
Не жури ся, бідна мати :
Налью водиці з семи криниць,
Будеш сина оглядати.

(Наливає. Чумакова мати дивить ся.)

Чи бачиш ти, мся доню,
Серед поля ясну зорю ?
Ой то не зоря, то твоє дитя
Та на синьому морю.

Чумакова мати.

Бабусенько, воріженько,
Чогось зоря погасає...

Чарівниця.

Ой то не зоря, то — твоє дитя
Серед моря потапає.

Біжи ж, біжи, моя доню,
Біжи, доню, аж до Дону ;
Ой подай, подай білу рученьку
Чумакови молодому.

(Чумакова мати тікає.)

З'ЯВА III.

Чарівниця одна (*ставить горщок до печі*).

Гори, гори, диво,
Вари, вари жпво,
Вари первее пиво !
А хто буде пити,
Тому серця не вялити,
Тому в парі ходити.

(Ставить другий горщок.)

Гори, гори, диво,
Вари, вари живо,
Вари другеє пиво
А хто буде пити,
Тому жити та жити,
Цілий вік не тужити.

(Ставить третій горщик.)

Гори, гори, диво,
Вари, вари живо,
Вари третєє пиво!
А хто пити буде,
Той всю тугу позабуде,
Яка була та буде.

З'ЯВА ІV.

Чарівниця і Ялина.

Ялина.

На добрий-вечір та, стара ненько,
На добрий-вечір, любко!

Ой, порадь, порадь, моє серденько,
Порадь, сива голубко!

Ой, пійшов Гордїй та на синїй Дін
Та на синєє море,

А менї, менї та молодїї
Тяжке горе та горе.

Ой, пійшов Гордїй та на синїй Дін
Та білу рибку удить,

А мене, мене та молодюю
Коло серденька нудить.

Чарівниця.

Ой, не плач, не плач, моє серденько,
В сиру землю не бий ся;

Ой стоїть горня коло полумня,
Ой возьми та напий ся!

Ялина (*беручи горня*).

Ой, питьтя, питьтя, зачаруй житьтя,
Зачаруй мої муки,
Щоб забула я, щоб не чула я
Ні розлуки, ні злуки.

[Заслона падає.]

МІСЦЕ ЧЕТВЕРТЕ.

Прогалпна: з боків горби, а з переду море: на прогалпні рибацький вогонь: недалеко від вогню два рибацьких коловороти. Ніч темная і невидная.

З'ЯВА I.

Два рибаки (коло вогню).

Старий рибак.

Ох а був же я, був, та у батька одні син,
Ой мене батько по неволі одружив.
Ох а дав миї жону та не любляную,
А ще до того не робітливую.
А прожив же я рік, а прожив же я два,
Ой десь узялась ще й дитина мала;
А я з дому на Дін до Донських козаків,
Ой а із Дону до татарських морів.
Вже не рік та не два як я вийшов з села:
Двадцять два года, як я з Самгорода.
Ой, не жаль миї села, коли-б жінка одна,
Жаль мені сина, що дитина мала.

Молодий рибак.

Ой я сам пів года, як із Самгорода,
Я ж твою жінку та дитину видав.

Ой жона вже стара, ні кола ні двора,
Ох а дитина — вже женити пора.
Закохав ся твій син, а я пару відбив,
Ой відбив пару та всіх трох погубив.
Ой твій син в чумаки, я на Дін в рибаки,
Ой а дівчина десь пійшла в покритки.
Ой кажи — не кажи, а на серці печаль:
Жаль чумаченька, тай дівчиноньки жаль.

З'ЯВА II.

Тії-ж і Ялина (простоволоса).

Ялина (*кидаючись до Гордійя*).

Ой, любчику,
Та Гордієньку,
Де ти був-пробував
Сю неділеньку?

Гордій (*з переляку*).

Ох!

Ялина (*обіймаючи*).

Ох-ох-ох, а ми в-двох
Поцілуймо ся!
Стара мати лягла спати,
Не пробудить ся.

І свічки в головах,
І попи у ногах:
Ходім, серце Гордієньку,
Та подивим ся.

Гордій.

Здуріла нещасна!
Прости її, Боже!
Погубив я душу...

Старий рибак.

Погубив, небже!...

Ялина.

Погубив, полюбив,

Домовину купив.

Коли-ж вона прокинетъ-ся

Та подякує?

(Тимчасом на морі потапає чумак, а на горі видіється чумакова мати. Блискавка розриває хмари, чути крики.)

З моря.

Ратуйте!

З гори.

Ратуйте!

Молодий рибак.

Що то, батьку, чути?

Старий рибак.

Тай мені щось причуло ся...

Молодий рибак.

То вітер майбутнє.

Ялина.

Ратуйте, ратуйте

Та дошки готуйте,

Кленовії, дубовії,

Щоб до міри були!

З моря.

Ратуйте!

Молодий рибак.

Знову, батьку, чути.

Старий рибак.

Тай мені щось причуло ся.

Молодий рибак.

То вітер майбути.

Ялина.

Ратуйте, ратуйте
Та яму готуйте,
Широкою, глибокою,
Щоб тепленько було!

З моря.

Ратуйте!

З гори.

Ратуйте!

Молодий рибак.

Знову, батьку, чути!

Старий рибак.

Тай мені щось причуло ся.

Молодий рибак.

Не вітер майбути.

Ялина.

Ратуйте, ратуйте,
Сьвічечки готуйте
Яровії, восковії
На весільлячко!

Гордїй.

Що ти мелеш?

Ялина.

Я співаю.

Ти не знаєш, а я знаю,
Що співаю — то чумак!
Бігла, бігла стара мати
Свого сина ратувати —
Та пропав неборак.
Ой пійду я, нарву зілля
Та зберу ся на весілля,
Скоро вийде чумак... (Іде геть.)

З'ЯВА III.

Рибак (одні).

Молодий рибак.

А поглянь-но, старий батьку,
На правую гору,
Якась мара спускаєть-ся
Ік синьому морю.

Старий рибак.

Чи не мати Ялинина?

Молодий рибак.

Майбути, що мати,
Кинула ся аж до моря
Дурної шукати.

Старий рибак.

Де-ж Ялина поділа ся?

Молодий рибак.

А хто її знає?
Іздуріла поганая
І не пропадає.

З'ЯВА IV.

Рибак і чумакова мати.

Чумакова мати.

Рибалоньки молодії,
Вчинїть мою волю,
А розкиньте тонкий невід
По синьому морю!

А розкиньте тонкий невід
По синьому живо,
А вловіте чумаченька,
А вловіте сина!

Рибак (*їдучи до коловоротів*).

Не жури ся, стара ньенько,
Вволим твою волю;
Ой наш невід на сорок гін
Та в синьому морю.

Молодий рибак.

Тягни, тягни, старий батьку!

Старий рибак.

Тягни, тягни, сину!

Молодий рибак.

Старий рибак.

Тягни мого товариша,   Тягни свого товариша,
А свою дитину.   А мою дитину.

З'ЯВА V.

Тії-ж самі і Ялина.

Ялина (*з вінком на голові*).
Запив чумак, запив бурлак,
Запив, зажурился,
Ой тим же він зажурился,
Без долї вродив ся.

Нема йому щастя-долі,
Нема йому й волі...
Ой як пійшов по дорогах
Доленьки шукати,
Та не найшов щастя-долі,
Найшов сине море.

А як зайшов серед моря
Тай став потапати,
Червоною хустиною
На беріг махати :

Ніхто ж того чумаченька
Не йде ратувати,
Тільки іде ратувати
Його стара мати.

Зострінула рибалоньків
Тай стала просити —
Розкинути тонкий невід
Сина уловити.

Рибалоньки молодії
Воленьку вволили,
Розкинули тонкий невід,
Сина уловили.

Тягнуть сина до берега,
Вода з рота льється,
Його мати старенькая
В сиру землю беть-ся.

(Рибакі справді витягають чумака.)

Чумакова мати.

Ой нате-ж вам, рибалоньки,
Сюю куну грошій,
Що витягли мого сина —
Який він хороший!

Ялина.

Який він хороший!

Чумакова мати.

Ой на́те-ж вам, рибалоньки,
Сього золотого,
Що витягли мого сина
Та хоч неживого.

Ялина.

Та хоч неживого!

Чумакова мати.

Ой на́те-ж вам, рибалоньки,
Ще й соли на страву,
Поховайте мого сина
Як рибоньку вялу.

Ялина.

Як рибоньку вялу!

Чумакова мати.

Та висипте, рибалоньки,
Високу могилу,
Щоби було виднісенько
На всю Україну.

Молодий рибак.

Не плач, не плач, стара ненько,
Не завдавай жалю;
Ой то чума́к нещасливий,
Я й так поховаю.

Старий рибак.

Не плач, не плач, стара ненько,
Не завдавай жалю;

Ой то мій син ріднесенький,
Я й так поховаю.

Ялина (*кидаючись у море*).

Ховай, ховай, Гордієньку,
Ховай, стара нене,
Та на рідній Україні
Спомяніть за мене!

[Заслона падає.]

Ялта, 1862. р., місяця вересня.

[Поправка 1871. р., мая і квітня.]

VI. ПЕРЕКЛАДИ.

I. ДЕМОН.

ПОЕМА ЛЕРМОНТОВА.

Переклад з великорускої мови.

Частка перва.

I.

*Похмурий демон, дух одлучній,
Над грішним миром пролітав,
І рій тих спогадів найлучших
Йому з колишнього зринав —
Про дні, коли в ясній оселі
Сияв він, ясний херувим,
Коли по чистій, синій стелі
Комета бігла перед ним
І помінятись з ним любила
Усьміхом щирим, привітним :
Коли в жадобі, що палила
Його до знання, він зорив
Крізь тумани довічних днів
На божії пишноти й чари,
Й зірок розкидані отари
В безодній обширі слідив ;
Коли він вірив і любив,
Щасливий дух первостворіня,
Не знав ні злости ні зневіря, —

І не страхав тогді його
Віків ряд марних... і багато,
Багато дечого... й всьогó
Не мав він сили пригадати.*

II.

В пустелях сьвіта він блукав
Давно без заміру й спочину,
І вік за віком оглядав
Як за годиною годину.
Землі слабої володар,
Він сїяв зло — та без потїхи:
Могущим силам не було
Ані запину нї поміхи,
Бороти ся нема кому..
Й зло надокучило йому!

III.

*І над вершиною Казбека
Вигнанець з раю пролітав.
Під ним, немов криштал, з-далека
Снігами вкритий шпиль сїяв.
А там глибоко десь чорніла
Крива розцілина страшна:
По нїй гадюкою мигтіла
Даряла хвиля навісна,
Та Терек плигав, як левиця
Запіняна, і піна та
Космами падала з хребта,
А він ревів. І зьвір і птиця,
Щó там кружляє в висчинї,
Ревіне хижее вчували,
А золоті хмарки, ясні
Аж із палкої сторони
Його на північ провозали.

І скелі скупчені, смутні
Над ним схилялись головами,
Немов в таємничому сні,
Та хвилі стежили. Рядами
По скелях замчища з шпильями
Дивились грізно в тумані:
Сторожовії велетні
Кавказу вільному до брами.
І хижо й пишно разом мир
Там красував... Так недовір
Окинув все зневажним оком
Творіня боже, кілька зміг,
І на чолі його високім
Ніякий одслід не поліг.✽

IV.

Минули дикії вершини,
І перед ним іздалеки,
Мов тії пишні килимки,
Засьяли Грузії долини.
Край чарівний! Старі руїни
І полусоннії річки,
Що по камінях тихо грають,
І дикі рожі, де співають
Свої любовці пташечки,
І тїнь кріслатого чинару
І невмираючі плющі,
І затїнки, куди в кущі
Ховаєть-ся олень од жару:
Тепло і сьвіт, життя і рух,
Квіток і смирни милий дух,
Полудня пал і нестоц ночі
І зорі — мов дївочі очі..
Так дивні-ж дива божих рук

В душі пекельній не збудили
Ні думки нової, ні сили ;
І щó одлучній оглядав,
Все зневажав, всім гидував.

V.

Крови і сліз своїх підданих
Не жалував старий Гудал,
І дім високий, двір широкий
Коло Арагви збудував.
Там на одскалинах що-ранку
Встає величня тїнь од замку,
І вниз од банти до води
Рябіють сходи, і туди,
В чадру сховавши свою вроду,
Тамара сходжує по воду.

VI.

Бувало мовчки сумний дім
З гори дивив ся на долини,
Тепер велика учта в нїм ..
Бреньчать цимбали, льють ся вина :
В Тамари сватаня. Гудал
Усю родину покликав.
На кривлі, вкритій килимами,
Сидить Тамара молода,
Немов та квітка між квітками :
Кругом дівчата — співи, сьміх,
І час за часом між потїх
Спливає. Сонечко сіда.
Дівчата плещуть. Молода
Схопила бубон і рукою
Вертить його над головою ;
Сама ж то разом поплине,
То мов закохана стане,

Гарячими очима гляне,
Живою брівкою моргне;
То вигнеть-ся мов тая лізка,
То знов, як човник по ставку,
Сковзне по мягкім килимку
Єї манесенькая ніжка.
А усміхнеть-ся, то й не знать,
До чого сьміх той прирівнять:
Воно б сказати, із-за хмари
Виходить місяць молодий
І розливає свої чари
На хибку воду... так куди
Його рівняти до Тамари!

VII.

Клянусь я промінем зорі,
Сиянем сходу і заходу —
Ані єдиний із царів
Таких очей та милих брів
Не цілував іще із роду;
Та і гаремний водоплив
Своєю милою росою
Ні разу душною порою
Такого стану не кропив;
Ані чия рука земная
Кругом високого чола
Коси такої не плела...
Та щó й казать? У цілім краю,
Клянусь, як сьвіт позбув ся раю —
Краса така ще не цьвіла!

VIII.

Остатній раз вона гуляла
У батька рідного Гудала
І веселилась, як своя;

А завтра, завтра... що́ за доля!
Чужая хата і неволя
І незнайома семья!
І думки різні, як хмари,
Міняли личенько Тамари.
За-те у неї кождий рух
Такий був простий, любий, милий,
Такий живий та повний сили,
Що най і сам нечистий дух
Літаючи на нюю гляне:
І тому в серці тьмяно стане...
Він давних братій спомяне
І одвернеть-ся — і зітхне...

ІХ.

І дух поглянув... По хвилині
З його сердешньої пустині
Зняли ся дивні голоси.
Темряві хмари посчезали,
І ясні зорі заблищали
Добра, кохання та краси.
І довго дух зорив очами,
Не навтішав ся дивом тим;
Немов ті зорі за зорями,
Снувались думи перед ним —
Все думи давні, думи нудні...
І не злітає дух заблудній,
Немов прикований стоїть.
А серце стогне, замирає,
І мовою невинних літ
До нього знову промовляє;
І став лукавий, і не знає,
На ві-що б думку навернуть?
Себе самого омануть? —
Та слів не має оманути;

Її покинуть, позабуть? —
Не дав Бог сили позабути;
Та хоч-би Бог йому й давав,
Так він тепер би не прийняв!

X.

А молодий іще до дня
Сїдлає карого коня,
До молодої поспішає,
І до вечірньої зорі
На сїножатні береги
Ріки Арагви прибуває.
За ним верблюдів довгий ряд
Під багатеними дарами
На силу плутають ногами,
Та брязкоталами брязчать.
І славний дїдич Сїнодала
Перед веде як ватажок.
Пристав, мов литий, поясок;
Пістолїв, шаблі і кинджалу
Оправа золотом блищить;
Ружйю з нарізками стирчить.
І вітер грає рукавами
Його нового жупана;
Жупан увесь у галунах,
Сїдло гаптоване квітками,
Уздечка в китицях, а кінь,
Кругом запінений як змії,
Син вільний, жвавий Карабаху,
Хропе і косить ся од страху.
Трудна дорога надійшла:
На право річка скаженіє,
На лїзо — прикрая скала...
Проміня гаснуть, вечоріє;

Густий туман встає з води —
Став поганяти молодий.

XI.

Аж от, на самім роздорожі
Мала каплиця : з давних літ
Плющем повитая стоїть,
І в ній лежить угодник божий.
Так з того-ж часу — все одно
Куди хрещений не спішить ся,
До ворогів чи до гостей,
А до угодника костей
Усе заходить помолить ся.
І та молитва всіх спасала
Од бузувірського кинджала.
Молили ся батьки й діди
І вся родина молодого ;
Так самовірний молодий,
По наущеню духа злого,
Не зупинив ся край сьвятого.
Він до коханої хапав ся
І в мислях з нею цілував ся.
Та і забув ся помолить ся.
Аж от, на право, з-за гори,
Мелькнув один, ось два і три,
А далі й бахнула рушниця.
Підвів ся князь на стременах,
Коня ударив острогами,
Поправив шапку, і як птах
Вперед полинув між горами.
А се — знов бахнуло в горах...
Розляг ся стогон по долині...
Не довго били ся Грузини —
Кінчили справу на ножах.

XII.

Кінчилась справа — і до куши
Верблюди збили ся, стоять
І сумно дивлять ся на трупи.
А вже над трупами креслять
Свої круги голодні птахи...
Не поховають їх монахи
Під плитами в монастирі.
І рідні сестри й матері
До них не прийдуть помолить ся ;
За-те на праведних кістках
Колись стояти-ме капиця,
І плющ зелений по боках
Мов сіткою її обкине,
І перехожий по горах
Нераз помолить ся й спочине.

XIII.

А карий пташкою летить,
Брязчать опущені вудила,
Мотаєть-ся густа грива,
І сивий порох з-під копит
Високими стовпами веть-ся,
І кров і піна на кони ;
А в золотому стремени,
На гриву схилений, трясеть-ся
Убитий лицар. Кров не льється-ся,
Вона застигла як смола
На кінській гриві. Кінь із бою
Поніє було його стрілою,
Так куля ж вірною метою
Його і в темряві знайшла.

XIV.

Гудал наляканий схопив ся,
А за Гудалом і весь рід :

Та чий же кінь то повалив ся
Коло самісіньких воріт?
І що за лицар нещасливий
Лежить на карому коні?
Нога застигла в стремені,
Рука схолонула на гриві...
Не довго ждав його Гудал,
Не довго й мила виглядала;
Він слово дав і не зламав,
Прибув на вечір до Гудала...
Та вже до суденного дня
Не сяде більше на коня!

XV.

Як божий грім, упала кара
На всю Гудалову семью;
Старий сумує, а Тамара
Не бачить сьвіта од жалю.
Аж от, вечірньою добою
Зачула голос над собою:
»Не плач, дитятко молоде!
Твоя сльоза не упаде
На труп живущою росою...
Вона лиш очи стуманя
Та біле личко оналя,
А він не чує і не знає
Ні твоїх мук анї жалю.
Він там далеко у раю,
Як біла хмаронька, літає
І чує дивні голоси,
І для небесної краси
Красу земнїю забуває.
Повір, що сьвіт такий пустий,
Така пуста його утворя,

Що він не варт і краплі горя
Такого янгола, як ти.

*В повітрівім океані,
Без стерна і без вітрил,
Тихо плаває в тумані
Ціле займиско сьвітил.
І в полянах неомірних,
Без ознаки і сліда,
Хмарок яєних, непокірних
Пробігають ся стада.
Час зустрічі, час розлуки
Їм — ні втіха ні печаль:
Їм — що буде, то не мука,
Що було, того не жаль!
Під годину злої долі
Їх собі ти спомяни,
І в недолі будь без болі
Та без жалю, як вони!*

Як тільки ніч густую сїтку
По-над Кавказом розвине:
Як тільки сьвіт в єї намітку
І завинеть-ся і засне;
Як тільки вітер підійметь-ся
І по травиці зашумить,
І пташка сонна стрепенеть-ся
Та защебече й полетить;
Як під зеленою вербою,
Облита пізньою росю,
Нічная квітка розцьвіте
І ясний місяць ізійде
Над піднебесною горою:
Я кожний раз із висчини
До тебе буду прилітати
І давнії та чудні сни
На сонні очи навівати.«

XVI.

*Занишкли речи; десь на-вдали
Ще голоси їх замирали.
Тамара скочила бліда,
Та полохливими очима
Навколо дико погляда;
У неї стисло під грудима
Новим болінем, на чолі
Тривога грала, і її
Ні до нестяму ні до страти
Було не можна порівняти.
Немов вся разом зайнялась,
Єї вся кров огнем взялась;
Душа, ламаючи кайдани,
Кудись линула, де в тумані
Іще бренів чудовий глас.
Вже перед сьвітом єї очи
Жаданий сон якось стулив;
Але-ж і він гадки збурив
Якимсь-то маревом пророчим:
Пришлець з туманом на чолі,
Блистячий дивною красою,
Схилився над нею головою,
І оком смутним на неї
З таким коханєм він дивив ся,
Немов за нею б то журив ся.
То був не янгол з висоти,
Єї зборонник пресьвятий —
Вінець з проміня дорогого
Не покращав чола яснóго;
То був не з пекла сатана,
Злобливий мучень. Ні! він схожий
На вечір був ясний, погожий:
Ні сьвітлий день, ні ніч смутна!...*

Частка друга.

I.

*»Ох, тату, батеньку рідний!
Не лай, не жур мене! Погрози
Покинь! Я плачу. Бачиш сльози?
Не перві, соколе, вони!.*
У мене любий під землею:
Скажи ж моїм ти женихам,
Що я їм серця не оддам,
Що я не буду ні чиею;
Що з того дня, як милий трун
Ми закопали під горою,
Мене напав лукавий дух
І не дає мені спокою:
Чи на годинку задрігну —
Сумнії сні до-світа будять,
Чи говорити що почну —
Мої думки далеко блудять;
Мене огнем пече що-мить,
Я сохну, вяну, як билина;
В мене оттут, оттут болить!
Чи я-ж у тебе не дитина?...
Не жур мене, не лай мене,
Оддай мене до монастиру,
Молитись буду Богу щиро,
То Бог помилує мене.
Для мене світ краси не має,
Мені на світі тягота,
Нехай же келія свята
Мене живою поховає!«

II.

І в монастир, помежи гори,
Тамару бідну одвели,

І волосянії убори
На юні перса надягли.
Але-ж і жорстка волосіня,
Як перед-тим бувало шовк,
Не подавала їй спасіня
Од грішних мислей та думок.
Бувало молити ся сірома
Коло сьвятого вівтаря,
А співанка давня, знайома
По думці ходить, як мара;
Або у самому кадилі
Приставить ся, бувало, милий
І як зоря горить, горить...
Та тільки душу туманить

III.

В яру, меж дикими скалами,
Чорніс давній монастир;
*Чинар розкладистий, густий,
Стрункі тополі геть рядами
Його укрили. В гущину
Біліє мур. Як сонце пада
За гори сині, на вікні
Там часом блимає лямпада;
А в холодку кругом хрести
Сьвятих черниць. Квіткам цьвісти
Було там любо. А за ними*
По голім каміню з вершини
Вода погожая біжить
І льється-ся тихо на долину,
І дикий терен і калину
Живими бризками росить.

IV.

*На північ видко було гори.
Вони, коли погаснуть зорі

І сонце новий сьвіт несе,
Коли глибоко десь в долині
Димок синесенький повзе,
А дзвін і стогне і реве,
До церкви будячи Грузинів,
Коли Арменка йде з-далі
По воду тихою ступою, —
Тогді верхівя сніжняні,
Немов ті хмароньки, ясною
Вишнево-синьою стіною
В прозорій слалсь глибині.
А коли проміні румяні
У вечір гасли, всі вони
Були в рожевій пелені.
Один Казбек в шлику срібрянім,
Кавказа гордий, дужий цар,
Стояв сумний повисче хмар.*

V.

Так серце ж грішнее Тамари
Нечисті думи закували;
І божий сьвіт не веселить;
Потемнотніли зорі-очи,
Її бездольную вялить
І сонця сьвіт і темність ночі.
Бувало тільки з-за горбка
На землю ніч спадати має,
Нещасна вже до божника
Як божевільна припадає
І плаче й стогне, як мара...
А подорожній проїзджає
І думає, що то в горах
Злий дух прикований конає...
Та швидче коні поганя.

VI.

Бліда, помучана, сумна
Тамара часто край вікна
Просиджує і дні і ночі...
В далеку даль затопить очі
І цілий день сумує, жде.
*Не дармо-ж сні її пестили,
Не дармо-ж той з'являв ся їй,
В чіх очах був смуток милий,
В чіх річах був непокій.
Одно їй випало — нудитись,
Сама не відає, чому?
Захоче Богу помолитись —
А серце молить ся йому!
Нещасна звалить ся в постелю,
Але-ж і постіль не сьвіжить:
Огнем їй подушка горить,
Мов пеклом хто дихнув в оселю.‡
Вона зриваєть-ся, тремтить,
Палають груди — ні дихнути,
Не видко сьвіта — тьма густа...
І блудять руки пригорнути,
І поцілунку ждуть уста.

VII.

Сховалось сонце за узгіря,
Туман по Грузії осів:
На монастирській подвіря
Одлучній янгол прилетів;
І довго, довго він не сьмів
Сьвятого місця дотикатись.
Була година, що хотів
Од злої думки одцуратись.
Як хмара чорний та сумний,
Він ходить все коло стїни

І за нечутними стопами
Йде шепіт тихий між листами.
А далі глянув на вікно :
Аж мила жде когось давно
З гарячим серцем та устами.
*От, стихло все... а се з-далі
Чудово гуслі загули,
І пісня тихо зачала ся :
Вона мов смутком поняла ся,
І звуки ті лились, лились —
Немов з сумних очей чергою
Сльоза спадає за сльозою.
І разом співи ті були
Такі ласкаві, чарівнії,
Немов би янголи сьвятії
Ту пісню склали для землі.
Здавалось, сам ясний, крилатий
З сьвятого неба прилетів,*
Старого друга привитати
І про діла забутих днів
Почав, сумуючи, співати —
Важкую думу розважати.
*Одлучній дух спинив ся враз,
Припав чолом до муру тихо...
І в його грудях в перший раз
Заворушилось давнє лихо :*
Його огнем ніби пече,
Летіти хоче — й не злігає,
Крило на місци застиває,
Не підіймаєть-ся з плечей,
І із погашених очей
Сльоза горячая спадає.
А де скотила ся вона,
Йї до сього часу край вікна

Лежить важка, камінна плита,
Наскрізь пропаляна й пробита.

VIII.

І входить він любити радий,
Душа одкрита для добра,
І думає — прийшла пора
По-правді знову жить без зради.
Та як кохана ж то прийме?
Чи приголубить, привитає?
І сум і страх його бере,
І холод душу обіймає.
Ввіходить він, аж перед ним
Стоїть небесний херувим,
На нього ясно поглядає:
Блищить правдивее чоло,
А білосніжее крило
Убогу душу покриває.
*Й на духа темного упав
Той промінь радісного сьвіта,
І замість тихого привіта
Його докором привитав:*

IX.

»Облудо сьвіта вікова!
Хто звав тебе до сього двору?
Заблудних душ по сюю пору
І не було в йому й нема.
Чого-ж ти в пізнюю годину
Морочиш божую дитину?
Хто звав тебе?« — А сатана
На нього глянув із-під лоба,
І по душі пекельна злоба
Знов полилась, як трутина.

»Вона моя!« промовив грізно:
»Покинь її! вона моя!...
Боротися за нею пізно.
І нам обом ти не судья!
На серце, повнее гордині,
Я наложив печать свою;
Не місце тут твоїй сьвятині —
Тут я паную і люблю!«
І янгол смутними очами
На бідну жертву позирнув,
Й махнувши з-нехотя крилами
В блакитнім небі потонув.

Х.

Тамара.

*Ой, хто ти? річ твоя негожа.
Чи пекло шле тебе чи рай?
Чого ти хочеш?

Демон.

Ти хороша!...

Тамара.

Та хто ти? хто? Відповідай!*

Демон.

Я той, кого ти виглядала
І цілі ночі й цілі дні,
Чия душа тобі шептала,
Чию ти душу розгадала,
Кого ти бачила во сні.
Я той, чий вид надію губить,
Що тільки, тільки розсвіне,
Я той, кого ніхто не любить
І все живучеє клене.
Я той, котому до віку
Нема ні міри ані ліку.

Я миру — бич, добру — поріг,
Я ворог неба, ворог долі,
Я пан знатя, я дідич волі,
І я — припав тобі до ніг!
О сьвіте тихий мій, коханий!
Прийми мене хоч із жалю:
Тобі приніс я перші рани
Й сльозу найпершу мою!
Ти можеш знову прихилити
Мене до неба і добра;
Твоєю ласкою покритий,
Я міг би знову, як зоря
По небу ясному ходити.
Прийми мене! прийми, молю!
Тебе пекельне я люблю!
І скоро я тебе зобачив,
То й зараз в серці знеповажив
Несмертну душу я свою,
І я позаздрив мимоволі
Отій земній короткій долі:
Не жить, як ти, зробилось жаль,
Без тебе жить — бере печаль...
*І в серці знов кохання мука,
В очах сподіванки сльоза,
І давня туга, мов гадюка,
В старії рани заповза.
І щó без тебе вічні віки,
Мої державища безлікі,
Щó я за усміх твій оддам?
Якийсь сумний, порожний храм!*

Тамара.

Од мене далі, дух негожий!
Я віри ворогу не йму!...
Царю небесний! Ох, не можу...
Отрута в серці і в уму.

Забула я молитву божу,
Забув мене й небесний цар...
Послухай! Ти мене загубиш,
Твої слова печуть як жар...
Скажи ж: на віщо мене любиш?

Демон.

На щó, для чого? не питаю...
В твоїх очах і пекло й рай;
Для тебе гордо я скидаю
Вінок терновий з голови
І все колишнє забуваю.
Чи знаєш ти: як я кохаю —
Так не кохати-мете ви?!
Люблю од віку і до віку,
Люблю тебе, моя краса,
Як тільки люблять небеса
І не любити чоловіку!
З початку сьвіта образ твій
В моєму серці наболів ся,
Передо мною він носив ся
У порожнеті віковій!
У первім руху сьвітовім
Мені імя твоє звучало,
І в небі яснім та сьвятім
Тебе одної не ставало.
Ой, як-би ти могла дійти —
Так ні! не можеш ти спізнати,
Яка то тяжка тягота —
Усе жите, віки, літа
І панувати й горювати,
За зло й добро не мати плати;
Для себе жити дні, віка,
Нудити сьвітом і собою
І тию тяжкою боротьбою,

Що без покори й без верха ;
Усе жаліти й не бажати,
Все знати, відати кругом,
І против волі зневажати,
Та все ненавидіть гуртом.

Заледве праведнее слово
На мене ворог мій нарік,
Обійми сьвіту молодого
Мене покинули по-вік...
Синіло небо глибиньюю,
Ходили зорі підо мною,
Облиті сьвітом золотим,
Вони на мене поглядали
І всі мене не пізнавали,
Що я їх давній побратим.
Таких, як я, братів нужденних
Я на пораду поскликав ;
Але-ж очей і видів темних
Уже я й сам не пізнавав.
Я з розпачи махнув крилами
І полетів поміж горами...
Куди-ж летів я і за-чим ?
Весь сьвіт для мене став чужим
І рідні братя ворогами :
Оттак бурхливою порою
На синім морі корабель
І без вітрила й без весел
Пливе глибокою водою ;
Оттак у літній ранній час
По небу синьому нераз
Пасмо розірваної хмари
Одно, без друга і без пари,
Летить без місця і сліда,
Бог знає звідки і куда.

Не довго ж я і сьвітом правив,
Не довго сьвіт гріху учив,
Усе достотнее неславив,
Усе найкрасчєє сквернив;
Я полумя сьвятої віри
У ньому швидко погасив:
Чи-ж вимагали моїх сил
Самі безглузді й лицеміри?
І на погибель і на страх
Пішов блукать я по горах,
Блудячи в темну ніч зорйою,
І вершник, спізняний порою
Та збитий в сторону огнем,
У прорву падав із конем,
На поміч звав, і слід кривавий
За ним по кручі червонів...
Але й сі лютії забави
Не все подобались мені!
*Борючись з бурями, часами
До неба порох я збивав,
І по-під хмарами шугав
Між блискавками та громами,
Аби в боротьтю як-небудь
Нудоти збути ся німої,
Втекти од думи вікової
І незабутнее забудь!*
Що ваші муки, горе, болі
Старих і нових поколінь
Перед годиною одною
Моїх невідомих болінь?!
Що люде всі? життя їх, путь?
Вони пройшли, вони пройдуть!
Надія є: жде правий суд;
Простити може, хоч осудить!
Моя ж журба за мною всюди,

І їй по вік кінця не буде —
Вона не ляже у землі!
Вона то ластить ся мов змії,
То страшним полум'ям палає,
То на пекельнії думки,
Як на холоднії кістки,
Холодним каменем спадає!

Тамара.

*На щó боліня ті німі?
Ні їх ні скарг мені не треба!
Ти согрішив...

Демон.

Чи-ж против тебе?

Тамара.

Нас можна чути...

Демон.

Ми самі.

Тамара.

А Бог сьвятий?

Демон.

Не вір, Тамаро:

У Бога небо, — не земля.

Тамара.

А пекло, мука, вічні кари?

Демон.

Так щó-ж? Не будеш ти без пари,
Бо там з тобою буду я.

Тамара.

Хто б ти не був на тому сьвітї,
А я, забувши супокій,
З якимсь прихилом мимохітї
Твій голос слухаю мягкий.
Але як річ твоя лукава

І маниш ти, то що-ж пак я...
Ох, змилуй ся! Яка там слава?
На-що тобі душа моя?!
Не-вже я небу найдорожша,
Не-вже найкрасча я за всіх?
Ні, не одна ще є хороша,
Яка й не знає, що то — гріх!
І до їх праведного ложа
Не приторкалась ні-яка
Ще чоловічая рука!
Ні, присягни тут... покляни ся,
Кажі... я мучу ся... диви ся:
Та бачиш марія мої —
І смутком їх в душі лякаєш...
Ти все спізнав, усе ти знаєш...
І очи жаль пройме твої!
Клянись, лукавії заміри
Всі вирвать з гордого ума!
Не-вже в зневіреному мирі
І клятьби вірної нема?

Демон.

Клянусь я первим днем створіня,
Клянусь остатнім сьвіта днем,
Клянусь срамотою злочиня
І правди вічної огнем;
Клянусь зневагою тяжкою,
Подуги маревом хистким,
Клянусь порадою з тобою
І знов розраїнем страшним,
Клянусь хмарищем духів,
Моїх братів, мені спомогих,
Мечами янголів беззлобих,
Моїх несплющих ворогів;
Клянусь я небом і землею,

Пекельним щастем і райским,
Остатнім поглядом твоїм,
Сльозою першою твоєю,
Ласкавих уст твоїх диханем
І хвилями шовкових кіс;
Клянусь заласем і стражданем
І тим коханем, що приніс!
Я зрік ся мстивости старої,
Забув гординю я і зло,
І вже лестивости трутної
Не буде вадити жало!
Я хочу з небом помиритись,
Кохати хочу і молитись,
Я хочу вірити добру.
Сльозою каюня зітру
З чола, що пада пред тобою,
Огонь небесного клятя,
І мир в темноті й супокою
Нехай без мене доцьвіта!
Повір: тебе один я знаю,
Тебе один я зрозумів;
Тобі, мій вишуканий раю,
До ніг я власть свою зложив.
Твого кохання жду, як дара,
І віки вічні дам за мить:
В добрі і злі, повір, Тамаро,
Ніхто мене не затлумить!
Тебе я, вільний дух обширі,
Візьму в надзоряні краї,
І будеш ти цариця в мирі,
Найперша подруга мені.
Звідтіль зорити-меш без жалю,
Землі й слезини не даси,
Де ані щастя, мій кришталю,
Ані довічної краси,

Де все переступи та страти,
 Де притул пострасти й гріху,
 Де не здолають ні помщати
 Ані кохати без страху!
 Хиба-ж не знаєш, що таке
 Людське коханє хвильове?
 Крови збуріне молодее,
 Так за годиноньку ж сливе
 Холоне серце зимове!
 Хто встоїть супротив розради,
 Як нуд охопить навісний,
 Против жіночої понади
 Ї привередливих тих мрій!
 Ні! не тобі, моїй дружині,
 Судила доля наперед —
 Зівяти мовчки тут в долині,
 Рабою ремства й приверед
 Юрби холодної, німої —
 Друзів і ворогів твоїх,
 Між праці будньої, тяжкої
 І сподіваній незбутних!
 Не згасне марно сьвіт очей
 Твоїх за муrom сим високим,
 Серед молитов одиноких,
 Чужих, для неба і людей!
 О ні, хорошее створіне!
 Твій — красчий шлях, а сей — покинь!
 Тебе ждуть иншії боліня
 І инших нестямів глибінь.
 Покинь допрежні всі бажаня,
 Оту мізерію, людям;
 Безодню гордого я знаня
 Тобі за те на-взаем дам.
 Мені підлеглих духів зграю
 Я приведу до ніг твоїх,

А на послуги покликаю
Прислужниць легких, чарівних.
Для тебе з зіроньки ясної
Вінець злотистий я схоплю,
Візьму з квіток роси річної
І тими перлами скроплю ;
Західним пролінем блискучим
Твій стан гнучкий я обівю,
І духом чистим та пахучим
Навкруг повітре напою.
Довічне пісню чарівную
Тобі співати буду я,
Чертоги пишні побудую
Із туркусу та криштала.
Пірну у низ на дно морськеє,
За хмари високо злечу,
Тобі я дам все, все земнеє —
Кохай мене !*

XI.

І він нечуть
До уст Тамари молодої
Уста горячі притулив,
І просьби, грізьби, жалі, болі
Словами-чарами залив.
Пекельний взір невинні очі
Палив огнем, і серед ночі
Над нею саме він блищав,
Неодхилимий, як кинджал.
Лукавий Демон гору взяв,
І поцілунка яд укритий
У саме серце перейшов,
І крик тяжкий, несамопитий
По сонних келіях пройшов.
Тут все було : любов і мука,

Мольба остатня перед ним,
І несподівана розлука
З житєм хорошим, молодим...

. . . . .

XII.

На той час сторож богобойний
Ходив понуро край стіни,
Та, дивлячись на кел'ї сонні,
У дошку мідяну дзвонив.
І коло келії одної
Він зачинив ся тихо, став
І замутившись не підняв
Руки од дошки голосної,
Та довго, довго не рушав;
Здало ся, ніби він чував
Крізь тишу уст палке стопліне,
Зненацька — крик якийсь, стогніне,
І страх його опанував,
І над старою головою
Заграли грішні думки...
І ждав він довго під стіною;
Так зникло все. Оддалеки
Одні нагірні вітерки
Розмову листя заносили,
Та з берегами говорили
Невгомонливі річеньки.
І до угодника сьвятого
Старий молитву став читать,
Аби покусу духа злого
Од свого серця одігнать,
І неспокійною рукою
Перехрестив своє чоло,
Та знову мірною ступою

Край сонних келіїв пішов.

. . . . .

XIII.

Як Пері сонна молода,
Вона лежала в домовині,
Якась спокійна та бліда,
Білійша снігу й полотнини.
Здавалось, ніби задрімнуть
Єї закрили ся очиці,
І для обуди тільки ждуть
Чи поцілунку чи зірниці.
Та дармо й промінь золотий
У очи темнії сьвітив,
Даремно кривні Тамари
Уста холодні цілували,
А смерти вічною печать
Уже не сила розламати!
І все, щó жило та кохало,
Щó так до серця промовляло,
Тепер один холодний прах.
А на заклеплених устах
Невідома, як та могила,
Якась ухмілка ще сьвітила, —
Але-ж на-щó вона й яка?
Чи сьміх над долею лихою,
Чи недовірливість гірка,
Чи тягота житем, собою,
Чи з небом розгородь тяжка —
Про те невідомо нікому,
Хиба йно Богови одному.
А так до себе і манить,
Як написи старезних плит,
Де може буквою чудною
Закрита казка давних літ,

Ознака мудрости земної,
Глибоких дум забутий слід.
І довго бідного створіня
Не дотикав ся янгол тліня,
І довго біла та німа
Посеред келії на марах
Лежала мармором Тамара,
Таємная, як смерть сама,
Убрана вся мов на весіле;
Квітки рідні, пахуче зіле
Над супокійною округ
Льлють чарівний, пахучий дух,
Та стиснуті її руками
Немов прощають ся з лугами.

XIV.

Пора ховати. Дзвін реве;
Збирають ся набожні люде;
Старий Гудал волося рве
І молить ся і беть-ся в груди:
А далі в тузі на коня
Остатній раз понуро скочив,
І з тілом рушила рідня
На цілих три деї і три ночі.
*Серед гробків єї дідів
Для неї яма вже стояла.
Якийсь із прадідів Гудала,
Рабовець сел і хуторів,
Як смерть зирнула до постелі
І покаянный час настав,
Поставить церкву обіцяв
На самім дикім тімні скелі,
Де проміж фути, щó гула,
Часами чув ся клетк орла.
І незабаром на вершині

Серед заметів снігових
Знялись сьвятого храма стїни,
І в них, спокутуючи гріх,
Той лиходїй лїг в домовинї.
З тої пори на скелї там
Зробилось любе кладовисько;
Буцїм з того, що небо близько,
Теплїйше буде мертвецям;
Буцїм спокїйнїш буде спати,
Як далї людський рух і стук...
Даремно! вмерлим не чувати
Нї бувших радощів нї мук.*

XV.

Повисче гїр, повисче хмари
Один із янголїв сьвятих
Летїв на крилах золотих.
Він душу грїшную Тамари
До свого лоня притуляв,
Їй страх і боязнь розганяв
Своїми дивними словами,
Та нестерельними сльозами
Смертельнї плями обмивав.
І за зорями золотими
Уже їм рай заманячїв,
Аж от — із пекла звивсь, злетїв
Сам Демон з грїзними очима
І їм дорогу заступив.
Він був горячий та пекучий,
Мов та небесная змія,
І загремїв громами з тучї:
»Вона моя! вона моя!«
Душа налякана Тамари
Припала тихо до грудей,
І палко молить ся і жде —

Чи не мине лихої кари?
А той над нею все стояв,
І хто б його тепер пізнав?
Яким дививсь він грізним оком,
І скільки в погляді глибокім
Було отрути там і зла!
І холодом несло жорстоким
З його камінного чола.

— »Лукавий, счезни з сього краю!«

До нього янгол одрікав:
»Доволі ти вже панував;
Але суда вже час настав —
Вона призначена до раю!
Пройшли єї тяжкії дні,
І враз з кайданами землі
Кайдани зла із неї спали:
У нас єї давно вже ждали.
Єї душа була із тих,
Яких жите — одно мигтіння
Неперестанного боління
І недосяжливих утіх;
Господь живії струни їх
Зіткав з найкрасчого єюру,
Вони не створені для миру,
І мир створив ся не для них.
Вона страданями скупила
Облуду серця, голови;
Вона кохала і любила,
І рай одкрив ся для любви!«
І янгол грізними очима
На духа темного зирнув,
Махнув крилами золотими
І в синім небі потонув.
А темний дух прокляв і чари,

І думи чорнії свої,
І знов блукає він без пари
І без надії по землі!...

На схилі камянім гори,
Край Кайшаурської долини,
До сього часу і пори
Стоять зубчастії руїни :
Вони діткам навкруг страшні
Своїми дивними казками ;
І меж старими деревами,
Як сьвідок тих чарівних днів,
Камінний помник той чорніє.
В-низу розкинув ся аул,
Земля цвіте і зеленіє,
І всюди галас, гук і гул ;
Ідуть із крамом ген Ормяне,
Бренчать дзвінки із-далеки,
І через сивії тумани
Переливають ся річки.
І тою піснею живою
І холодочком і весною,
Як те безклопїтне дитя,
Не навтішаєть-ся житя.

Але той замок нелюдимий.
Що вже одбув чергу свою,
Сумує стїнами німими,
Як сивий дїд меж молодими,
Що пережив свою сімю.
І тільки тихою порою,
Як зійде місяць над горою,
З'являєть-ся жите і тут :
Біжать комірники, гудуть ;
Старий павук, рибалка жвавий,

Плете сітки свої лукаві;
Зелених ящірок сімя
По хаті бігає та грає,
І сторожка лиха змія
З нори помалу вилізає
На довгу плиту, і на ній
То в три кільця себе звиває,
То ляже рівно і засяє,
Мов тая шабля на війні,
Що з рук убитого спадає.
І дико все. Старих слідів
Нема нігде; рука віків,
Як видно, щиро їх змітала,
І не розкаже до віку
Ні про заможнього Гудала,
Ні про хорошую дочку.
Так божа ж церква над горою,
Де їх кістки земля взяла,
І по сей день не полягла,
Держить ся божою рукою.
Покрай воріт еї стоять,
Мов сторожі, старі гранити,
Ім голови снігами вкриті,
А груди їх, замісто лат,
В леду блискучому горять.
І коло них кругом обвали,
Мов заморожані річки,
Над кручею понадвисали
Тай передумують думки.
А заметіль на чатах ходить
І догляда старих мурів;
То пісню довгую заводить,
То викликає сторожів.
Одні хмарки легкі з-далека
Не забувають тих сторін,

Линуть до церкви на поклін
І на почесне до Казбека;
А із людей — камінних плит
Ніхто сльозою не росить.
Старий Казбек, як янгол божий,
Стоїть над ними на сторожі,
І не розбудить чоловік
Їх сону мертвого по вік!

2. ЕНЕЯНКА.

(Переклад Вергілієвої Енеїди.)

Пісня перва (В. 657—756).

Но тут Киоерея задумує серцем хитрощі новії
І новії думи, щоб Купидон вид свій і лице
[змінівши
Замісто Асканья пішов до Дидони і тими дарами
Розпалив царицю і влив їй у кости вогонь
[полюбовний :
Її було страшно непевного дому і зрадних Тирійців
Її гнівної Юони, не спить і старунку й нічю
[не кидає.
І з-за того страху вона до Коханя крилатого
[мовить :
»Сину, моя сило! моя ти єдина, великая владо!
Тебе не обходять і стріли Тифойські найстаршого
[батька —
До тебе вдаю ся і на твою божість надію складаю.
Ти відаеш, сину, як твого Енея рідного по морю
Ненависть Юони гнівної темнежить по-над
[берегами,
Ти відаеш, сину, і не раз зо мною болів єси білью.
От його й прийняла Дидона финицька і його висчає

Мялими словами: но все мені страшно, чим
[кінчить ся тая
Юнонина щирість, бо вона на сему не оста-
[новить ся.

Так мені здаєть-ся, що й нам не залишне на
[хитрощі взять ся
Й обдати царицю полумям, щоб часом вона не
[змінилась,

Но щоб вона разом зо мною любила рідного Енея.
А як се зробити, так ти вже послухай моєї поради :
Царська дитина по наказу батька рідного готова
У Сидонське місто іти — се мое вже таке
[старане —

І троянські дари нести, щоб відліли од вогню
[і моря ;

Так я ту дитину соннюю схопивши вкладаю її спати
Або на Кноері або в Ідалії на сьвятому кріслі,
Щоб хитроців наших йому і не знати і не
[одкривати.

А ти не на більше як на ніч одну зміни своє
[скусно

Лице і дитина ти прийми на себе дитячую постать,
І як тебе тільки радая Дидона возьме на коліна
Посеред обіду царського і чарки текучого Лия,
До себе пригорне і ротиком милим тебе поцілує :
Ти дихай на неї вогнем потаєним і розлий отруту.»

Щирее Коханя не перечить слову матери своєї,
Одкладає крила і Юловим ходом іде, поспішає.

А жвава Венера в Асканьєві жили тихую дрімоту
Кладе і до лона його притулившись несе на високі
Ліси ідалійські, і там нестерельник мягкими
[квітками

Його обіймає і холодком милим дихає на його.
І йде вже Коханя, як мати казала, і царські дари
Несе до Тирійців; і Ахат іде з ним, його провожає.

Прийшли ; а цариця у пишних будинках уже
[положилась
На золоте ліжко і по середині як-раз помістилась ;
Далі і сам батько Еней і край його молодці
[троянські
Усі позбирались і на розстеленім килимку укла-
[лись.
Подають дівчата руки умивати, кошиками носять
Хліб сьвятий, підносять ручники столові із мягкой
[вовни.
Пятьдесять особо дівчат і у сих е особа робота,
Вони довгим рядом страву розкладають і курять
[Пенатам ;
А ще одна сотня дівчат і така-ж хлопців одно-
[літків,
Що на столи страву готовую ставлять і чарки
[підносять.
Було там немало й Тирійців, що поріг веселий
[перейшли,
І ті примостились з розказу цариці на крашаних
[ряднах.
Дивують ся люде і дарам Енея, дивують ся
[й Юду,
Любязному виду божка і розмові його ніби
[справжній
І опанчі тії і тії намітці шафранного цьвіту.
А найбільше тая, не знаючи лиха, яке жде на неї,
Не може нещасна серця вдовольнити, дивить ся
[й палає
Бідная Финичка ; дари і дитина не дають покою.
А воно Енея тільки обійняло, на шиї повисло,
І до свого батька несправжнього ласку великую
[вдавши,
Іде до цариці. А та і очима і цілою грудью

Тулить ся до його, к лону пригортає; не знає
[Дидона,
Який на нещасну божок засідає. Божок памятає
Материнське слово і мало-помалу виводить у неї
З памяти Сихея і живим коханям силить ся
[підняти
Стільки літ у неї остилую душу й розвиклеє
[серце.

От коли вже учта тая закінчилась і столи
[спрятались,
Слуги подають їм великії чаші, вина наливають.
По цілому домі говор переходить, широкі покої
Голос одбивають; спускають ся сьвічі на золотих
[шнурах

Звішані і сьвітло каганців веселих ніч перемагає.
Тогді і узяла цариця тяжкую жемчугом і злотом
Виложену чашу, щó з неї і Бел пив і Белові діти,
Вина зачерпнула і, як стало тихо по хатах, сказала :

»Юпитере! кажуть, що ти дав закони гостей
[шанувати :
Дай же, щоби день сей за-одно був милий і нашим
[Тирійцям

І гостям Троянам, і щоб його внуки наші памятали.
Прибудь і ти, Вакху, щó нам даєш радість, і добра
[Юноно ;

А ви, громадяне всі мої, Тирійці, щиро празни-
[куйте.«

Мовила цариця і чесний початок по столу
[пролила.
Проливши початок, вона лиш до губи ледви до-
[тулила,

І зараз у руки Бітієви дала; а той схопив живо
Спіняную чашу, до дна золотую вихилив од разу;
За ним стали пити другі отамани. А [— —]
[Юпай

Грає їм на гусях золотих, навчений великим
[Атлантом.
Грає і співає про місячні ходи, про сонцеві дії,
Як на сьвітї взяли ся люде й худоба, з чого
[доц і громи,
Арктурові зорі, дощеві Гіяди і двойні Тріони;
Чого тее сонце у зимнюю пору так живо спі-
[шить ся
Зійтись з океаном, або чого ночи довгії такії.
А йому в долонї плещуть і Тирійці, плещуть
[і Трояни.
Біднії Дидонї уже не до тогд; вона ніч тягнула
У різній розмові і в себе вливала довгее кохання,
Много говорила з ними за Пріяма, за Гектора
[много,
То як син Аврорин на війну виходив у якії збруї,
То якії конї були в Діюмида, то який Ахилло.
А далій і каже: »То що уже, гостю, розкажи
[нам лучше
З самого початку і бої данайські і твою пригоду
І твоє блуканя, бо менї здаєть-ся: вже семее літо,
Як ти усе блудниш по цілому сьвітї і цілому морю.«

В січні 1865.

3. Омирова війна жаб з мишами.

С у т ь.

Вирвавшись від кішки, миша біжить до ставу, щоб води напiti ся. Чинить ся розмова між жабою і єю, хто і як живе чим. Жаба миш підводить, миш на то сїдає, щоб на пливу бачить жабинії добра (1—82). На пливу гадюка їм на встріт, від страху жаба виоринає, покинувши

гостя — і миш через тее в воді потопає (83—98). Очевидник діла дає мишам знати, і всі миші, батьком мишачим підбиті, беруть ренштувати ся на війну з жабами; жаб'ячі вояки при первій тревозі і заходу бою також починають готувати ся к бою (99—167). Судить ся се діло в божому совіті і по знаку данім счіпляеть-ся військо (168—204). Як пало немало і одних і других, верх заводять миші (205—270), і як вони пруть ся жаб істеревити, Дій з-початку громом їх навігрожає, а коли і грому миші не боять ся, тогді шле він раків — миші утікають; кінець стає бійці (271—305).

Спочатку я Співів гуртом з Кругосьвіту
Прошу в мое серце прийти для заспіву
І на моїх листах вузликами скласти
Про тяжкую бійку, Ярцлову справу.

5 Хочу бо всім людям довести до слуху,
Як збруйніі миші на жаб військом вийшли,
Наче землероди чи велетні тії,
Що люд про їх каже. Діло так почалось:

10 Миш колись жажденна, від кішки удравши,
В сусідне болото всю морду уткнула —
Так пить їй хотїлось. Тут її зуздрїла
Кракавка болотня і крякнула так їй:
»Відкіля ти, гостю? хто ти і чий рід твій?
Говори по правді, не мороч брехнею.

15 І як друг ти справжній, попрошу в сьвітлицю
І дам тобі дарів щедрих та багатих,
Бо я Мішкорил цар, мені у болоті
Почесть, і володар у жаб я щоденний.
Мене родив батько Болотень, Водницю

20 Щиро пригорнувши біля Гридану.
Но й ти, бачу, жвавий, далек-кого красчий

Ціпковий володар і храбрець на війнах
Мабуть, так про рід свій говори скоріще.»

Душогуб на сее одвічав і мовив :

- 25 »Що мій рід питати? Усім, друже, звісно
І богам і людям і птахам небесним,
Що я Душогубом зовусь і що син я
Батька Троцохліба гордого, а мати
Моя Млинолизка, дочка Стегноїда.
- 30 Родивсь я в коморі, а виріс на їжі:
На смоквах, оріхах і стравах усяких.
І який я друг твій, коли все в нас різне?!
Твоя жизнь в болоті, а у мене звичай —
Звісно людям — гризти. Мені не бракує
- 35 Ні хліба пухкого з круглої сковродки,
Ні коржа тонкого пшеничного з сиром,
Ні стегна кусочка, ні риби ливини,
Ні сьвіжого сиру й молока густого,
Ні пряників медних, що боги вживають,
- 40 Ні всего, що людям поварці готують,
У горшки кладучи різні приправи.
. . . . .
І в бою я тилу не казав ніколи,
А біжучи полем бивсь з передовими.
. . . . .
Не страх мені й люде з їх тілом великим.
- 45 В постелю забравшись гризу їх за пальці
І їм собі стегна; людям ані гадки,
І сон не кида їх милий — як я їм що.
Двох лиш на всім сьвітї тяжко я бою ся —
Кота і шуліки: вони лихо діють
- 50 І засіди ставлять по весь гіркий вік наш.
Но більш я бою ся кота — він найгірший:
Хоч-би ти в норі жив, і з пори потягне.
. . . . .

А не їм я редьки, огірків, катрану,
Зеленого прасу, також і петрушки:

55 Се вже ваша страва, пожилеців болотних.»

На се усьміхнувшись Мішкорил промовив:

»Гостю! не хвались так животом, і в нас є
По землі й болоту много добра їсти,
Бо жабам двоякий звичай дав Кроненко:

60 І по землі шльопать і по воді човгать

(І жить у будинках ділених на двоє).

Хочеш перевірить те все, так [се] легко:

Сядь мені на спину, держись, та не падай,

І до мого дому щасливо прибудеш.»

65 Сказав і підставив спину, а той скочив

Легким скоком і захопивсь за шию.

І радів з початку, як близько був беріг,

І веселий драпав Мішкорила; — тільки-ж

Забризгала хвиля червона, — заплакав.

70 Каяття страшнее завив, рвав волося,

Ногами хапав ся за живіт, забилося

Серце з непривички, на землю схотїлось,

І пищав він в злиднях в холодному страху.

. . . . .

Хвіст пустив у воду і ніби правилом

75 Виляв, моля Бога на землю дістать ся.

В червонї хвилі тонув, кричав: пробіг!

Напослідок мовив такими словами:

»Ох! не так на крижах ніс вагу любови

Той бик, що Європу морем віз до Криту,

80 Як на спину взявши везе мене в дім свій

Жаба, підійнявши спину над водою...»

Аж тут вуж з'явив ся — страховисько страшне

Обом — над водою виправив він шию.

Мішкорил від його пірнув, не подумав,

85 Що він кидя друга на вірну погибель,

На дно саме кинувсь, тікав злої смерті.
А той як підбитий, пав правцем на воду,
Сціпив свої руки і тонучи бив ся.

- 90 Не раз і під воду ходив і не раз він
Плескаючи виходив, та не минув смерті;
Змочаная шкура ще більш ваги дала,
І він погибавши таку мовив мову:

»Буде ж тобі, злостний Мішкорил, за теє,
Що тоншого з себе скинув ти як з камня:

- 95 Не взяв би мене ти на сусі, паскудо,
Найдужчого в бою і в бігу, а звів ти,
В воду мене кинув... Мстиве око боже!
Заплатиш ти кодлу миший і не жить-меш!»

Мовив і під воду пійшов. Сеє вбачив.

- 100 Правоїд, по мягким берегам стрибавши,
Заголосив тяжко і мишам дав знати.

Ті-ж як діло вчули, злостью всі понялись,
Приказали зараз кликунам до сьвіту
Закликать на раду у дім Троцохліба,

- 105 Батька Душогуба вмерця, що на ставу
Його тіло синіло мертво, й не близько
Синіло, бо вийшло аж посеред ставу.
Зійшлось товариство на зорі, встав первий
Троцохліб за сина мстивий і промовив:

- 110 »Хоч один я, милії, много тут маю
Від жаб, но і всіх вас жде лихая доля.
Я тепер нещасний трох синів позбув ся:
Первого загарбав, кігтями схопивши,
Злющий кіт, піймавши його за порою.

- 115 А другого живо злії люде вбили
Видумками — пакість з дерева вчинивши,
Що пасткою зветь-ся, — мишам на погибель.
Третій же любимець був той і матусин,

Мішкорил, і сего згубив у ковбані.

- 120 Так нуте збруїм ся і на них наступим,
Нарядивши тіло в зброю дорогу.»

Мовив — і підняв їх усіх узбруїть ся
(Усіх ошеломив війнолюб Ярило).

- На голені спершу наділи голінці,
125 Прилажені добре з зеленого бобу,
Що його, уставши, за ніч натроцили.
Броня у них була з писаних кожушків,
Що кішку обдерши кравці їм пошили;
Щитом було днище з каганця, а списи
130 Острії роботи коваля Ярила.
На висках був крепкий оріховий шелом.

Так в оружжі стали миші, аж почули
Й жаби, поспливали на верх, в одно місце
Зійшлись і ну радить про війну погану.

- 135 Ще-ж вони справлялись: що? яка тревога?
Аж посол з'явив ся із щіпком у лапках,
Горшколаз проворний, синок Сиролюба.
Він за'ясував їм війну і промовив:

»Жаби! до вас миші з грізьбою післали

- 140 Приказать збруїть ся до війни та бою.
Душогуб наш плава на воді, убитий
Царем Мішкорилом вашим; так виходьте
Всі жаби, які лини родились храбріші!»

Мовив і пішов сам; мова всім до слуху

- 145 Дійшла і в жаб гордих печені звернула.
Начались попреки — аж Мішкорил мовив:

»Милі! не губив я миші і не бачив
Хирної; сама знать гралась і втонула,
По жабячі плавають здумавши, а хирні

- 150 Тепер виноватять мене; так даваймо ж
Радить ся, як вражих миший стеребити.

За себе скажу я, так ми лучше зробим.
Добре нарядившись станем всі у зброях
Край берегів узьких, де місце обривне.

155 І як вражі миші на нас повиходять,
Голови задравши, — разом на них вийдем
І в озеро прямо з ними постребаєм.
Так перетопивши миший не пливущих,
Ми завіковичим погибель мшинуу.»

160 Тільки мовив — зараз всі пошили зброї,
Калачевим листом ноги повкривали,
Броню вишили з листу зеленої сьвікли,
Капустяне листя на щити згодилось,
Очерет на спісу всякому придав ся,
165 Голови ж укритв їм череп черепашок.
Обкопавшись — стали в берегах високих
З спісами і кождий духу набирав ся.

А Дій, богів звівши на зірнее небо,
Показав їм челядь і хорьких вояків
170 Много, здоровенних з спісами страшними,
Мов Велетнів військо, або Володаїв;
Запитав сміючись: чи за жаб хто стане,
Чи за миший жвавих, і к Паладі мовив:
»Доню! чи не пійдеш до миший на поміч?
175 Що день вони в тебе бігають по храму
І тішать ся гарбю, та їжою з дарів.»

Мовив Дій, — до його ж мовила Палада:
»Батьку! не пійду я к тим мишам шкодливим
Помагать, вони мні много лиха роблять.
180 Все гризуть намітки та сальнії сьвічи,
Більше ж болить серце — ось за яке діло:
Згризли мені хустку, що сама я ткала
З тонкого повіса і ткань вишивала —
На решето згризли; працював і ткач мій
185 І сама трудилась, щоб як небудь справить.

- (Трудила ся дочка, — тож сором безсмертним)
І одежу згризли, — ні в що і рядить ся.
Но й жабам дати поміч не піду ні за що,
Бо вони на розум слабі. Як колись я
Із війни верталась, здорово втомившись,
190 І спочити хтіла, кваканьям не дали
І кришки здрімнути, — і я провалялась
Слаба головою, поки запів півень.
Так нуте, не станем ми їм помагати.
195 Ніхто хай не раниць ні стрілою з лука,
Ні мечем, ні списом нічийого тіла,
Бо бойці найдуть ся і супротив бога.
Лучше будем з неба на бійку дивить ся.»

- Мовила, — боги всі послухали ради,
200 Всі гуртом зібрались до одного місця
(Аж кликуни вийшли з викликом до бою)
І комарі зараз в великії труби
Сильне затрубили на війну, — і з неба
Дій загремів Кронів викликом до бою.

- 205 Горлань всадив первий спису Мисколизу,
Одному з передних, в живіт, в саму печінь,
І він ниць звалив ся, запилів волосься
(Брохнув ся — і збруя на нїм забрязчала);
Норокон же слідом у Болотня вдарив,
210 Всадив спис у груди важкий — і упав він,
Смерть його поняла, душа з тіла вийшла.
Свеклоїд же в серце вдарив Горшколаза
(Аж Бігун злякав ся і счез в очеретї),
Хлібоїд у пузо Голосника вдарив,
215 І той упав ницю — пійшла душа дарма.
Стасолюб побачив, що Голосник помер,
Нороконя круглим камінем улуцив
В потилицю з-заду, і тьма очи вкрила.

. . . . .

- Но і в його списом Мисколиз прицілив,
220 Без промаху вдарив в печені. Се вбачив
Капустняк і скочив на беріг глибокий.
Но і так не збув ся бою, надогнали:
Він пав без устанья, счервонив ковбаню
Кровю і сам з краю берега розкинувсь, —
225 Дрижав лиш кишками, та підчеревињням.
. . . . .
На берегах тих-же вбито й Сироїда.
Но і Стегноїда ж Тростяник злякав ся;
Так потяг до ставу, що й щита покинув.
Так за те ж Калюжник Цідильника справив
230 (А Водолюб справив царя Стегноїда),
Камінем по тїмню влущивши — і мозок
Вийшов носом, кровю земля напоїлась.
Но Правоїд тутже Калюжника справив.
Всадив спису в його і тьма очи вкрила.
235 А Прасоїд глянув, що Ласун підходить,
Стрибнув у ковбаню, за шию вхопившись,
Но Душогуб з серця за дружину вбиту
Вдарив Прасоїда до скоку на землю;
Він на ознак шлепнув, дав Невиду душу.
240 Тут Багнюк у його багна жменю кинув,
Попав між очима, заслїпив на хвилю,
Но той тогді з серця як схопив у руку
Із дор'оги камінь тяжкий, стоважений,
Як Багнюка вдарив по ногах, так праву
245 І розтрощив голїнь — і на ознак пав він.
Скреготун озлив ся, вибіг против його
Та в живіт і вдарив прямо, — і усю гліб
Пробив очеретом і на землю злилось
Все нутро, як спису витяг він рукою.
250 Житоїд се вбачив з берегів потоку,
Крадцем утік з бою, до смерти злякав ся,
Лїг у рїв, щоб тільки погібелі збуть ся.

Троцохліб же вдарив в п'яту Мішкорила —
І той з перед'яку у став заховав ся.

255 Тут Прасун побачив, що друга немає,
Вийшов попереду, очеретом двигнув —
Та не пробив щита: остріе загнулось.

Вже збив йому череп чотиригоршковий
Материнник, близький до бога Ярила.

260 Із рабів — один він за всіх воював ся;
Но його наперли, він глянув, що силу
Трудно побороти — і счез на дні ставу.

За-те між мишами був молодець бірний
Ратищик, любий син у Хлібожора,

265 Князь, мов той Ярило — хапун невлонимий;
Він був самий первий боець між мишами,
Він над ставом гордий виступив особо,
Виступило дрібю і жабяче племя.

І вже б порішив він, тяжка була б туга,

270 Як-би не взнав батько божий-чоловічий.

Но тут сам Кроненко за жаб заступив ся,
Голову почухав і голосно мовив:

»Великеє ж діло бачу я очима,

Не мал мені страшно Хапуна; устав він

275 Всіх жаб передумить; так нуте-ж скорійше:
Пішлемо Паладу чи бойця Ярила
Спинить сюю бійку, бо стала страшною.»

Кроненко промовив — Ярило одвітив:

»Ні в Палади, батьку, ані у Ярила

280 Нема сил — дати поміч жабам у сих злиднях.
Хиба всі на поміч ходім і хай щит твій
Загремить правдивий, землеродогубний,

Що їм Землеродів побив [— —] сильних,
Що їм Дананія храброго побив ти —
285 Та ще й Енкелада — злих Велитнів племя;
Загремить — тогді вже самий храбрый стихне.»

Мовив і Кроненко блискавкою блиснув,
Спершу загремів він і стряснув Олімпом,
А потому блиснув страшним своїм щитом
290 Повернувши, — мигом рука царська вчулась:
Усі пожахались і жаби і миші:
Но з місяця не рушив стан миший, ще гірше
Перлись вони стерти жаб хоробрих племя.
Но за жаб з Олімпу сам обстав Кроненко
295 І жабам на сей раз післав таки поміч.

Вийшли спинкуті, та ще й кленцоногі
Хромі, косоокі, черепні, стрегусті,
Костяні, пласкаті, блискучії в плечах.
Кручані, лапаті, із тулуба зрячі,
300 Восьминогі, зломні, безрукі — що зуть ся
Раками — і стали хвости мишам гризти,
І ноги і руки і спіси ламати...
І страх на миший снав; вони не встояли,
Усі повтікали. Закрило ся сонце
305 І денної бійки кінець завершив ся.

Ялта, лютий 1870 р.

І. Мишачії назви.

1. 'Αρτοφάγος Хлібоїд.
2. 'Αρτεπίβουλος Хлібожор, батько Хапуна.
3. 'Εμβασίχουτρος Горшколаз.
4. Κνισσοδιώκτης Ласун.
5. Λειχίνωρ Мисколиз.
6. Λειχοπίναξ Правоїд.
7. Λειχομούλη Млинолизка, мати Душогуба.

8. Μεριδάρπαξ Хапун, син Хлібожора.
9. Πτερνογλύφος (= Πτερνοτρώκτης = Πτερνοφάγος один і той-же) Стегноїд, батько Млинолизки.
10. Σιτοφάγος Житоїд.
11. Τρωγλοδύτης Норокон.
12. Τρωξάρτης Троцохліб.
13. Τυρόγλυφος (= Τυροφάγος) Сироїд, батько Горшколаза.
14. Φιλτραΐος Цідильник.
15. Ψυχάρπαξ Душогуб.
16. Ώκιμίδης Бігун.

2. Жабачії назви.

1. Βορβοροκοίτης Καлюжник.
2. Καλαμίνδιος Τροстяник.
3. Κραυγασίδης Скреготун.
4. Κραμβοφάγος Капустняк.
5. Λιμνόχαρις Стасолюб.
6. Ώριγανίων Μатеринник.
7. Πηλείων, Πηλεός Болотень, батько Мішкорила.
8. Πηλοβάτης Багнуок.
9. Πολύφωνος Голосник.
10. Πρασσαΐος Прасун.
11. Πρασσοφάγος Прасоїд.
12. Σευτλαΐος Свеклоїд.
13. Ύδρομέδουσα Водниця, жінка Болотня.
14. Ύδρόχαρις Водолюб.
15. Ύψιβόας Горлань.
16. Φυσίγναθος Мішкорил.

3. Другії назви.

1. Γηγένιος Землерод.
2. Γίγας Велетень.
3. Έλικών Кругосьвіт.
4. Κένταυρος Володаї.

5. Μοῦσα Співа.
  6. Ἄρης Ярило.
  7. Ἀθήνη Παλλάς Палада.
  8. Ἄϊδος genet. від неуживаного помін. Ἄϊς Не-
вид (— Ἀϊδης).
-
-

П Р И Л І С К И.

Степан Руданський і його твори.

Руданський більше разів переписував або й переробляв чи бодай поправляв свої поезії; декотрі важніші варіанти я подав чи окремо в „Доповненнях“ чи при поясненнях поодиноких віршів. Та хоч є кілька автографів не то поодиноких поезій, але і цілих збірок, дещо з його письм таки, здає ся, запропастило ся зовсім; я старав ся н. пр. роздобути цілу першу пісню його Енеянки (перекладу першої книжки Вергілієвої Енеїди), котра в 1874. році була в посіданю редакції львівського півмісячника „Правда“, але се мені не удало ся, і я зміг подати з неї лише ті сто вершів, котрі тогди подала тая-ж „Правда“. По-за спм отсе видане містить з творів Руданського всьо, щó доси де-небудь було надруковане, таї надто дещо ще недруковане, а хибує в нїм, окрім решти першої пісні Енеянки, тільки декотрих таких „Приказок“, котрі не надають ся взагалі до друку.

Руданський і себе і поодинокі свої вірші або й цілі збірники їх називав ріжно: підписував ся то Вінок Руданський то Степан Руданський; першу збірку своїх віршів хотів видати з заголовком „Нива“, другу по-просту з заголовком „Снівомовки“. Ліричні поезії свої назвав мабуть всі „піснями“, оповідки (поєми) „небилицями“, а всі свої поезії без ріжнїці називає снівомовками. Поодиноким віршам дає в ріжних обробленнях, або й без перерібки, ріжні заголовки, н. пр. оповідці 1-їй: „Два трупи“ і „Розбійник“, оповідці 2-їй: „Опир“ і „Івась і Гануська“, оповідці 5-їй „Розмай“ і „Примушене кохання“, байці сьвітовій а) 1.: „Адам“ і „Початок сьвіта“, а) 5. „Бог на землі“ і „Спаситель“ і т. д. і т. д.

Поділ і порядок віршів уложив я з увзглядненєм, о скілько можна було, систематичного ділення автора: в поодиноких відділах я захоував порядок хронольо-гічний. Руданський в одній (неповній) збірці своїх поезій зробив такий поділ: I. Пісні, а ті знов поділив на: жальки (у мене 1, 1, 2, 3, 5, 7, 8, 11, 20), скаржки (12, 14, 18, 21), гадки (6, 17, 19, 22), думки (9, 10) і взбудки (13, 15); II. Небилиці: III. Байки сьвітові в співах (Лірникові думи) і в людских оповідках: IV. Цар Соловей: V. Байки і приказки.

Крім поезій і „байок сьвітових“ в прозі надруковано також деякі листи Руданського. Я подаю тут оден его лист, до старшого брата Грицька, котрого поет в листі до иншої особи, писанім з Ялти 24. VI. 1870, так характеризує: „Мій братуха живе у Каменці Подольскім, служить у Д. Як. Колбасина, та у нього через добрих людей ласки не має. Зразу був у нього винницьким [горальняним] бухгалтером, а тепер зійшов на простого писаря при канцелярії Колбасина, і тепер у нього і служба дарма пропадає, та і гроший Біг-ма. Приїзджав він до мене за порадою у сім ділі, но я лучшої поради не міг йому дати, як тільки поїхати до Вас [Віктора Василевича Ковальова] в Одесу і попитать ся, чи нема хоч у Вас у Тимченка в Одесі якого-небудь штатного місця для нього. Чоловік — мій брат — не академік, но щоти і порядки акцизнії знає, до діла не лїнливий, пить не любив і не любить і пише не без товку; одна його біда, що він на словах не говіркий, і тим не в шанобі у товариства і начальства.“

Лист до брата, писаний з Петербурга 5. липня 1859, гласить:

Коханий Гришо, милий мій брате!

Лист Твій від 28. марта і пять карбованців я відібрав на Страстній неділі. Не повірши, як Ти мене потішив перед сьвятами! За тії гроші я хоч трохи підновив ся на весну: принаймній підновив старий жупан та шаравари, вставивши нові червоні пасмужки, та ще й на сьвята зостав ся карбованець у кишені. Спасибі Тобі, братіку, за Твою щирість і вибачай мені, що я так довго не писав до Тебе, бо я тут мало що й вишен.

Спершу экзамені, а потім праця, щоб скільки

небудь поправити свою долю, затримала мене аж до сього часу. Екзамени пройшов нічого, і переходжу в четвертий курс. А робота іще тільки на половині: іще треба цілий місяць поспіяти, щоб що не-будь пустило у світ..... не то, щоб для слави, а хоч для кишені, бо біда така бідою, а два роки іще треба пожити в поганім Петрополі.

В кінці мая відібрав я від батьків 15 карбованців і до решти опорядив ся: справив собі нові штани за 9 карбованців і чоботи за 3½. А решту проїв: не вмирати ж з голоду! Але скажу Тобі, братіку: гірко мені прийшло ся тих 15 карбованців, — з ними разом я відібрав від батька такий лист, що й сам був нерадий. Виписую тобі декотрі місця, — от вони:

„Мигъ обидно, что ты писалъ не самъ, а чрезъ другихъ просишь денегъ, какъ будто считаая для себя унизительнымъ просить объ этомъ самъ...“

Письма твои писанная грубо [се-б то по українськи] ничуть не располагають меня въ твою пользу, а только приносятъ боль сердцу и заставляютъ жалѣть, что я употребилъ все мое воспитаніе [= кошти на вихованє] для того только, чтобъ видѣть тебя неблагодарнымъ...

Вспомоществованіе тебя въ продолженіи трехъ лѣтъ въ Петербургѣ было причиною того, что я затыгнулся по шею за васъ въ долги... и за все это я недобрый отецъ? Богъ свидѣтель, я не проклинаю тебя за твою чорную неблагодарность, а дѣлюсь съ тобою и сямъ послѣднимъ кускомъ хлѣба.

Если захочешъ написать письмо, то пиши или почтительно не по малороссійскому, або лучше ничего не пиши!“ і проч.

Більше нічого не треба! Тут зачеплено і збито з болотом все, що було для мене дорогого: мою покірність називають пихою, мою правду — цвікою, мою жалість — здирством, мою вдяку — чорною невдякою. Мало того: вони лічать мене годним прокляну і наказують мені говорити з ними моєю рідною мовою. І нехай би вже я їден читав таку ганьбу, а то її і в Махнівці [недалекім містечку] прочитали чужії! Що будеш робити з такими батьками? Правда, я писав письмо до Олександра [мабуть брата стрічного] через батькові руки і до батька не писав; але я перед-тим писав до нього, а він замовчав. А яке-ж я маю право питати старшого,

чому він не одвічає, або другим запитом переривати йому думу? — Я писав до брата, щоб він попросив для мене грошей у тата, а самого тата не просив; але чп-ж маю я право просити чого-небудь у батьків, коли я вже, як годилось добрій дитині, подякував їм своїм торішнім письмом і за сіль і за хліб і за виховання?! — Своїми листами я йому нігди не цвїкав. А в листах до братів коли часами що і сказав на батька, то правда; а що правда, то не гріх. Остатніх грошей я в ціле життя своє у батьків не забирав: за то, що вони пожалували мене два (а не три, як батько пише) роки в Петрополі, я їх пожалував два роки в Каменці [Подільській], просидівши два роки на бурсацькім хлібі: а то, що батько положив за прогони [гроші за дорогу до Петербурга], він положив би й так на мою виправу [= на перше урядженє, як-би Степан зїстав попом, чого отець бажав]. Зрештою я не думаю, щоб у доброго батька був тільки їден холодний розлїк з своїми дітьми, без жадного вчутья: добрий батько любить і виводить дітей через те, що вони його діти, його кров, його будуче життя, а за чуттям дітей не обстає, бо знає, що воно залежить не від нього, а від тих, чие воно. Той не батько, хто випомінає дитині всю свою трату на нього і опоминаєть-ся вдяки: то скупий позичник допоминаєть-ся довгу!... Тати! тати! Ми ваші діти, а не довжники, ми завсїгди маємо вас за батьків, а не за позичників, — за що-ж ви звете нас невдячними?!

Заказують мені мою рідню мову. Заказує батько. Але в мене був прадїд і прапрадїд: вони мені не заказали. Не слухає батько мої мови, — за то мене і по смерті, може, послухають штирнацять мільйонів моїх їднмовців... Батько може не любить свої мови через те, що нею говорять у нас мужики. А ніби то в Московщині не говорять мужики по московській? Да і чим ми лучче від мужика? — всі ми рівні і у Бога і у натури.

Оттаке-то, брате! А що-ж там дієть-ся з тобою? напиши хоть кілька слів. Як можна, брате, пришли мені пять карбованців до Спаса, бо на той місяць не буде вже де й позичити. Зрештою, коли в тебе нема, то нічого робити: буде й так, а в сентябрі може що з Київа добуду. Будь здоров!

Твій брат

Степан Руданський.

На жаль, в єім томі Рускої Письменности зібрало ся більше помилок друкарских (чи й редакторских); се походить в-часті і від того, що я зразу занадто спускав ся на декотрі матеріяли, які здавали ся зовсім поправними, і аж по видрукованю зауважав потребу більше критично до них віднести ся, наслідком чого вийшла і потреба робити потім вже поправки.

Матеріяли: 1) Основа южно-русскій літературно-учений вѣстникъ Петербургъ 1861. I., II., VIII. — 2) Правда письмо-літературно-політичне. У Львові. 1872, Чч. 2—3; 1874, Чч. 4 і 5; 1875, Чч. 1, 2, 7, 14, 19—22; 1876, Чч. 1—3; 1877, Чч. 1—2, 10—11, 16—18; 1888, Ч. 1; 1892, Ч. 5. — 3) Співомовки Ст. Руданського. Выдавъ Н-й Г-ъ Волинський. Кієвъ. 1880. — 4) Кієвская Старина. 1882. Ч. 6; 1883, Ч. 2; 1901, IX. — 5) Зоря, письмо літературно-наукове. У Львові 1884, Ч. 7; 1886, Чч. 2, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24; 1891, Ч. 19; 1892, Чч. 2, 3, 11, 13; 1893, Чч. 1, 2, 4, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 16; 1894, Чч. 1, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 19, 20; 1895, Чч. 9, 10, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23; 1896, Чч. 1, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 23. — 6) Ватра. Літературный збірникъ. Выдавъ Василь Лукичъ. Въ Стрию. 1887. — 7) Иллюстрованный календарь Просвѣты. У Львовѣ. На рѣкъ 1891; на рѣкъ 1892; на рѣкъ 1893; на р. 1894. — 8) Літературно-науковий Вістник. У Львові. 1899, V; 1901, XII. Сі всі матеріяли (1—8) містять тільки поодинокі поезії або часткові збірки. — 9) Твори Степана Руданського. У Львові. 1895—1903. 7 томів. Впорядкували: I-ий том М. Комар, II., III. і V. т. А. Кримський, IV. т. Василь Лукич, VI. і VII. т. Іван Франко. Се єсть повне виданє, з кількома передмовама і приписками впорядчиків; нема в нїм з мого виданя тільки I. 34, 35, 36; IV. а) 14, 41, б) 11, г) 29, е) 4; VI. 1, 2 і Доповнення до I. тому 1, 2, 3, до II. тому 1. — 10) Твори Степана Руданського. Том I-ий. Видавництво „Дністер“. Кам'янець-Подільський. 1911.

I. ПОЯСНЕННЯ.

III. Г. Оповіданя з рускої гісторії.

1. Віщий Олег. 5, 13. броня = панцир, зброя. — 8, 3. наполома = покров.

2. Ігор Сіверський. Преслівля. 11, 16. межі 1194.

і 1211. роком = Догадувались декотрі, що вона зівсім не так стародавня, а що вона підроблена в опівнічній Русі коло 1800. р. („Библиотека для чтения“ 1834. р., т. IV.) Але против сего найлучше запитує Пушкин: „А хто-ж би то, каже, під тую старину підробив ся? Карамзин? Але Карамзин — не співак. Решта не мали всі стільки утвори, скільки її є в ідному ткані та в окрисі бійки і побігу. Кому би прийшло в голову взяти за осередок пісні темний похід незвісного князя? Хто з таким скуством міг зацьмити декотрі місця із своєї пісні словами, відкритими в наших старих рочниках або знайдяними в других славянських мовах, де іще заховались вони у всій сьвіжости їх ужитку? Се би доводило знання усіх славянських мов. Покладем, що він би нимп і владав, — чи вже-ж таки такая мішанина вийшла б сама з себе?“ (Соч. Пушкина. Т. I. Петерб. 1855.) *Руданський*. — 13. 12. словами Білінського = Сочиненія Бѣлинскаго. Москва 1860 р. Т. V. ст. 87—90. *Рудан.* — 15, 8. Востоков = Опыт о русском стихосложении, ст. 159—161. *Руд.* — 12. Дубенський = Опыт о народ. русск. стихосложении, ст. 101—107. *Р.* — 14. Полевий = Московскій Телеграфъ 1833 р. № 7 ст. 429. *Р.* — 17. Максимовича = Пѣсьнь о полку Игоря. Критич. разб., ст. 82—84. *Р.* — 22. Тулів = Руководство къ познанію родовъ, видовъ и формъ поэзіи, ст. 205—206. *Р.* — 6 з д. Куліш = Записки о Южной Руси, т. I. ст. 194—195. *Р.* — 16, 12 з д. іден із наших північних писарів = Сочиненія Бѣлинскаго, т. V. ст. 82. *Р.* — 9. в іднім тільки спискови = Господаром його був граф А. І. Мусин-Пушкин. *Р.* — 8. і той згорів незабаром = В р. 1812. Кажуть, що він був написаний уставом XV. віку. (Увага А. Пушкина.) *Р.*

17, 4. сімнадцять опівнічно-руських = Вісім із них простомовних а девять співомовних. От вони: А. Простомовні: 1) Ироническая пѣсьнь о походѣ на Половцевъ Игоря Святославича съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчіе. Москва 1800 р. (Изд. графа Мусина-Пушкина.) 2) Слово о походѣ Игоря, пер. А. Шишкова. Петерб. 1805 р. (Соч. п. перев. изд. Росс. Акад. Ч. I.) 3) Слово о полку Игоря Святославича вновь переложенное Яковомъ Пожарскимъ. Петербургъ 1819 р. 4) Слово о полку Игоревомъ. Пер. Николая Грамматина. Москва 1821 р. 5) Пѣсьнь о полченію Игоря

Святославича. Переведена Александромъ Вельтманомъ. Москва 1833 р. 6) Пѣснь о полку Игоревѣ изданная съ переводомъ на русскій языкъ профессоромъ Михаиломъ Максимовичемъ. Кіевъ 1837 р. 7) Слово о полку Игоревомъ, сокращенный переводъ Бѣлинскаго. (Отеч. Записки 1841 г. Соч. Бѣлинскаго. Москва 1860 р. Т. V. ст. 70—80.) 8) Слово о полку Игоревѣ, объясненное Дмитриемъ Дубенскимъ. Москва 1844 р. (Русскія достопримѣчательности Ч. III.) Б. Переклади співомовні: 1) Походъ Игоря противу Половцевъ. Петерб. 1803 р. (Переводъ Сѣрякова.) 2) Игорь, героическая пѣснь. Съ древней пѣсни переложилъ стихами Александръ Палицынъ. Харьковъ 1807 р. 3) Слово о полку Игоря. Петерб. 1812 р. (Переводъ Язвицкаго.) 4) Ироническая пѣснь о походѣ Игоря на Половцевъ, переложенная въ стихи Иваномъ Левитскимъ. Петерб. 1813 р. 5) Пѣснь воиству Игореву. Петерб. 1821 р. (Перев. Николая Грамматина.) 6) Пѣснь о полченію Игоря. Переложеніе Михаила де ла Рю. Одеса, 1839 р. 7) Слово о полку Игоря, перевелъ Д. Минаевъ. Петерб., 1846 р. 8) Слово о полку Игоревѣ. Переводъ Л. Мея. Москва, 1850 р. (Москвитянинъ на 1850 г. № 22.) 9) Игорь князь Сѣверскій. Переводъ Николая Гербеля. Петерб. 1854. Р. — 5. Їден простомовний полуднево-руський = Пѣснь о полку Игоревѣ переведенная на южно-русскій языкъ профессоромъ Михаиломъ Максимовичемъ. Кіевъ, 1837 р. Р. [Максимович уложив віршований переклад 1857. (1859.) р.] — 18, 8 з д. треба читати иначе = Дивись омилки в буквах З. Р. — 21, 6 з д. назви не найшло ся = Уваги варто, що й тепер струменти у наших співаків носять назву ніби не рідню, на пр. кобза, бандура. Р.

Заспівка. 29, 16. тому Ігореві = Ігор Святославів — внук Олега, правнук Святослава, праправнук Ярослава І. Р. — 9 з д. Боян = славний співак, співав між 1050—1080 роком. Р. — 6. по дереві = се-б то по струментови. Р. — 30, 9. старому Ярославу = Ярослав І. прапрадід Ігоря. Р. — 10. Мстиславу = Мстислав Тьмуторканський, брат Ярослава І., в 1022. р. на поєдинкови убив касожезького князя Редю і полонив його жінку і дітей. Р. — 15. красному Романови = Роман Святославів, красний брат Олега, діда Ігорового. Погиб в 1079. р. Р. — 8 з д.

Владіміра старого = Володимир І., батько Ярослава І. Але тут співак замолов ся і пічне свою співу не від Володимира, а просто від Ігоря. *Р.*

І. **Війна.** 1. 31, 6. Сонце померкало = Тут говорить ся за тую затьму сонця, що́ була 1-ого мая в день сьв. пророка Яремпа. *Р.* — 32, 7. за Трояном = Слово Троян запевне пригадує римського цїсаря Трояна і перейшло в полудневу Русь із Риму разом з його мечом і валом, котрий загорнув всю Червень і часть Подолїї і котрий ще досї носить назву Троянового вала. Але наші праїди думали, що слово Троян все їдно, що́ цар або цїсар, і стали називати Троянами не тільки всіх римських цїсарів, але і своїх князїв, як їх хотїли повеличати. Тут Трояном запевне називаєть-ся Ігор. *Р.* — 18. Велесовий внуче = Велес або Волос був бог череди; але чо́го Боян називаєть-ся його внуком, сказати трудно. *Р.* — 12 з д. в Новім-Градї = Новгород Сїверський — столиця Ігорева. *Р.* — 10. Всеволода = Всеволод Сьвятославів курський і трубчевський, меньший брат Ігоря. *Р.* — 33, 12. ту л = сагайдак. — 5 з д. Диво = Бог його знає, що́ то за диво, а співають же і у нас: Перейду я поле, стану на межі [і т. д. ст. 22, 20]. *Р.* — 4. Поморе, Сулу і Суроже = Думають, що́ то було або Азівське море або Судак у Криму. *Р.* — 2. Корсунь = давний Херсон Таврицький. *Р.* — 1. Тьмуторканський = Тьмуторкан був коло Азівського моря, де виспа Тамань, котра і сама колись називалась Тьмуторканською. (Див. Патер. Жит. сьв. Никона.) До Олега Тьмуторокань був руським, а після Олега його завоювали Половці. *Р.* — 34, 5. телїжки = вози, мажі. — 8. мору = морю. Руданський пише звичайно: говорать, Ігора, мору і т. п. — 11—12. біда його опасає (= насе) птахів = бїді єго виглядають птахи.

— 2. 35, 10. паволока = шовкова, золотом тканина матерія, з котрої імено верхїї одежі вироблювались. — 12. лишкою = злишком, лишім. — 17. зрочам (узорочьями) = дорогоцінними річами. — 18. чїлку = Думають, що́ чїлкою називалось знамя з почепляною на него кїнською волосїнью (бунчук), бо і тепер часть кїнської гриви називаєть-ся чїлкою. *Р.* [В инших виданях творів Руданського стоїть тут і в текстї і в приписках хибно: гїлку, гїлкою.] — 20. стружа

(стружнє) = ратище. — 7 з д. для обижі = для обиди, на обиду, кривду, цокривдженє. — 36, 1 і 3. Їзак і Кончак = половецькі хани. *Р.* — 3. йому сліди править = в-слід за ним іде. — 11. штири сонця = П. Дубенський думає, що тучі то Половці а штири сонці то штири князі Ігоревої дружини: сам Ігор, брат його Всеволод Трубчевський, племенник Сьвятослав Ольгович Рильський і син Ігорів Володимир Путивльський. *Р.* — 21. на Каялї = Каяла річка вливаєть-ся в Дон і тепер називаєть-ся Кагальник. *Р.* — 10 з д. Стрибога = Стрибогом наші прадіди називали вітрового діда. Слово „Стрибіг“ запевне рідня слову „стрибати“. Твардовський [Артемовского-Гулака]: Нехай шкапа підо мною | Стриба і басує. *Р.* — 6. движить = двигтить, дрозить. — 37, 10. на боронї = на передї (війска, оборонї). — 18. на кучи = на купи. — 19. оварськії = аварські. — 4 з д. Глїбовну прекрасну = Ольга, дочка Глїба Юрієвого і сестра Володимира Перяславського. *Р.*

— 3. 37, 2 з д. віки Троянові = Як видно, то наші прадіди лічили колись літа по віках Троянових. *Р.* — 1. Ярослава = запевне Ярослав I., син Володимирів. *Р.* — 38, 1. бійки Олега = Олег Сьвятославів, дід Ігорів; він разом з братом Романом красним був першим заведією свого часу. *Р.* — 9. Із'яслав = Із'яслав I., син Ярослава I., убитий на Нежатинї 1078. р. *Р.* — 11. Владимир Всеволодів = Володимир Мономах. *Р.* — 15. Бориса = Борис, син Вячеслава Смоленського, погіб в Нежатинській бійці в 1078. р. *Р.* — 10 з д. Сьвятополк = Сьвятополк Із'яславів через 15 літ після смерти свого батька був і сам київським князем. *Р.* — 8. між = Руданський пише звичайно: меж. — 6. Київа = у Руданського звичайно: Києва, Києвом і т. д., се і правильнійше. — 4. Олега Гориславця = Співак сам собі назвав Олега Гориславцем так саме, як і рочники колпєс назвали Володимирову жінку Рогніду Гориславою. *Р.* — 39, 1. Дай-Бога внука = Дай-Бог то їден із наших стародавніх богів. Внук його запевне Володимир; але чого Володимир називаєть-ся його внуком, се так-же трудно сказати, як і то, чого Боян називаєть-ся внуком Велеса. *Р.* — 40, 21. бологом = благом, добром.

II. **Туга.** I. 40, 5 з д. силу = силу Руси. — 2. земля Троянова = земля руська. *P.* — 1. Дівою = Ідні (Пожарський) думають, що Діва, Злибіда то таврицька богиня Діана чи Діванна; другі (Максимович), що то литовська Діва-джума, що огневою хустиною навіває смерть на людей; а треті (Дубенський) думають, що то їдна із тих судних дів, про котрих споминає чеська співа „Суд Любуші“. *P.* — 41, 6. Хвини = Фінни. — 7. у князів на поганих усобиця (= боротьба, війна) гине = минули ся війни князів против поганців. — 16. гримало = так переложив Руданський староруске слово „крамола“ (= буча, незгода, сварня). — 10 з д. Жля і Карна = половецькі хани. *P.* — 7. змагу (= спір, сварня) вимивали = ? Звичайний текст первотвора єсть „смагу мычючи“ т. є. пожар мечучи (метаючи, кидаючи). — 42. 8 з д. великий Сьвятослав той = Сьвятослав Всеволодів, великий князь київський (1177 - 1194), первий брат Ігоря і Всеволода: він називаєть-ся їх батьком через те, що був їх великим князем. *P.* — 43, 3. Кобяка = Кобяк — половецький хан, котрого Сьвятослав полонив за рік до походу Ігорового. *P.* — лукоморе = морський берег луковатий, іменно лук моря Азовского. — 10. гридницю = гридниця се кімната в дворі княжим, де гридні (сторожі двору) удержували страж і де збирала ся також дружина. — 22. сідло кощійове = сідло слуги; кощій = слуга, невільник (пор. 19, 14).

— 2. 43, 10 з д. забрала = мури городскі. — 44. 8. женьчуг = жемчуг, перла. — 11. терем = княжий двір (серед кріпости в місті). — 17. Пліньськ = теперішній Плісків в Галиції. *P.* [Не Плісків, але Пліснеско, в золочівскім повіті.] — 10 з д. отень = вітцівський, батьківський. — 3. припішали = ослабли. — 45, 16. гніздо пардуже = гніздо пардів. — 8 з д. готськії діви = Готи в 3. віку осіли в Криму, і коло 1050. р. були підбиті Половцями. Ото-ж то і не диво, що після половецького грабіжу в руській землі готськії діви могли дзвонити руським золотом. *P.* — 4. Буса = Ідні (Кучарський) думають, що Бус то Боке, король Славян, про котрого Йордан споминає коло 373. р.; а другі (Дубенський) думають, що то Болуш, хан половецький, з котрим в 1055. р. Половці перший раз

входили в переяславльську область. *P.* — 3. Шараконя = Шараконь чи Шаракунь славний воевода половецький. *P.*

— 3. 46, 11 і 13. заквилли, заквиляти = в первотворі: цвѣлти, т. є. побивати. — 21. гор(е)н = гута. — 3 з д. Ярослава мого = Ярослав Всеволодів Чернигівський, брат Святослава Всеволодовича Київського. *P.* — 47, 1. з чернигівською билью = з чернигівською дружиною, городянами. — 3—6. Могутів... Голєбпрів = Так називались деякі чужі сторони, з котрих охочі молодці служили в війську у Чернигівського князя. *P.* — 7. з захолявком = в первотворі: сь засапожники т. є. з ножами ношеними за сапогами (холявами). — 6 з д. Володимир = Володимир Глібович Переяславльський, брат Ольги Глібовни. Сей князь разом зі своїми братами: Романом, Ігорем, Всеволодом і Святославом в 1180. р. обрав своїм головою Володимирського князя Всеволода. *P.* — 2. Всеволоде = Всеволод Юрійв, великий князь Володимирський (на Клязмі), голова Глібовичів. *P.* — 48, 11. яга = гл. 19, 10—15. Звичайний текст первотвору: чага, т. є. невільниця (арабське слово). — ногаті... різані = Різань і ногата то були наші давні гроші: 2 ногати були 1 різань, 3 різані — 1 куна, 20 кун — 1 гривна, а гривна як і грецька літра важила зразу 1 фунт срібла а потому з 1122. р. тільки пів фунта. *P.* — 15. шерешіри = самостріли, слово арабське. — 2 з д. Осьмомисле Ярославе = Ярослав, син Володимирка, князь Галицький; його називали Осьмомислом за його сильне та мудре слово. *P.* — 49, 5. королеви = Угорському. *P.* — 8. кремінь = гл. 20, 13—17. — 17. салтани = султани, хани. — 8 і 7 з д. Романе... Местиславе = Роман, син Мстислава, князь Володимирський (на Волині) і Мстислав син Луцького Ярослава, обидва внуки Ізяслава, внука Володимира Мономаха. *P.* — 50, 5. папорги = кости в крилах, крила. — 7. ними трісла земля = від них затрясла ся земля. — 9. Деремела = здає ся, племя лотишське. — 17. Рсі = Росп (ріці), як 49, 4 жлізними = жєлізними. — 10 з д. — 7. Інгварю... гнізда Местислава = Зрівнявши молодший дїм Мстиславів з гніздом, котрого головами за Ігорового часу були Інгвар, Всеволод і Мстислав, співак зми-

слєз, що з сих трох пташенят буде тогді шість крил.
 (Так думає Карамзин.) *P.* — 6. не побійним жере-
 бом = не завойованєм (але законним наслідством). —
 51, 15. син Васильків = Ізяслав, син Васильків
 а внук Всеславів. *P.* — 19. претріпав = перебив,
 перестиг, перевисшив. — 10 з д. претріпаній = по-
 битий, порубаний. — 52, 2. брата Брячислава =
 Всеслав Брячиславів — дід Ізяслава Василькового
 а внук Ізяслава Володимирового (від Рогніди), завзя-
 тий ворог київського князя Ізяслава Ярославового,
 убитого на Нежатині. *P.* — 8. ожерільля = нашій-
 ник, намисто; властиво тота внадина, де від груди
 починає ся шия. — 9. нити = нидіти, марніти, зне-
 магати від смутку. — 11. Городенські = Думають
 (на пр. Гербель), що се теє містечко Городно, що в мін-
 ськім воєводстві в пінськім повіті між річками Стиром
 і Гориню: але лучше думати, що се теє Гродно, що
 в теперішнім гродненськім воєводстві. *P.* — 12. княже
 Ярославе = Ярослав Мінський, але його рід ви-
 вести трудно. *I.* — 15. верезані = зогиджені, спо-
 ганені. — 20. стаї = стаї Литовців. — 10 з д. ко-
 трій... неслава = слово первотвору „котора“ тол-
 кують инші: сварня, усобиця, отже: через незгоди бо
 прийшла на нас неволя від землі половецкої.

— 4. 52, 7 з д. на седьмому Трояновім
 віку = Бог його знає, який то був перший вік, з ко-
 трого наші батьки віки лічили. З лишкою декотрі (на
 пр. Кучарський) думають, що тут лік іде з 367. р.,
 коли Славяне розбили на Дунаї царєградського во-
 єводу Трояна. *P.* — 3 з д. круками = крюками, га-
 ками. — 53, 8. Білгород = 10 верст від Києва. —
 обісив ся = обвісив ся, повис. — 10 і 11. візни-
 цями та трирогачами = гл. 18, 1—5. — 16. Дудутки
 = невеличке місто коло Новгороду великого. *P.* — 17.
 Немига = теперішній Німень. *P.* — 54, 2. Хорсови
 = Хорс бог здогону. *P.* — 17. горазду = бистрому,
 швидкому. — 9 з д. Владимира того = Володи-
 мира I. *P.* — 4 і 3 з д. Рурикові, Давидові = Ру-
 рик і Давид сини Ростислава. Рурик княжив у Києві
 1194—1211 р. *P.* — 2. Волинці = Волинці то Роман
 і Мстислав (гл. до 49, 8 і 7 з д.). Вони тм вкраяли
 хоботи Рурикові і Давидові, що два рази зганяли Ру-
 рика з київського стола, ще й за другим разом по-
 стригли його в монахи. *P.* [Гл. 23, 15—24, 23.]

III. Поворіт. 1. 55, 5. Ярославни = Присина [Евфрозина] Ярославна — дочка князя Ярослава Володимирковича Галицького, друга жінка Ігорєва. *P.* ... 56, 2. ковилє = трава степова. — 14. носадн = човни. — 2 з д. згага = жажда, жара: згагою спрагнуло = спекою зігнуло.

— 2. 57, 20. Овлур = Овлур чи Влур у співака і Лавєр чи Лавр у рочниках, що поміг Ігорєви утікти із полону, був сам Половчин, тільки його мати була руська. *P.* — 10 з д. князю не бути = князь як не був. + 6. вежа = подвижне шатро. — 1. трість = трость, тростина. — 58, 1 гоголь і 2 з д. чернядь = породи качок. — 59, 6. молодому Ростиславу = Ростислав, син Всеволода і брат Володимира Чернігівського. Він після нещасної бійки з Половцями, щоби утікти від полону, кинув ся в річку Стугну, але тяжкая броня утопила його; йому було тогді тільки 22 роки. *P.* — 9. мати Ростислава = княгиня Анна, дочка половецького хана. *P.*

— 3. 59, 9 з д. полозі = гл. 24, 11 з д. ...3. — 2 сокіл і (1) соколич = сокіл [се] Ігор а соколич Володимир, син його. Володимир у полоні оженив ся на дочці Кончаковій: за нєю то і розмовляють половецькі хани. *P.*

— 4. 60, 11 з д. ходюче слово = гл. 24, 2 з д. ... 25, 9 з д. — 8 з д. співака Когана = Коган був такий-же співак як і Боян і жив, як видно, за Боянового-ж часу. *P.* — 4. дїда Ярослава = Ярослав I., батько Святослава і дід Олега: про него то і співав Коган його синові і внукови. *P.* — 61, 14. Боричевом = [так] називав ся колись їден із спусків до Дніпра, де була переправа. Тепер недалеко того спуску стоїть Михайлівський монастир. *P.* — 17. Пирогощу = Церква називалась Пирогощею, бо образ у ній так називав ся; а образ називав ся Пирогощею через те, що його вивіз із Цареграду купець Пирогоща. Тепер на тім місци стоїть церква Трох Святителїв. *P.*

2. Мазєпа. 1. 62, 12. Біла-Церква = повітове місто в київськїм воєводстві. *P.* — 10 з д. Нарва = стародавній Ругодів, місто в ямбурськїм повіті, петропільського воєводства. *P.* — 9. Рига = перше місто в лївськїм воєводстві. *P.* — 63, 1. Штокгольм =

шведська столиця. *P.* — 2. Карло недоліток = Карло XII., дуже молодий. *P.* — 14. Львиголова = по німецькій Левенгавит. *P.* — Любка = Лібскер. *P.* — 7 з д. труном покладає = в 1700. р. *P.* — 1. Каменига = по німецькій Штайнав, саський воєвода, що на Двниї стеріг Шведів. *P.* — 64. 3. до Варшави і Клісова = Вхід Карла у Варшаву і бійка з Августом коло Клісова була в 1702. р. *P.* — 5. Пултуск = коло Нарви, повітове місто в плоцькім воєводстві в Польщі: бійка в 1703. р. *P.* — 10. взяла Станіслава = сее було в 1704. р. *P.* — 11. Саси = инакше Саксп, Августова дідизна: Карло війшов туди з вогнем і мечем в 1706. р. *P.* — 14. Дрездень = саська столиця [Дрезно, Дрезден]. *P.* — 65. 5. Ружа = по німецькій Розен, шведський воєвода. *P.* — 6. Горостік = по-німецькій Шлішшенбах, тож само їден з шведських воєводів. *P.* — 19. через річку Березину = Карло перейшов коло Борисова, повітового міста в мінському воєводстві, в початку липця [15. червня] 1708. р. *P.* — 68. 1. Самуся = полковник Самусь, товариш Палія. — 17. Булавин = атаман донських козаків, збунтовав ся 1707. р. против царя, але Мазепа тогди помагав цареві єго нищити, хотя до него пристало й багато Запорожців. — 6 з д. Головчин = недалеко білоруського Могилева, там була бійка 1708. р. 3. липня: сею бійкою почав ся хід Карла XII. на Москву. *P.*

II. (і III.) Пор. поему Пушкіна „Полтава“ (в перекладі Гребінки: Руска Письменність I., 457—494). — 70. 18. задумка = замисл, постанова, намір. — 71. 10. карає = 14. липня 1708. — 16. Синявський = Сінявский, польський гетман коронний. — 23. Троципський = гадяцкий полковник. — 72. 10. Чорну-Нану = ? — 12. до Смоленська = там пробував цар Петро, аж 20. жовтня виїхав на Україну до війська. — 18. край Лісного = 27. вересня 1708. — 23. літає коло Стародуба = туди йшов Кароль дальше в Україну, а саме місто Стародуб казав заняти своему генералови Лягеркроні, але випередив єго московський генерал Інфлянт. — 73. 5 з д. Орлик = генеральний писар; 4. Войнаровський = сестрінець Мазепи; 3. Чечель = сердюцкий полковник. — 74. 18. правди в Москви допитав ся = Войнаровский по приказу Мазепи поїхав до князя Меншікова з фальшивим донесе-

нем о тяжкій хоробі гетмана, та довідавши ся, що князь вибирає ся відвідати Мазену, утік від князя і допис гетманови о тім намірі. — 8 з д. (гетьман)... мову починає = аж 25. жовтня, перейшовши Десну, Мазена об'явив війську свій намір. — 76, 7. гримнуло десять тисяч = з Мазеною пішло за Десну тільки 4000—5000 козаків, а 5000—6000 лишило ся на лівім березі Десни. — 21 і 22. зоставав ся Апостол з Галаганом = сї полковники пішли також за Мазеною до Шведів, але відтак утікли з шведского табору і пристали до царя. — 3 з д. Гіркп = містечко, 10 верстов від Новгород-сіверска, там стояв Кароль XII.; прибуває = 29. жовтня 1708.

III. 77, 11 з д. стала прахом пишная столиця = 2. листопада 1908 Москалям дістав ся Батурин через зраду прилуцкого полковника Носа, котрий впровадив їх тайною дорогою до оборонного замку. — 79, 20. Ромни відбила = Кароль XII. посував ся глубше в Україну, на полудне, а Петро забрав заняті перше Шведами міста з півночі. — 8 з д. місто Веприк = недалеко Гадяча; розбиває = 27. грудня 1908. — 6. край Красног-Кута беть-ся = 28. січня 1909. — 4. Опішня = містечко в полтавській губернії. — 80, 17. коло міста Цариченка Москву побиває = Після довшого ваганя прилучили ся Запорожці до Мазени і Шведів: зібрало ся около 15.000 Січовиків і гультаїв та займали містечка над річками Орелію і Ворсклою. — 21. (Гордїєнко) до короля прибуває = 26. марця 1909. в Будищах, містечку зінківського повіту полтавської губернії. — 5 з д. і 4. Тут хибно подані знаки наведеня (“—”): се все говорить кошовий отаман Гордїєнко, перше до Кароля XII., друге до Мазени. — 82, 1. буджаківські = з буджаківського степу в Бессарабії. — 83, 16. нещасная бійка наступила = 8. липня 1909. — 85, 8 з д. Бендери = місто і важна кріпость в Бессарабії над Дністром, належали до року 1812. до Турції; Мазена з Каролем XII. прибув до Бендер 1. (н. ст. 10.) серпня а умер 22. серпня.

4. Іван Скоропада. 87, 22. Полуботок Павло = чернигівський полковник, не пристав до Мазени, а поїхав з стародубским полковником Скоропадским і з наказними полковниками Тамарою і Журахівским, по заклику царя, на вибір нового гетмана до Глухова,

1. листопада 1908. Більшість зібраного там козацького товариства рада була его вибрати гетманом, але цар був ему противний і вибрано 6. листоп. Скоропадского. — 4 з д. царі Фтодір і Олекса = Феодор Алексєєвич 1676—1682, Алексій Михайлович 1645—1676. — 88, 3. наказний гетман = урядуючий на місці гетмана, тимчасовий. — 7. погонєць = візник, фірман. — 12. содома = гармідер, гвалт. — 89, 8 сердюки і компанійці = наємні полки гетмана (почавши від Дорошенка) і полковників. — 18. Міняйло = Меньшіков, котрий за-молоду був міняйлом-купчиком, а потім став графом, князем і (по битві під Полтавою) польовим маршалом. — Шафіра = Шафіров, царський віцеканцлер. — 11 з д. пропало місто Почеп, Ямпіль... = Скоропадский, щоби підлестити ся до царя і приєднати его ласку для України, подарував деякі міста найперше царському любимцеві Меньшікову, а потім ще дальші Шафірову і иншим Москалям. — 90, 12. до спілки Москаля приставив = в серпни 1909. р. московского боярина Ізмайлова (91, 9), щоби разом з гетманом цильнував порядку на Україні а притім наглядав за гетманом і старшиною. — 92, 8. Протас зістаєть-ся = пізнійше замість одного Ізмайлова прислав цар вже двох московських „резидентів“: стольника Протасєєва і думного дяка Вінніуса. — 23. Вільгою = Волгою. — 24. канава = рів, фоса, канал. — 4 з д. з Сулимою = в 1716. р., на жаданє царя Петра, вислано 10.000 козаків під проводом генерального хорунжого Сулими, щоби копати канал межи Доном і Волгою. — 93, 24. умер Жураковський = ніжинський полковник. — 10 з д. поїхав в полковники виронок московський = любимець царя Толстой, котрого цар зробив зятем Скоропадского і настановив сам від себе ніжинським полковником; се був перший полковник не з Українців. — 2 з д. драгунів кілька тисяч = цар Петро постановив на Україні постоями драгонів і московське військо; за постій той нічого не платив, і люде муїли своїм коштом чуже військо утримувати. — 1. нагилити = наложити, доставити. — 94, 18. кару пише уся рада = суд, зложений з 127 членів, засудив найстаршого сина царя Петра, Алексія, одногolosно на смерть за „головну зраду“, 1718. р. — 97, 16. Хвини = Фінни. — 98, 7 з д. гетьманує мо-

сковська рада = цар Петро 1722. р. установив при гетмані т. зв. малоросійську кольлегію, зложена з шести московских старших офіцерів тих гарнізонів, що стояли на Україні, з бригадиром Веляміновим на переді. Она мала верховний надзір і властиву управу краю, а гетманови лишило ся тільки пусте імя. — 99, 13. Хвалинське = Каспійське озеро. — 18. нагле помирає = в червні 1722. р., до краю вражений поведенем царя Петра против України.

5. Павло Полуботок. 100, 18. Семен Рубець і Василь Биковський = Полуботок післав війскових товаришів Рубця і Биковского в Москву до царя просити, щоби позволив вибрати нового гетмана, але їх не допустили до царя а казали їм їхати в Астрахань, куди прибуде цар, їдучи в поход против Перзії. — 101, 6. Милорадиц = гадяцкий полковник Милорадович, Серб, постановлений самим царем Петром. — 7. Маркевич = лубеньский полковник. — 22. до Хреста = будувати кріпость сьв. Хреста над Каспійським морем. — 24. пішли сумні козаки = Козаків гнав цар Петро на копанє каналів, на сипанє валів, будову кріпостей раз-в-раз десятками тисячів в далекі сторони: они не діставали ніякої заплати і третина або й половина їх вмирала там від тяжкої і нездорової роботи, а решта вертала каліками. — 102, 6. Савич = генеральний писар. — Чарниш = генеральний судья. — 105, 10 з д. у тюрмі Петра й Павла = в Петро-павловській цитаделі, що стоїть на острівці посеред Невы.

6. Велямін. 106, 4 з д. левенець = високий, дужий чоловік. — 107, 2. Полуботок погіб = 18. грудня 1724. р. — 5 з д. Сулан = може Сулак, ріка що впадає до Каспійського моря, куди 1723. і 1725 р. вислано козаків на границу Перзії. — 109, 21. поховали й його = цар Петро помер 28. січня 1725. р. — 111, 22. підійнялись князі Довгоруки = кн. Меньшікова повалила партія Долгоруких, противників політики Петра I. — 23. Велямін і Міняйло раптом пропадають = Меньшікова обвинили о участь в смерті царевича Алексія, о замесли стати царем, о всякі підкупства і н., его заслано з родиною на Сибір; Велямінова притягли до слідства за різні непорядки, на які скаржила ся старшина козака.

7. Павло Апостол. 111, 3 з д. старого Апостола гетьманом обрала = миргородський полковник Данило Апостол мав тогди 70 літ; вибраний був гетьманом по волі і правительства і українського народу 1. вересня 1727. р. — 112, 1. Петрика = Петра II, сина Алексія, засудженого на смерть сина Петра I: він мав 12 літ, як вступав на трон. — 5. посланці повертають з дарами = По виборі Апостола гетьманом Українці вислали, в грудни 1727. р., пять старшин козацких яко послів до Петербурга, щоби подякувати цареві за той вибір і за скасоване малоросійської кольлегії; цар обдарував послів дарунками. — 7. за ними Лизогуб наш, Чарниш, Жураковський = разом з послами пустив цар сих прихильників Полуботка, котрих придержувано в Петербурзі. — 114, 7. Петрик помирає = 18. січня 1730. р. — 13. тридцять тисяч людей вимагає = тогдішний головний начальник російської армії граф Мініх вимагав 30.000 людей на копанє ровів і сипанє високого валу для безпеки від Татар; виражено 20.000 козаків і 10.000 простого люду під проводом київського полковника Таньского. — 115, 1. Вірон = був пажем княгині Курляндії Анни, братанці Петра I., а коли она зістала російскою царицею, став старшим підкормієм і управителем справ державних; 1737. р. вибраний був, за впливом цариці, дідичним князем (герцогом) Курляндії а 1740. р. назначений опікуном і правителем Росії за малолітнього наслідника Анни, Івана. — 7. гетьман Запорожцям... = Важною подією за гетьманства Апостола було поверненє Запорожців, котрі по здобутю Січи московским війском ще перед полтавскою битвою перенесли свій кіш на татарську територію до Олешок, недалеко устя Дніпра, але вже в кілька літ потім раді були вертати ся в Україну, та російське правительство не хотіло їх перше прийняти, бо они були тогди турецькі піддані а се було би нарушенєм трактату з Турцією; вернуло ся їх в 1733. р. 7.115 чоловіка. — 19. два Кодаки = Старий і Новий Кодак; взагалі Запорожцям позволено жити на старих місцях, як жили до 1709. року. — 5 з д. Апостола ховають = він умер 17. січня 1734. р. — 116, 4. Лизогуба півгетьманом обирають = указом цариці Анни заведено управу зложену з ше-

сти осіб: царський резидент кн. Шаховської з двома товаришами Москалямп і генеральний обозний Лизогуб з двома товаришами-старшинами мали спільною радою полагоджувати всі справи гетманського уряду.

8. **Мініх.** 116, 14. **Мініх** (Münich) = граф, родом з Німеччини, служив у Франції і в Польщі а вкінці в Росії, де цариця Анна постановила его генеральним маршалом польовим і президентом військової колегії. — 117, 9. **Леонто́го** = Леонтиєв, російський генерал, полководець в війні против Турків. — 122, 11. **Ласій** = російський полководець, родом з Ірландії (Lascy), воював щасливо з Шведами і Татарами. — 126, 8. **дитину** в повиточку = Івана VI., сина Анниної сестриниці, Анни Леопольдовни. — 22. **дере гроші** = Бірон був властелюбний і лютий чоловік. — 5 з д. **брат його препоганий** = молодший брат Бірона стояв постоем з московським війском на Україні в Стародубі; він був кривий, дуже негожий і ще лютіший від свого старшого брата. — 128, 9 з д. **на царство Лизавета стала** = В грудні 1741. р. двірська партія з царським лікарем Лестоком і французьким послом Шетардієм зробила змову, регентку Анну Леопольдовну скинено а царя Івана VI. посаджено в Шліссельбурську кріпость, де его пізнійше вбито.

IV. Приказки і байки.

Двацять і кілька приказок, котрі доси не були друковані, я також не друкую, тому що они взагалі до друку не надають ся або задля сороміцього змісту або задля „неприличних“ слів. Декотрі з таких приказок, в яких дали ся поробити невеликі зміни або викрапковати поодинокі непригожі слова, друковали ся вже й перше, а кілька доси недрукованих я тепер додав за такими-ж змінами чи пропусками.

Руданський, приладжуючи — неповну ще — збірку своїх Приказок до друку, поділив їх так: *А. Приказки на чужих*: I. на Жидів (з 4 рубриками: а) Жиди з козаками, б) Жиди з мужиками, в) Жиди з панями, г) Жиди між собою); II. на Турків; III. на Циганів (з 3 рубриками); IV. на Німців; V. на Ляхів (з 3 рубриками); VI. на кацапів (з 3 рубриками). *Б. Приказки на своїх*: I. на Москалів (з 3 рубриками); II. на попів (з 4 рубриками); III. на панів (з 4 рубриками); IV. на

ксьондзів (з 3 рубриками). *В. Приказки на себе самих*: I. на мужиків (з 7 рубриками); II. на жінок (з 3 рубриками). Я замість сих 39 відділів і підвідділів, часом досить дивних, зробив лише 7 відділів, подібних, які є також у Руданьського в іншому автографі. Всі ж приказки подавати разом всеміш, заховуючи сам тільки хронологічний порядок, я не вважав відповідним, як з огляду на велике число (208) та різнородність їх, отже і потребу вигіднішого перегляду, так з огляду на запоряджене самого автора. Байки про звірів я взяв також, в окремих відділі, до Приказок, Руданський назвав їх „Приказками дитячим“.

Як популярні були Приказки Руданьського, видно з того, що декотрі з них, ще заким були друковані, ходили з уст до уст, а одну або другу можна було почути, навіть в різних сторонах, від народу, так що они й попадали в етнографічні збірники яко народні витвори.

Преслівля. Подібного роду „нісенітницю“ подав Куліш в „Записках о южной Руси“: гл. Твори Куліша V, ст. 554. — 131, 11 з д. чуть не (росс.) = мало що не. — 133, 5 з д. хліб = збіже. — 134, 3 з д. одубити ся = дуба дати, умерти. — 136, 7 з д. лавки = склени, крамниці.

а) Приказки на мужиків і козаків.

1. Гуменний. Добрі варіанти: 137, 10 з д.—4.

От гуменний на границі

Пана і витає.

Поклонив ся, привитав ся...

138, 1—4.

Одно тільки... — „А щó тільки?“

Дідич обізвав ся.

— „Та то, пане, що ваш ніжик

Складаний зламав ся.“

5. Не вчорашній. Пор. Якова Головацького Приказочки. X. (Руска Письменність. III.)

6. Козацька міра. 143, 1 з д. гирсте = hörst du? чи чуєш ти, чи чував хто?

Варіанта: 144, 4—6. Тебе не питають! | У нас — каже — Запорожці | Свою міру мають.

8. Пан і Іван в дорозі. Варіанти: 148, 7.

Бракувало тільки хати

Переночувати...

Але вони навернули

До пустої хати.

Прийшли собі, відпочили,

— 11. Аж пан знову замишляє

10. **Перекусіть, пане!** Варіянта: 150, 3. Аж ступою через греблю

14. **Указ.** 152, 17. І прочая, і прочая... = Царські укази починають ся такою формулою: „Божією милостію мы (имярекъ) императоръ Всероссійській, царь Польській, великій князь Финландській, и прочая, и прочая, и прочая.“

15. **Чи далеко до Київа?** 153, 10. верства = верстовий стовп.

16. **На калитку.** Первістно так стояло: В 1-ім верши: Прийшов мужик до крамниці; в 6-ім: „Дай но, жидку, того!...“ а в 10—12: „А ходи но, жидку! | Ото звідси мені, жидку, | Виріж на калитку!...“ Отже се була сьмішна побрехенька про дурного мужика, а в пізнішій обробленю поет виставив буйного запорожского козака, котрий для фантазії своєї навіть на калитку не жалує собі цілої штуки найдорожшого сукна.

17. **Цікавість.** Інший заголовок: Допиталась.

21. **Окуляри.** 159, 6. дякувати = бути дяком. — 9. граматка = буквар. — 5 з д. Проводи = Провідна неділя, коли-то звичайно вибирають дяка.

26. **Свиня свинею.** 162, 8 з д. ночовки = коритце, нецки.

30. **Не мої ноги.** Варіянта: 165, 7. заснув циган у чоботях,

31. **Ксьондзів наймит.** 165, 2 з д. око = три фунти.

32. **Пекельна смола.** 167, 1. бичок = квартира.

37. **Довгий зуб.** Інший, первістний заголовок: Слабий зуб.

38. **Жонатий.** 171, 1 з д. руда = мочаровата лука, де є руда від желіза.

43. **Школяр.** 176, 7. віє = динель в воловім возі. — 8. притика = затичка, кілок примощовуючий ярмо до динля.

Варіянти: 175, 17. Школяр собі ані гадки, | — 176, 2. Не псувати ж воду,

44. **Попович.** 176, 11 з д. староста = вїйт, старший брат церковний.

46. **Вбили.** 177, 20. жильний четвер = страстний четвер. — 178, 3. дядьки = чи не має тут бути: дудки, се-б то соплі, сопляки? (Гл. 323, 7 з д. Але „дядьки“ є і в „Зорі“ 1894. р. і в редакції Комара і у Кримського!)

48. **Привитаньє.** 179, 9. на тепленьке = коли ще страва тепла. — На кінці є ще одна строфа, котрої остатній верш не годить ся для друку.

51. **Запорожські шори.** Пор. Стороженка (в „Рускій Письменности“ VІІІ.) Споминки про Коржа, ст. 371 — 374. — 181, 4. заціпити = ланцухом (цепом, цѣпью) замкнути, обвести. — 9. у шори вбрати = пошити в дурні, обдурити. — 15. вид = паспорт, білет.

52. **Московська пуга.** 182, 10. пуга = нагай, гарпник, кнут.

53. **Козак і король.** Пор. Bürger-a: Der Kaiser und der Abt.

60. **Турки і козак.** 189, 7. промах (росс.) = прогріх; не промах = не дурень, не промахне ся.

62. **Ахмет III. і Запорожці.** 192, 9. стравник = той що страви подає при столі, стольник. — 10. пивник = той що пити подає, чашиник.

66. **Господь дав.** Пор. німецкого поета Chamisso „San Vito“.

70. **Нї зле нї добре.** 199, 12. околїти (росс.) = здохнути, згинути.

74. **Вітер і кольна.** 201, 18. гойкий = такий що дасть ся вигоїти, вилічимий.

б) Приказки на попів та ксьондзів.

4. **Піп у ризах.** 206, 6. пагаді (погоди) = почекай.

5. **Чорт.** 209, 12. Jeszcze j samiec = Пригадую, що Руданьскій знав вправді польську мову, але поцравно і граматично не вмів по польски писати. Я лише декуди поменші его помилки поправив, а декуди треба було їх лишити.

6. **Страшний суд.** 209, 15. страшна неділя = страстний тиждень.

8. **Pasa na dziesięć.** 210, 3 з д. гедзелу (= гедза) підносять = дразнить. — 211, 6. промахнути ся = помилити ся.

10. Піп і ксьондз. 212, 10 з д. *Sursum corda* = горі імієм сердца!

13. Там її кінець. Варіянта: 214, 8 з д. Архирей їден заморський

14. Чого люде не скажуть! Варіянта: 215, 15. Не питає архирей,

19. Ов! 218, 5 з д. добро = добрість, доброта.

20. Просьба. 220, 4. шпуга = поперечка дерев'яна або желізна для збиваня дощок до-купи.

21. *Kurasya od oszu*. Варіянта: 221, 7—8. *Bo gdyby to pomoc | Była od tej kury*

в) Приказки про Ляхів і панів.

5. Суходольський. 226, 20. *Ubi Suchodolski* = де Суходольський?

10. Каньовський і Радивил. Те саме в оповіданю Стороженка „Голка“. (Руска Письменність VIII. ст. 23.)

11. *Szukaj sensu*. 230, 3 з д. і 2. рабѡе [= рябѡе] обѡе = оба добрі! (?)

г) Приказки про Москалів і урядників.

1. Кому чого бракує. 234, 6 з д. Було тісно під Москвою = 1612-ого року. *Руд.* (Се час „смути“ московскої і борби против спомаганых козаками Поляків після появлення фалшивих Димитрів.)

2. Лошак. 235, 19. у стану = В Росії губернії ділять ся на повіти (10 до 16, начальником єсть ісправник), а повіти на стани (3 і більше, начальником єсть становий пристав). — 236, 8 з д. вклепати ся = помилити ся.

3. Засідатель. Сей вірш надрукований був в книжці М. Драгоманова „Нові українські пісні про громадські справи“ (Женева 1891. р. ст. 81) як народна пісня. — 237, 17. сотський = старшина селяньский, дозорець 100 хлопів, доглядач 100 хлопских хат. — розсил'нпй = післанець, гінець.

5. Кацап з гребінцями. 238, 4 з д. гривенник = 10-копійковий срібний гріш.

8. Балта. Балта = повітове місто в подільській губернії (має около 25.000 душ).

9. Москаль з полотном. 242, 1. свойов ласков = Руданський написав: свою лаской.

11. Варенікі, варенікі! 243, 9. прилавок = лавка при печі. — 12. вареник = варений пиріг. — 21. біш (бішь) = пак, бо. — 244, 1. глаз (глазь) = око. — 8. ппріг = печений пиріг.

12. Варена сокира. 245, 2 з д. ранець = торністра.

13. Гадкія слава. 246, 6. гадкий (гадкій) = гидкий, брідкий.

14. Бальная матъ (= хора мати). 246, 2 з д. дермо (дермо) = кал, послід, гній; ип дерма = нічогісінько.

21. Кацапська сповідь. 250, 16. павеса (повѣса) = шибеник, гультай. — 251, 16. клал в штани рубаху = Москалі не вкладають сорочку в штани, але випускають по-верху. До формальностей правовірні Москалі прикладають не раз надзвичайну релігійну вагу: царя Петра I. задля єго європейських новостій уважали за антихриста. — 18. плаха = колода; на плаху = під топір.

22. Варвара. 252, 1 з д. хара (харя) = псєк, машкара.

23. Цаловалов. Про царцю Катарину II. ходило і ходить в Росії множество приказок. Се певне, що она мала багато коханків і в любовних справах поводила ся дуже свобідно.

27. Нєшто лгу? 256, 2. рожа = псєк, морда. — 3. позадгузь = назад, взад.

28. Московська справа. 256, 2 з д. familie = прозвіще. — 257, 4. От така московська справа = Року 1895-го петербурска часопись „Свѣтъ“ радила правительству, щоб усі українські прізвизца з закінченнями -енко, -ук і т. п. позмінювати на -ов. На пр. щоб зам. „Янчук“ вставити в документах „Ивановъ“ і т. п. А. *Кримський.*

29. Пилипон. Пилипонами називають на Україні не тільки властивих Пилипоїв-розкольників, але і інших Великоросів-Москалів. — 257, 16. башмак = черевик.

е) Приказки про Жидів.

1. Добра вдяка. 261, 10 з д. сутки (росс.) = доба (день з нічю, 24 годин).

Варіянта: Дві остатні строфи (262, 4 з д.—1 і 263, 1—4) були в первістній редакції такі:

Зворушили ся конята,
Пішли помаленьку.
„Дай же, Боже, здоровлячко
Тобі, козаченьку!...“

Дай же, Боже, здоровлячко,
Що-сь звів жидовину,
А то була б замучила
Мене й худобину!...“

2. Рабін і Запорожець. 265, 2 з д. Герехт (нім.)
= справедливо.

4. Що рабін робить. 267, 11. борухи співати
(відправляти) = голосно по жидівски молити ся.

5. Два рабіни. 266, 11. рядно з Богом = те-
фільлін, се-б то пружки пергамінові, пописані рядками
з біблії, пятикнижя, вложені в дві чотиригранні ко-
робки, привязувані при ранній молитві ремінцями до
чола і до лівого рамени.

7. Мошко-асесор. 271, 1. шпага (росс.) = шпада.
— 14. пороти (росс.) = плести, верзти; у маму по-
роті = лаяти по московски, згадуючи матір. — 273,
4. надзіваний (поль.) = начиняний, з начинкою.

8. Кравець. Інший заголовок: аршин.

9. Кобилячі яйця. 276, 3. карбованець = сріб-
ний рубель. — 4. золотий = срібна монета 15-ко-
пійкова.

Варіянта: 13 з д.—9.

Перетер соломку,
Та розмахав з нею губку,
Підналив коршомку...
Горить коршма в-опівночі!
Мужик вибігає,
Та бігає наоколо,
Як мати ридає...
Позбігались арендарі...

12. Штукою зайшов. 279, 19. тефиліт (тефілля,
єврейське слово) = жидівський молитовник.

13. Подорож до Єрусалими. 284, 15. нетря = про-
вал. — 287, 11. повернув ся = перевернув ся.

Варіанти: 283, 2 з д. Але ми, Іванцю, серце, —
284, 6 з д.—5. Сеї ночки ми вже хочем | Ночувать на
дубі! — 4 з д. Лізуть грубі арендарі — 286, 20. По сім
верши замість: І пішли Жиди голодні — Що мають
пригоду (7 з д.) стоїть:

Вийшли якомсь з того ліса;
Ба й село видати!
„Гей панове!“ кричить Мошко:
„Ходім рабувати!...“
А в селі людей не було —
Всі пішли на поле...
Як забрались наші Жиди —
Боже, твоя воля!...
Де цибуля яка була,
Яка редька була, —
Від голодних арендарів
Жадна не минула...
От під'їли арендарі,
Село покидають.
За Лейбою знов по парі
В поход виступають...
Пішли собі через поле,
Ідуть день і нічку:
Аж приходять перед сьвітом
Над глибоку річку.
Зажурились арендарі,
Маючи пригоду...

З з д. Та до себе арендарів — 287, 1 і 2. Каже себе на колоді | В гору підійняти — 4. По сім верши замість наступаючих двох строф (5—12) стоїть так:

„Треба, — каже, — до колоди
Добре пригорнутись,
Щоб часами серед річка
В воду не схибнутись...“
Привязали Жиди Лейбу,
Підняли колоду,
Перенесли аж до річки.
Пустили на воду...
Пливе Лейба через річку.
Тай бжолн жахнув ся,
Та у воду головою
Так і повернув ся...

15—16. І почали арендарі | З дивом розважати:

15. Оливо не вадить. Інший заголовок: Відважні Жиди.

Варіянта: 288, 6 з д., 289, 3 і 9. Герш зам. Сруль.

17. Рабінова дума. 290, 6. відміна = помана, потороча, страшило.

19. Базиляне. 292, 10. Вус зугтер = Was sagt er? Що він каже?

22. Горобці. 293, 8 з д. алеф-бет = азбука, буквар. — 7. шабатурка = футерал, коробка. — 6. цицели = шнурки або тасемки, пришиті до молитовної сорочки чи до камізельки.

є) Приказки про Циганів.

1. Де спійняли = Пор. Як Головацкого: Казки за Циганів II.

2. Циган з хроном. 308, 12. сїдуха = перекупка.

3. А не халасуй! Пор. Головацкого: Казки за Циганів VI. — 309, 9. файда = (довгий) батіг, пуга.

5. Циган на толоці. 310, 7 з д. яндила = велика миска здвома ухамп.

7. Циган в огірках. Пор. Головацкого: Казки за Циганів IV.

Варіянта: 312, 8 з д. Добраніч, пан-отче!

8. Що до кого. Пор. Головацкого: Казки за Циганів I. (з ліпшим змістом).

9. Циганський похорон. 313, 16. сороківка = срібна монета різної вартости, властиве 40 крейцарів давньої конвенційної монети, але відтак з німецькою назвою цванцігер в Австрії лише 20 крейц. к. м., се-б то на нинішні гроші 70 сотиків; в Росії = 20 копійок.

10. Лев і пролев. Пор. Головацкого: Казки за Циганів VIII. — 314, 10 з д. шабатурвати = роздирати, розривати. — 8. оббілувати = здоймити шкіру. — 315, 7. шкурлат = шкурат, кусень (шмат) шкіри. — 316, 10 з д. розбатовувати = розрізувати на кусні.

V. Чумак.

З'ява IV. 361, 15. гони = простір поля різної великоти, 60 сажень, але як де, то й два і три рази більший. — 362, 1—6. Тут мабуть чи не помилений текст: належало б сподівати ся двох строф по чотири верші. — 363, 2 з д. Не плач, не плач... Сї чотири верші молодого рибака співають ся разом з подібними попередніми чотирма вершами старого рибака (так, як 361, 9 і 8 з д.: Тягни... дитину).

Варіанти „Чумака“ подані дальше в „Доповненнях“.

VI. Переклади.

1. Демон. Переклад сей був ще геть-то не виправлений і деяких частин зовсім бракувало: для того остатнє обробленє й доробленє взяв на себе ласкаво п. Гетьманець [Мих. Старицький], і ті місця, які визначені звійдочками, єго перу належать цілком. *Примітка в „Правді“.*

Ч. I. 366, 13. поміха (росс.) = перешкода, перечка, завада. — 17. Казбек = високий шпиль в кавказких горах (над 5000 метрів). — 10 з д. Дарял = військова дорога (на вишині 2400 метрів) в Грузії. — 9. Терек = бистра ріка в Докавказії, впливає з ледівців Казбека. — 367, 19. Грузія = часть закавказкої генеральної губернії, давнійше край незалежний, належить від року 1802. в частині а від р. 1828. ціла до Росії. — 9 з д. чинар (росс.) = явір. — 368, 9. Арагва = ріка в закавказкім краю. — 14. чадра = серпанок, заслона жінок орієнту. — 371, 10 з д. галун = гальон, брузумент. — 17. Карабах = найдальша на полудне часть докавказкої губернії Єлисаветполь: гарні коні кавказких країв, Ерівану, Тіфлісу, називають ся взагалі карабаками. — 372, 14. бузувір = невіра, лихий чоловік.

Ч. II. 379, 15. шлик = висока острокінчаста шапка кучма. — 7 з д. божник = кут хати де стоять образи святих, шафа шклянна з образами святих (богами). — 387, 12. вершник = верховик, їздець. — 389, 8 з д. подуга = перемога, побіда. — 390, 6. заласє = ласкоти, похїть, розкіш. — 10. лестивість трутна = лєсть отрутна. — 391, 8. сливе = майже. 17. ремство = заздрість. — привереды = примхи, химери. — 392, 20. нечуть = лєдвє чутно, лєгко. — 394, 4. Пері = після вірованя Парзів, останків існовідників релігії Зороастра, до Русалок та Мавок подібні створіння, котрі відвернули ся від царства тьми і знов прямують до свїтла.

2. Енеянка. Примітка в „Правді“ (1874, ч. 5): Поміщаємо яко пробу перекладу Вергілієвої Енеїди отсих 100 вершів, остатних I-ої пісні. По нашій гадці сам переклад гарний, тільки що автор без потреби відступив від форми первотвору, дактилічного гексаметра, котрий дав би ся дуже добре ужити в нашій мові. —

Для пояснення змісту подаємо отсе: Еней, загнаний бурею насланою йому від неприязної богині Юнони, добиває ся до міста Карфагіни, де цариця Дидова его із товаришами яко гостий радо приймає. Однак Венера (Кнєерея) непокоїть ся о свого сина Енея, і для того вигадує хитрощі, котрі дальше розказують ся. *Ред.*

400, 11 з д. Коханє = Купидон, Амор. — 4. темнежити = втомляти, гонити, переслідувати. — 402, 21. рядно = постіль. — 9 з д. тії і тії = тій і тій (форма часта у Руданьского). — 403, 2 з д. А [— —] Іопай = тут до розміру недостає двох складів.

3. **Війна жаб з мишами.** Сю пародію Гомерової Іліади переложив також (1859. року) ще Думитрашко-Раїч, з заголовком: Жабомишодраківка. — 406, 19. поварці = кухарі, кухти. — 22. казав = показав. — 409, 7 з д. печенї = печінки. — 410, 10 з д. гарбю = тим що загарбають, добичею.

Руданський мабуть не вспів ще вигладити добре сего вірша, бо тут і там не видержаний розмір. Я декуди що найдрібніші помилки виправив: інші таки лишив.

II. ДОПОВНЕННЯ.

1. В одній рукописи находить ся, без означення дати, ще отся приказка:

◆ Мошків дах.

Дах дюравий, дощ іде,

В коршму затїкає...

„Покрив би ти, Мошку, дах!“

Мужик промовляє.

А Жид: „Герсти, крити дах?“

Та як його крити,

Коли тепер дощ іде

Та буде мочити!“

— „Та хто-ж каже, щоб тепер?“

— „А коли-ж, Іване?“

— „Та покрив би хоть тогді,

Як дощ перестане.“

А Жид: „Герсти, крити дах.

Як дощу не буде!

Та у мене тогді й так

Сухо буде всюди.“

2. Чумак.

Сей „двособів“ виглядав в першій редакції значно инакше. Ялина називала ся в ній всюди Явдохю. Нема в ній цілого першого „місця“ з 4 „з'явами“ і двох перших „з'яв“ другого „місця“; всі 5 „з'яв“ за сценою належать ще до першого „місця“, а друге „місце“ починає ся аж від співу чумака в корчмі: „Чом дуб не зелений“ ст. 347, 16. За те є в першій редакції в 1-ій „з'яві“ першого „місця“ 4 строфи чумака, котрих нема в другій редакції. Крім того є ще деякі інші, менші зміни. Перша редакція представляє ся отже так:

Місце перве.

Косогір, на косогорі садп, а за садами кілька біленьких хаток і в лівій стороні три зелених верхи дерев'яної церкви; із-за церкви виглядає повний місяць. Долина укрита зеленим перієм та подорожником і недалеко від садів прорізнана вузьенькою біленькою стежкою. Із середнього саду видніється добре дерев'яний перелаз, обвитий червонястою калпною.

З'ява I.

Чумак (стежкою йдучи).

Хожу, блужу, сьвітом нужу,
На серденьку воздыхається;
Тяжко та важко тому молодому,
Кого батько одцурається.

Одцурав ся мене батько
Ще малою та дитиною,
Ой кинув, кинув, бодай не загинув,
Межи люди сиротиною.

Одцурав ся мене батько,
Уся моя та родинонька;
Ой тільки й дому мені молодому,
Що любая та дівчинонька.

Чи спиш, мила, чи спиш, люба,
Чи неволить тя стара ненька?
Ой вийди, вийди, заким місяць зійде,
Вийди, вийди, моє серденько!

Явдоха (за перелазом).

Ой казала мені мати:
„Лягай, доню, пора спати!“

і т. д., як 343, 12 з д.—1. тільки по 3 з д. зазначено: (перескакує перелаз).

З'ЯВА II.

Чумак і Явдоха — так само, як дальше в другій редакції, тільки в другій редакції нема 5-ої і 6-ої строфи (Зірко моя 344, 7 з д. — дьогтьом чути 345, 2); та се може лише через помилку, я і ті дві строфи втягнув до свого тексту.

З'ЯВА III.

обіймає те все, що в другій редакції єсть в з'яві 3-ій і 4-ій. Притім зазначено: Явдоха (перед перелазом), Гордій (за перелазом), потім Явдоха (на зустріч), а по строфі, котру співають обоє разом, додано: (Гордій з Явдохою на руках счезає за перелазом).

З'ЯВА IV.

єсть рівна з'яві 5-ій другої редакції, тільки-ж на кінці її зазначено лише: [Заслона падає.]

Місце друге.

Коршма. У коршмі стіл, лавка і з боку шинок.

З'ЯВА I.

Чумак підпилий сидить за столом а шинкарка стоячи оперла ся на стіл против його.

Перших 4 вершів нема, а чумак від-разу зачинає співати: „Чом дуб не зелений...“

Дальше вже нема відмін.

З М І С Т.

[III. Легенди і гісторія.]

Г. Оповідання з рускої гісторії.

	СТОРОНА
1. Віщій Олег	5
2. Ігор Сіверський	11
Преслівля	—
Заспівка	29
І. Війна	31
ІІ. Туга	40
ІІІ. Поворіт	55
Приспівка	61
3. Мазепа	62
4. Іван Скоропада	87
5. Павло Полуботок	100
6. Велямін	106
7. Павло Апостол	111
8. Мініх	116

VI. Приказки і байки.

Преслівля	129
а) Приказки на мужиків і козаків.	
1. Гуменний	137
2. Добре торгувалось	139
3. По чому дурні	140
4. Чи голосна церква	—
5. Не вчорашній	141
6. Козацька міра	143
7. Запорожці у короля	144
8. Пан і Іван в дорозі	145
9. Що кому годить ся	149
10. Перекусить, пане!	—

11. Ой питоньки, питоньки!	150
12. Що кого болить	151
13. Сама учить	—
14. Указ	152
15. Чи далеко до Київа	—
16. На калитку	153
17. Цікавість	—
18. Треба всюди приятеля	154
19. Чужая дитина не то, що рідна	155
20. Чи високо до неба	158
21. Окуляри	159
22. Еге, гай	160
23. Скільки душ	—
24. Понизив	—
25. Аби душа чиста	162
26. Свиня — свинею	—
27. Добра натура	163
28. Чуприна	—
29. Згуба душі	164
30. Не мої ноги	165
31. Ксьондзів наймит	—
32. Пекельна смола	166
33. Крива баба	167
34. Розумний панич	168
35. Мша	169
36. Животина	—
37. Довгий зуб	170
38. Жонатий	171
39. Тільки допечи!	172
40. Глухий і губатий	173
41. До чого ти здатний?	—
42. Скажи по-німецькій	174
43. Школяр	175
44. Попович	176
45. Жалібний дяк	177
46. Вбили	—
47. Доц	178
48. Привитаньне	179
49. Запорожці у сенаті	—
50. Кошовий у цариці	180
51. Запорожські шори	181
52. Московська пуга	182

53. Козак і король	182
54. Панна й парубок	184
55. Порошки	185
56. Льоди	186
57. Черевики	—
58. Козацькі ксьондзи	187
59. Смерть козака	188
60. Турки і козак	—
61. Турок і мужик	190
62. Ахмет III. і Запорожці	191
63. На-що Бог сотворив	193
64. Струмент	—
65. Турецька кара	—
66. Господь дав	194
67. Заяць	195
68. Баран	196
69. Господар хати	198
70. Ні зле ні добре	—
71. Крамная сорочка	199
72. Сьміх	—
73. Верства	200
74. Вітер і колька	201

б) Приказки на попів та ксьондзів.

1. Піп на пуці	201
2. Сповідь	202
3. Піп з кропилом	204
4. Піп у ризах	205
5. Чорт	206
6. Страшний суд	209
7. Набожний ксьондз	—
8. Pasa na dzieci	210
9. Biskupstwo	211
10. Піп і ксьондз	212
11. Війна	—
12. Ви, пан-отче	214
13. Там її кінець	—
14. Чого люде не скажуть!	215
15. Мало не ригаю	216
16. Мцѣ	—
17. Горох	217
18. Божі птиці	218

19. Ов!	218
20. Просьба	219
21. Kugasya od oszu	220
22. Przywitanie	221
23. Kulbaczka	222

в) Приказки про Ляхів і панів.

1. Ляцька натура	223
2. Царі	—
3. Шляхтич	224
4. Камінний съвятий	225
5. Суходольский	226
6. Мазур на сповіді	227
7. Мазур у болоті	228
8. Лист	—
9. Ratuj, bgracie!	229
10. Каньовський і Радивил	230
11. Szukaj sensu	—
12. Gruby Bartko	231
13. Rzera	232
14. Храбрый Лях	—
15. Надгорода	233
16. Змисний Лях	234

г) Приказки про Москалів і урядників.

1. Кому чого бракує	234
2. Лошак	235
3. Засідатель	237
4. Гусак	238
5. Кацап з гребінцями	—
6. Москаль на волах	239
7. Пиріг	—
8. Балта	240
9. Москаль з полотном	241
10. Московська ікра	242
11. Варенікі, варенікі!	243
12. Варена сокира	244
13. Гадкія слава	246
14. Бальная мать	—
15. Что смотриш?	247
16. Съвічка	—
17. Добрий чоловік	248

	СТОРОНА
18. Скачі, Мікалай!	248
19. Рубль медью	249
20. То-то любо!	—
21. Кацапська сповідь	250
22. Варвара	251
23. Цаловалов	253
24. Рибка-с	—
25. На вадапой!	254
26. Польща	255
27. Нешто лгу?	—
28. Московська справа	256
29. Пилипон	257

д) Приказки про Німців.

1. Зелений пес	257
2. Рак	258
3. Prosi się	259
4. Wody!	—
5. Чий то собачка?	260

е) Приказки про Жидів.

1. Добра вдяка	261
2. Рабін і Запорожець	263
3. Мошко і Сура	267
4. Що рабін робить?	—
5. Два рабіни	268
6. Бородатий хусит	269
7. Мошко-асесор	270
8. Кравець	274
9. Кобилячі яйця	275
10. Масло	277
11. Піп і Жид	279
12. Штукою зайшов	—
13. Подорож до Єрусалими	280
14. Мошкова пісня	287
15. Оливо не вадить	288
16. Жидівська дитина	289
17. Рабінова дума	—
18. Хто кого лучче	291
19. Базиляне	—
20. Невинний Мошко	292
21. Три питаія	—

22. Горобці	293
23. А щó тепер буде?	294
24. Загадка	295
25. Сам поїду	296
26. Убитий Жид	297
27. Три Жиди	—
28. Вовки	298
29. Пан Чехович	299
30. Голодний Жид	300
31. Спїлка	301
32. Niech pan świśnie	302
33. Pchła	303
34. Дивний бик	304
35. Розмова	305
36. Розпятий Жид	—
37. Жид на чатах	306

є) Приказки про Циганів.

1. Де спїняли	307
2. Циган з хроном	308
3. А не халасуй!	—
4. Місяць	309
5. Циган на толоці	310
6. Циган з конем	311
7. Циган в огірках	312
8. Щó до кого	—
9. Циганський похорон	313
10. Лев і пролев	—
11. По водї піду	319
12. Циганський хрест	320
13. Циган пасічник	321
14. Холодно	322
15. Циганський наймит	323
16. Циганська дудка	—
17. Циганська смерть	—
18. Славная конина	324
19. Циган на сповїди	—

ж) Приказки про зьвірів (байки).

1. Ворона і лис	326
2. Хмельницький з Ляхами	327
3. Вовк, собака і кіт	330

СТОРОНА

4. Кіт.	334
5. Старий вовк	335

V. Чумак.

Місце перве	338
” друге	342
” третє	352
” четверте	356

VI. Переклади.

1. Демон. (Лермонтова.) Частка перва	365
— ” друга	377
2. Енеянка. (Вергілія.) Пісня I.	400
3. Омирова війна жаб з мишами	404

Приписки.

I. Поясненя	417
II. Доповненя	445

Могила Руданського	4
------------------------------	---

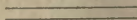

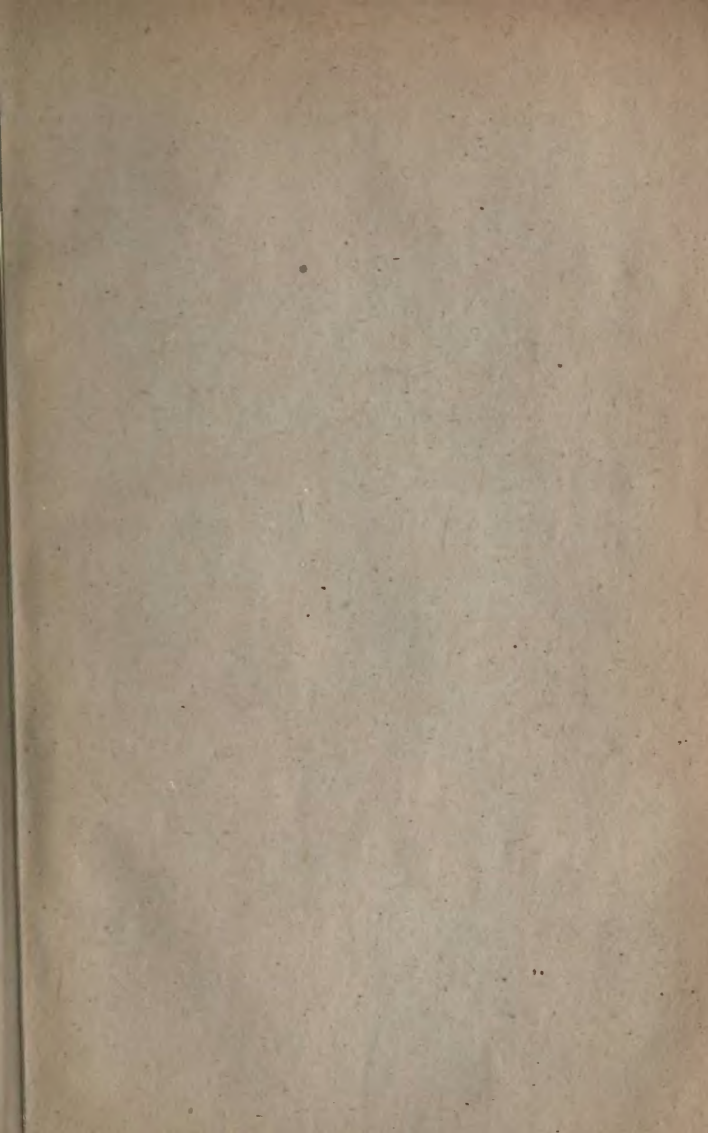
Помічені помилки.

НА СТОР.	В СТРІЧЦІ	НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ
18.....	10 з д.	птиць	птичь
23.	9—10 ..	Сі дві стрічки повинні від попередних відділені бути, бо они належать до послідуячого уступу.	
—.....	18	Къ рози.....	Нъ рози
29.....	9	Ся стрічка повинна від попередної бути більше віддалена, бо она творить окремиий відділ.	
30.....	12	славу.....	славу;
31.....	2	По сій стрічці лійніки не треба.	
34.....	9 з д.	покривала	повкривала
35.....	16	кожухами.....	кожухами,
—.....	18	гілкою	чілкою
40.....	21	небологом	не бологом
43	18	половецькі.	половецькі;
48.....	17	Давиде!	Давиде,
50.	15	небологом	не бологом
52.....	8	ожерільля, ...	ожерільля.
53.....	7 з д.	болотом.....	бологом
56.....	14	посади	носади
59.	3	голодає.	голодає;
62 . . .	4	слава, ...	слава
—.....	5	А дружині амінь	І дружині. Амінь
63.....	1 з д.	Каминиги	Камениги
71.....	23	Трошинським ...	Трощинським
78.....	3 з д.	ярами.....	ярами,
80.....	5—4 з д.	літа!“ —,І ти..	літа! І ти
87.....	9	набирає, ...	набирає
95.....	6	промовляє. — ...	промовляє, —
117.....	9 з д.	чубатих.	чубатих,

НА СТОР. В СТРИЧЦІ		НАДРУКОВАНО	МАЄ БУТИ	
136	.. 16	красче	красше	
143.	.. 15	То	Та	[?]
185	 4	дишель:	дишель.“	
—	 8	Трястя	„Трястя	
186	....10 i 4 з д.	serce mój	serce, mój	[?]
192	10	Пивнику	Пивнику	
247	10	Да уш	— „Да уш	
—	... 19 i 23	святому	сьвятому	
267	 3	— Здоровенька	Здоровенька	
315	.... 2 з д.	молодого	молодого,	
345	 8	Чумак	(Чумак	
355	 3	пиво	пиво!	
378	14	туманить	туманить.	
415	10	Чухарпаξ	Чухарпаξ	
424	 8	Трояна	Траяна	
448	...18	VI. Приказки	IV. Приказки.	

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
